

શ્રી
શુરવીર ક્ષત્રી પુત્ર
ચતુર-ચંદન.

ગદ્ય તથા પદ્ય.

રચનાર

જાની ચંદુલાલ ચુનીલાલ.

કાલોલ (પંચમહાલ.)

સંવત ૧૯૬૦.

સને ૧૯૦૪.

અમદાવાદ

ખમાસાના ચક્રે વિ વિ
લલુભાઈ ઈશ્વર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૦૦

ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

ઉપોદ્ધાત

હું આરંભે અવિનાશીને સાષ્ટાંગ દંડવત કયા બાદ મારા સર્વ ગુણસંપન્ન, વિદ્યોત્તેજક સર્વોપમેયિત પરંપુણ્ય વિદ્યાગુરુ રા. રા. પરીખ રાયચંદ ઇશ્વરદાસ બી. એ. જેણે મને સ્વભાષાનું પુરતું જ્ઞાન આપી આ લઘુ પુસ્તક રચવા શક્તિમાન કર્યો છે તેમને ધ-રણી આભાર માની આજ્ઞા માગી આગળ ચાલું છું.

સદ્ગૃહસ્થો, આધુનિક સમયમાં, જનમુધારાર્થે ઠેકાણે ઠેકાણે વાર્તાઓ, નાટકો અને નવલ કથાનાં પુસ્તકો પ્રસરી રહેલાં છે, એવાજ એક શુભ હેતુથી મેં, આ “ચતુર-ચંદન” નામનું પુસ્તક ગદ્ય તથા પદ્યમાં રચી સ્વદેશીયો પ્રત્યેની મારી ફરજ બજાવી છે. આપણા દેશમાં મુધારા માટે જુદા જુદા વિષયો ઉપર વિદ્વાન પુરૂષો બાપણ કરે છે, પુસ્તકો રચી બહાર પાડે છે, પણ કાળની ખુચી તો ન્યા-રીજ છે કે કોઈ પણ જાતની ઉમેદ બર આવતી નથી. અરશોસ ! અફસોસ ! શું દેશની સ્થિતી ! મારા સ્વદેશી વીરજાઓ, દેશહીતચિંતકો આપણી પવિત્ર માતાની આવી નીર્માલ્ય, નિધન સ્થિતી દુર થાય, અને સઘળા ભારતવાશીઓ સુખશાન્તીમાં રહે એવા યત્ન કરો. દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન આપો અને ઇર્ષા, અહંકાર તજી અનેક પ્રકારે ઉત્તતીના માર્ગ શોધો કે જેથી આપણો શ્રેય થાય, આબાદી વધે અને કાળના મુખમાંથી બચીએ. આ પુસ્તકમાં યુવાન બાળાની

હીંમત, સતી રહાય, પતિ પ્રત્યે પતિનો ધર્મ, મિત્રની પરીક્ષા, વ્યભાચારીના બુરા હાલ, ક્ષત્રી ટેક, અને રાજ્ય પ્રજાના અન્યો અન્ય ધર્મ, પાપ પાપીને શી રીતે ખાય છે, અને સત્યનો જય કેવી રીતે થાય છે, તે સાદી અને સરળ ભાષામાં સ્વદેશી ભાષાના શોખીનોને દર્શાવવા મારા કેટલાક મિત્રોના આગ્રહથી બનાવી મારા પ્રિય વાંચકોની પવિત્ર હૃદયમાં રજુ કરું છું. તે વાંચી દરેક સ્ત્રી પુરૂષો સાર ગ્રહણ કરી સંસાર યાત્રા સુખેથી પરાયણ કરશે, તેમ અનિતી, અનાચાર ત્યાગ કરી, પતિવ્રતા પવિત્રપણાની છાપ પાડી, પોતાની કીર્તિ અમર કરશે એવી આશા રાખું છું.

મનુષ્યજાતિ દોષને પાત્ર છે. એ પ્રમાણે આ પુસ્તકમાં પણ મારા અનેક દોષ નજરે પડશે. પરંતુ સદ્ગૃહસ્થો મારા દોષ એક બાજુ પર મુકી માત્ર સાર ગૃહણ કરશે. આ મારા પહેલવહેલોજ પ્રયાસ હોવાથી થયેલા દોષની માફ માગું છું, અને વિનંતિ કરું છું કે દૃષ્ટીએ પડતા દોષ મને જાણાવશો તો આભાર સાથે યોગ્ય વખતે સુધારીશ.

લી. કર્તા.

પાત્રો.

સીંગારપુર.

લાલસીંહ.....	રાજા.
વીમળદેવી.....	રાણી.
ચ દત્તસિંહ.....	પુત્ર.
હુમીરસીંહ.....	પ્રધાન.
જશરાય.....	પ્રધાન પુત્ર.
લંપટલાલ.....	બ્રાહ્મણ
કુલકુંવર.....	વેશ્યા.
	ચંદનસિંહ } ના મિત્ર.

ધરમપુર.

મોહનસીંહ.....	રાજા.
ગુણસુંદરી.....	રાણી.
કનકકુંવર.....	કુંવરી.
વીમળા.....	કુંવરીની સખી
લાલબારોટ.....	દસુંદી.

અજમેર.

વિજયસિંહ.....	રાજા.
હુમીર.....	કુમાર.

પાટણ.

જેમલ.....	રાજા.
-----------	-------

ભયાતો.
રાણી.
રણુમલ સમરાસંહ	} રાજના સાળા.
ઠાકોર. મંદનસીંહ.
વારંગનાઓ—		

માંડવગઢ.

મોહનસીંહ.	રાગ.
રાણી.
વીમળા.	કુંવરી.
કીશોરી.	સેનાપતિની પુત્રી.
દાસી.

અને સુવધાર, નટી, વિદુષક, સીપાઈ, ચોર, ભયાન રેક્ષીટેન્ટ
વકીલ, ગેરેરેટર, મારાઓ વાગેરે.

શુરવીર ક્ષત્રી પુત્ર

ચતુર-ચંદન.

અંક પહેલો.

પ્રવેશ પહેલો.

૧

સુત્રધાર—સહાય થજે તું મોરારી, અહો પ્રભુ સહાય થજે તું મોરારી.
અખીલ જગતમાં આશરો તારો પાપે પડું શીવ નામી. અહો.
સર્વે રચના તારી રચેલી, તેમાં મળે નહી કંઈ ખામી. અહો.
દ્રૌપદીનાં પટકુળ પુર્યાં (૨) હરે ઓ અંતરયામી. અહો.
તેમજ અમને સહાયજ કરજે નાટ્ય આરંભુ મોરારી. અહો.

નટી—પ્રાણપતી, આપે હસ્તમાં વીણા ગ્રહી એકાગ્ર ચિત્તે
પરમદયાળુ પરમેશ્વરનું સ્તવન કર્યું, એનું પ્રયોજન શું વાર ?

સુત્રધાર—પ્રાણલતા ! શ્રી સીંગારપુરના મહારાજ લાલસીંહ
ચોહાણના પાટવી પુત્ર ચંદનસીંહનું નાટ્ય ભજવી ચતાવવા માગી
છ-તેજરી છે. કેમ ! પ્રીયાની શી ખવાયસ છે ? તું કંઈ મદદ કરી
શકશે વાર ?

નટી—પ્રાણનાથ, આપે જ્યારે આવા શુભ કૃત્યનો આરંભ કરી હોંડુ ભૂમીના વીરલાઓની અમર કીર્તી ગમવવા પ્રયાસ કરી આનંદવૃષ્ટી વરસાવવા ધારો છે. તેવા પ્રસંગે આ દાસી મદદ નહીં કરે તો પછી પતીસેવા ક્યારે ઉઠાવશે ? બહે ખુશીથી ભજવો, હું મારી બનતી મદદ કરવા તૈયાર છું; વળી જુઓ સાંભળો

૨

હસીક રસીક રંગ ભરેલ નાટ્ય છે રસાગરે,
જોવાનું મન આવ્યા છે જન ખુશીનો દા, ધરી ઉમંગ
એમાં જુવો સૌ બાળરે. હસીક.

સ્વામી માહરા દાસી છે તૈયારરે,
કહોતે કાર્ય કરવા તૈયાર, ઉભી આ વાર સજી સણગાર.

સ્થાય થાશે દયાગરે. હસીક.

મુત્રધાર—વાહ, પ્રીયા વાહ, કેવું મજેનું ગાયું; જાણે વસંત
રતુને આદરમાન આપવા કૌયલ ટહુકાર કરી રહી છે.

વિદુષક—આહાહા ! જાણે ઉનાળાની કાગડીજ કકળી-પુછે છે,
અરે બાઈ, તમારા કામમાં મને સાથે રાખશો તો હું ગાડેગાડાં મદદ
કરીશ. મને લાઈ જવ, નહિ તો પરતાશો.

મુત્રધાર—અરે અંધ, મદદનાં ગાડાં શી રીતે ભરીશ ?

વિદુષક—અરે મંદમતી-આંધળો તો હાલ તું છે-પણ-આંખ
ઉઘાડી જોઈશ તો મારા આગળ આખું જમત આંધળું થશે, તે
તને વાહ વાહ કહેશે.

નટી—ચાલ બાઈ ચાલ ત્યારે

(જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—રાજમહેલ.

લાલસીંહ—પ્રીયા, મારી વય હવે વૃદ્ધ થતી જાય છે, તેમ તેમ જાજા પરોપકાર થતા નથી, તો દુનીયાપર પથ્થર સરખા પડી રહેવા કરતાં મરવું એ સારું છે. હવે હૃથ્થર મોત આપે તો મુખે જીવ જાય.

વીમળદેવી—પ્રાણનાથ, અંતે મરવું છે એ સમજે છે છતાં પણ કોઈ મરવાની ઈચ્છા કરતું નથી. કિલટી વધારે જીવવાની આશા રાખે છે. દુઃખમાં પડ્યા પછી તેમાં સંતોષ માનતા નથી કિલટા ને માંથી છુટવા પ્રયત્ન કરે છે, અને કહે છે કે “ અંતે મરવું છે ” પણ મોત ક્યાંથી ?

લાલસીંહ—કામળાંગીની, તારૂં કહેવું યથાર્થ છે. મારી ઈચ્છા ચંદનકુમારને રાજ સોંપી હરીભજન કરવાની છે, કેમ તારે શો વિચાર છે ?

વીમળદેવી—સ્વામીન, પતિની ઈચ્છાને અનુસરીને હમેશાં વર્તવું એ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે, ને જ્યારે આપની ઈચ્છા એવી છે તો મારી ઈચ્છા પણ સમજવી. એમાં પુછવાની કંઈ જરૂર નથી.

(નેપથ્યમાં) બાઈ સાહેબ પુનઃનો વખત થયો છે.

લાલસીંહ—કેમ ચંદન તુંતો અલિંગ્યાં બેસશે કે ? (જાય છે.)

ચંદનસીંહ—જેવો પિતાશ્રીનો હુકમ. અરે ! પિતાશ્રી આજથી મને ગાદી સોંપવાનો વિચાર કરે છે, પણ તેમ ન કરતાં રાજ્ય કાજમાં માહિતી મેળવવી એટલુંજ મારે માટે યસ છે, પણ પિતાની

આશાનો અનાદર કેમ થાય ? આ શું ? અત્યાર સુધી લંપટલાલ આવ્યો નહિ.

ક્યાં હશે મમ મિત્ર, લંપટ લાલ આવ્યો નહિ આજે;
ઉત્કંઠા છે મારી જંધુ સાથે ફરવાને કાજે.

લંપટલાલ—(આવે છે)

હાજર છું મમ મિત્ર, પ્યારા મારા મુઝાવો નહિ મનમાં;
આશોને તત્પર થાઓ, આપણે જઈએ અશોક વનમાં.

ચંદનસીંહ—મિત્ર, આજે આટલું મોડું કેમ થયું, શું કંઈ
ખાનગી કામમાં રોકાણા હતા કે શું ?

લંપટલાલ—યસ, યસ, ધી સેધમ વોઝ ધી કેસ.

વિદુષક—અલ્યા, એ તું શું ભર્યો ? કંઈ સમજાવતો ખરો.

લંપટલાલ—વાટ હુ યુ મીન ખાય ભરસો ? રાસકલ, ગેટ અવે

વિદુષક—ભાઈસાહેબ, લગાર સમજાવો. જોયું, આ અગ્રેજી

ભણ્યા એટલે ટુંકારીને બોલાવાય નહિ. ઠીક છે ઠીક, આ જધી મસ્તી
ચાર દલાડાનીજ છે.

લંપટલાલ—એતો મેં એમ કહ્યું કે—એમજ હતું. હા-હા

ખાનગી કામ હતું.

ચંદનસીંહ—એ ગરબડ છોડી દો, અને ફરવા આશો તો ઠીક !

(જાય છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—માણેકચોક.

અંદનસીંહ—દોસ્ત લંપટ, આ કોઈ નવું માણસ આહિંઆં આવી રહ્યું જણાય છે.

લંપટલાલ—મિત્ર, એતો કુલકુંવર નામની ગુણીકા દાસમાં એક માસથી અહિં રહે છે. જુવો, પેલી માથું ખુલ્લું કરી કબી છે. એ ગુણીકા છે, અને પેલી સાથે કબેલી છે તે તેની દાસી હોય એમ લાગે છે.

અંદનસીંહ—અરે ! એ આપણા તરફ આંગળી કરી શું બતાવે છે વાર ?

લંપટલાલ—ફ્રેન્ડ, એ ગમે તો જાહાનમમાં જાય આપણે શું ? જુઓ આ દુકાન કેવી કાઢન (સારી) ખાંધેલી છે.

વિદુષક—અંગ્રેજ જે માણસ પુરં બણ્યા નથી, સારી કેળવણી પામી તેનો સહકરપયોગ કરતા નથી, તેમને મારા ધારવા મુજબ કૂતરા સમજવા એમ દરે છે. અલ્બેસ ઓ, લગાર સીધુ બોલને !

લંપટલાલ—સાયલન્ટ (ચુપ રહે), તું સમજતો નથી કે મારા જેવા ઇંગ્લીશ કેળવણી પામેલા વિદ્વાન પુરૂષ સાથે કેવી સીતે વર્તવું !
(બીજા બાજુએ.)

કુલકુંવર ગુણીકા—પેલું કોણ જાય છે ? આહાહા ! એના શીવાય દુનિયામાં જીવ્યું શા કામનું. એવા લાલા સાથે મોજ ના માણી તો જીવતર ધુળધાણી સમજવું. જા, જા, તું બોલાવી લાવ.

દાસી—કમળ કોમળ મુખ રવી સમ, બંકો બન્યો છે બાંકડો;

કુલકુંવર—મેળવને દીલદાર મારી, છેલ છખીલો ફાંકડો.

દાસી—કમ્મર કરસી, હાથ ફરસી, મુગટ મુક્યો છે વાંકડો;

કુલકુંવર—મેળવને દીલદાર મારી, એ છેલ છખીલો ફાંકડો

દાસી—અહભૂત રૂપ અનુપ દીસે, અદ્ધર મુછનો આંકડો,

કુલકુંવર—જને જલ્દી લાવ બોલાવી, છેલ છખીલો ફાંકડો.

દાસી—(ચંદનસીંહ પાસે આવી)

૪

પ્રેમ રસે અંધાધ બોલાવે ગાઢ ચાલોને મહારાજ,

ચાલોને મહારાજ (૨) મમ દાસીની સ્વીકારે દાદરે. પ્રેમ.

રૂપ આપનું જોખન વાગ્યાં મોહનાં બાણ;

મદન અગ્નિ સળગી ઉઠી, આવી બુજવો મહારાજરે. પ્રેમ.

ચંદનસીંહ—લંપટ, આ શું કહેછે ? અરે ! તું ગાંડી તો

નથી થઈ ગઈ; ચાલ, ચાલ, દુર રહે, પાપીણી, મારા કાનને તારો
એક પણ શબ્દ સંભળાવી બ્રષ્ટ કરતી નહિ.

લંપટલાલ—નોન્સેન્સ (છટ છટ) ! બધું, આપણે ત્યાં જઈશું

તો શી હરકત છે ? આપણે તો આ ચાલ્યા...ગો ઓન, ગો ઓન.

ચંદનસીંહ—ચુપ રહે ! ગમાર. વેશ્યાની વકીલાત કરી કી-

ર્તીને કાળી કોયલા જેવી કરનાર પાપી થુ છે તને !

લંપટલાલ—જસ ? મીત્રતાનો અંત આવ્યો ? બલે આપ

ફાવે ત્યાં સીધાવો. આપણે તો આ ઘેર ચાલ્યા. (ચાલવા માંડેછે)

ચંદનસીંહ—(મીત્ર રીસાયો હવે નહિ માને) ચાલ બાઈ,

આજ તારી ખાતર આવુંછું પણ તું અહીં જેસજે ને હું જઈછું.

લંપટલાલ—ભલે ખુશીથી જાઓ. (જાયછે)

કુલકુંવર કુંવરને

૫

લટક અલબેલેકી ન્યારી, ચટક અલબેલેકી ન્યારી;

ચંદનસીંહ મહારાજ બદનપર, જાઉં બલીહારી. લટક.

૩૫ ગુણ ચાતુરતા ભારી (૨)

વદન મનોહર શ્યામ સલુણા, જાઉં વારી વારી. લટક.

મોહે લાગ્યો મુજને ધા કારી (૨)

ઘો આલીંગન તમે ખુશીથી, કરો નહિ ન્યારી. લટક.

લંપટલાલ—અરે હંશર, રાગ અંદર ગયા, હવે લલીતલ-

લનાના અધરામૃતનું પાન કરશે. આપ સુખનો સુર્યોદય કરનારને અહિંજ ખેસાડ્યો. ઠીક, ઠીક, ખેસવામાં કંઈ હરકત નથી, પણ સાળુ હું અંગ્રેજી બણેલો મારી પોઝીશન શું ! શું ! એ અલબેલી-ના ગૌર ગાત્રના સ્પર્શને હું લાયક નથી ! ના, ના, છું.

વિદુષક—કેમ ભાઈ, આ માન અંગ્રેજીને હશે, કેમકે ! આજ કાલ તમારા જેવા અંગ્રેજી બણેલા તો ટકાના તેર ને ઉપર ખે માગ્યા મળે છે. હોકે.

લંપટલાલ—જા, જા, માયું ના ખા. (ખેસે છે.)

(પ્રધાન—હમીરસીંહ યુપકીથી બનતી લોકીકત સાંભળે છે.)

કુલકુંવર—મારા હૈયાના હાર, આપ કોઈ કોઈ દીવસ તો આ દાસીનું ધામ પવિત્ર કરતા રહો. મારા સમ, જ્યારથી આપને જેવા ત્યારથી મદનાભિએ પ્રેમવનમાં આનંદ વનસ્પતિ પામી ખાખ કરી નાંખી છે. હૃદયમણી, આપ પ્રેમી પવનના ઝપાટા લગાવી અમૃત-

જિ આલીંગન દઇ દહનદીલના કામ વનસ્પતિ શાંત કરો; નહિ તો તમારી આ દાસીના પ્રાણ પળમાં જશે. એમ નક્કી સમજજો. (રડેછે)

ચંદનસીંહ—અરે કમળલોચની કાન્તા, તું ગભરા ના, રસી-લી, તું આ દેહ તારો સમજજો. શીશીમુખી શીકર છોડી દે, અને આ અધરામૃતના પ્યાસીને અધર રસ પા ને પી. (બેટેછે).

બાઃ—વહાલી, હાત હું રમ લઉં છું. કાલે આવીશ (જવા માંડેછે)

૬

કુલકુંવર—ચાલ્યા કાં મોહન મારા, છોડી અહિં આં આ દારા;

ચંદનસીંહ—શાણી રોકા નહિ મુજને, લાચારીથી કહું તુજને.

કુલકુંવર—સાથે આવીશ મમ પ્યારા, મુજથી થાઓ માં ન્યારા.

ચંદનસીંહ—મંદીરમાં પ્યારી પધારો, રાહ જુવેછે મીત્ર મારો;

કુલકુંવર—મનમોહન વહેલા વળજો, અરજ મારી ઊર ધરજો.

(ચંદનસીંહ જાયછે).

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—પ્રધાનની હવેલી.

હુમીરસીંહ—અરે! પરમાત્મા, તારી મહન ગતી છે. આ રાજકુમાર ગુણીકાને ઘેર જઈ મોજમગ્ન મારેછે, રાજ્યની તપાસ રાખતા નથી. રાજજી વૃદ્ધ થયા છે. ન કરે નારાયણ ને કદી રાજ-નો આત્મા આ જૂમી લામ કરી પરમાત્માની હજુર હાજર થશે, તો રાજ કોણ ચલાવશે

કાળની ખુમી દીન પરદીન ડંક દેતી જદલાતી જાયછે. શીવ ! શીવ ! શીવ !

જશરાવ—મુસ્તકમણી, આપ કંઈ ધણીજ દીર્ઘદષ્ટિએ વિચારતા હો એમ ભાસેછે આપના મુખપર દીવ્રગીરી વાસ કરી રહી છે. નીસાસા નાંખોછો એ શું ?

હમીરસીંહ—વયસ્ક, તને શું કહું. તારી ઉમર નાની છે. બાજી બગડી છે. અને તેમાં તાર કંઈ વળે તેમ નથી; માટે મને પુછતો ના.

જશરાવ—શીરછત્ર ઉમર નાની છે એટલે શું ? સીંહણનું બચ્ચું નાનું હોયછે સારથી જ કુદેછે ને સીકાર પકડેછે. અગ્નિની માત્ર ચીણુગારી જ આખું વન બાળી બસ્મ કરેછે. હસ્તિનો પ્રાણ મગતર જ લે છે, હું ક્ષત્રીપુત્ર છું તો મને નાનો નહિ પણ કાળાકૃત્યના કરનાર હજારો દુષ્ટોનો પ્રાણ હણનાર હળાહળ વીધ સમજશો. બાજી બગડી એ શું ? સુધારનાર સેવક હાજર છે, ગમે તેમ હોય તો શીષ આપવા તૈયાર છે; માટે સુખેથી કહો, બીલકૂલ આંચકો ખાશો નહિ.

હમીરસીંહ—

૭

બની ગયો બેબાન બાળી હું તો બની ગયો બેબાન,	
પાટવી પુત્ર ચંદનસીંહજી વેશ્યા મંદોર મોઝાર.	બાળી.
રાજ જાયછે મોજ કરેછે દુષ્ટ ગુણીકા અંઘાય.	બાળી.
રાજ હુંટારો સંપતિ જશે નામ યશે બદનામ.	બાળી.

જશરાવ—પિતાશ્રી, જો એમને આપ અહિં બોલાવરાવો તો હું શીખામણ દઇને સમજાવું અને ગમે તેમ કરી જતા અટકાવું.

હમીરસીંહ—શીવ ! શીવ ! શીવ !...એ એમ નહિ માને. કામાન્ધને કાંઈ સુઝવું નથી, દીક છે, જેણે તો ખરો. સીપાઇ, હમણાં

ચંદનકુમાર આ માર્ગે પરવરશે, તે વખતે મારો ખસે બોલાવી વળે. ના હશે તો કહેજે કે સહેજ કામ છે

(ચંદનસીંહ જાયછે—સીપાઈ બોલાવેછે).

સીપાઈ—કુમારશ્રી, પ્રધાનજી આપને વિનયપુર્વક આમંત્રણ કરેછે.

ચંદનસીંહ—દોસ્ત લંપટ, પ્રધાનજીએ મને કેમ બોલાવ્યો હશે, વાર ? ત્યાં ન આવીશ, હું જાઉં છું, પણ તું કાલ મળજો હોં ! હવે જતો રહે. (લંપટ જાયછે).

ચંદનસીંહ—(આવેછે) વડીલજી; આપે મને કેમ બોલાવ્યો વાર ! શી આગ્રા છે ?

હમીરસીંહ—કુમારશ્રી, આપ ગુણીકાને ત્યાં જાઓ એ યથાર્થ નથી, તમને રાજા માણસોને એક હલકી કાણ જાણે જાતની બીલડી હશે કે કાણ, તેની સાથે પ્રીત કરવી, અને એને રહેવા મહેલ માળા, અને વળી સંપત્તી આપવી, અને તેના ગુલામ થઈ રહેવું એ તમારા જેવા ચોદાણકુળના ક્ષત્રિપુત્રને લવાજમ નથી. હું તો આપના સારા માટે કહું છું. હજી પાશેરામાં પહેલી પુણી છે. આજથી બંધ કરશે તો ઠીક, કારણ “ જેટલું નાશ્યો એટલું પુન્ય. ” લોકોમાં તમારી કુન્જેતી થાયજે; માટે વિચારી દુરમતિ દુર કરો. નેત્ર બિઘાડી જુઓ. પરસ્ત્રા ચારી એજ ખુવારી છે. લંકાપતિ રાવણનો નાશ થવા તું કારણ સીતાજી, કીચકના કડકા થવાનું કારણ દ્રૌપદી જ હતી, માટે વિચાર કરી છોડી દો.

ચંદનસીંહ—તે ગમે તેમ હોય, થયું તે તો થયું જ, હવે થી જોઈશું.

જશરાજ—મિત્ર, આ શું વદોછો ? આપ જેવા શુરવીર ક્ષત્રિપુત્ર અને વળી ચોહાણકુળના તે જ્યારે આમ દુષ્ટ બીલડી જેવી ગુણીકાને ઘેર જઈ અદ્ય સુખને માટે કીર્તીનો નાશ કરી જનેતાની કુખ લજવશે ત્યારે ખાવડા ને હીચકારા લોક કરે એમાં નવાઈ શી ! શરમ છે ! તમને કે તમે તમારા તેમજ તમારા યશસ્વી આપ દાદાના નામપર પાણી ફેરવ્યું છે.

ચંદનસિંહ—જશરાજ, તું મિત્ર છે તો બંને છે મિત્રને આટલું કહેવાનો હક નથી, તારી જીભ બંધ કર. વધારે બોલ નહિ. તું મને શીખામણ આપે છે કેમ ?

જશરાજ—ગમે તો મીત્ર હોય કે શત્રુ હોય, બ્રાત્ર હોય કે તાત હોય, સગો હોય કે રનેહી હોય, વિદ્વાન હોય કે અભણ હોય, ધર્મી હોય કે ચંડાળ હોય, તો પણ ખરી વાત કહેતાં હું પાછી પાની નહીં કરું. ક્ષત્રિનો અને મુખ્યત્વે કરી રાજાનો ધર્મ શું ! તે વિચારો. મિત્ર, સાચી વાત કહેતાં હું નહિ ડુંગું. હાલમાં કેટલાક રાજાઓ અધીણ નાહ દારૂ કસુંબો પા કેદમાં ચક્રચુર રહેછે, રંગમહેલમાં ખાઈડીઓમાં ખેશી રહેવાથી હીજડા બની જાયછે, ને આપ પણ તેમાંના એક અરધા બન્યા છો.

ચંદનસિંહ—ચુપ રહે, ચખાવડા, મિત્ર સમજી હજીસુધી હું એકપણ શબ્દ મોટેથી ઉચ્ચારતો નથી તો તું હદપાર ગયો કેમ ? ચંડાળ ! હવે આજથી મને તારો કદો શત્રુ સમજજો. કેમ, પ્રધાનજી, આટલા માટે મને બોલાવ્યો છે.

જશરાજ—ગમે તેમ હોય તોય શું ! “સત્યમેવજયતે ॥” ત્યાં શું પુછો છો ? આપણી નજર આગળ જ આ ખુસ્તો દાખલોછે. જીવો!

પાંડવો પાસા રમ્યા પણુ, પરમાત્માએ રાખી લાજ;
 દ્રૌપદીનાં ચીર પુરી, દુર્યોધન કીધો નારાજ.
 રાવણુ સીતા હરી જઈને, મનમાં રહેતો બહુ મગન;
 કપીઓના સૈન્યચક્રી, રામે કીધું નીકંદન.
 હરીશ્ચંદ્ર નીચ ઘેર વેચાયો, છોડ્યું નહિ સત્યજ પોતે;
 વિશ્વામિત્ર રજા ટળવળી, જો કેહેતા ઋષિ જાતે.
 પરતાશો ભાષ તમેજ નક્કી, યાદ રાખજો આ વચન;
 પરસ્ત્રી યારી એજ ખુવારી, બલે ન માનો તમે જો મન.

ચંદનસિંહ—

૯

શીખામણુ કે શું તું મુજને, બસ કર લવરી તારી જ;
 ગમે તેમ હોય તોયે શું, આખરે હું છું રાજ.
 નીમકહરામી નોકર થઈને, લઢવા આવેછે મુજ સાથ;
 ચુપકર ગદ્દા જ અહિઆંથી, નહિતો હમણાં મારીશ લાત.

પ્રવેશ ૫ મો.

રાજકચેરી.

નેપથ્યમાં—આસ્તે કદમ, મુલાકાતસે, કદમ, આળુસે, બાળુસે,
 નીમા રખો મહેરબાન, નેક નામદાર, મહારાજધીરાજ લાલસીંહજીક
 બણી ખમા. ખમા અત્તદાતાર.

લાલસીંહ—સચીવજી, કેમ આજે જિદાશ દેખાવો છો ? શું
 મારી રાંકડી પ્રજાના સુખને સૂર્ય અસ્ત થવાનો સમય પાસે આ-

બ્યો છે? ગમે તેમ હોય તે તાકીદે કહો કે જેથી પાપીને શીક્ષા થાય, અને તમારી દીલગીરી દૂર થાય.

હમીરસીંહ—રાજધિરાજ, રામરાજ્યમાં પ્રજા દુઃખી એ સખ્ત કાનને સ્પર્શ કરી શક્યો નથી. ત્રિકમના રાજ્યમાં કોઈ પણ દુઃખી નહોતો, તો આપ પુછો છો એ બહુજ નવાઈ જેવું છે !

લાલસીંહ—

૧૦

વિવેકી વેશાળ હમીરસીંહજી પ્રધાન તુને,
પૂછું વૃત્તાન્ત મુજ નમ્રનું તે કહોને મુજને;
કેવો ચાલે છે કારભાર જીતેલા મુલકમાં,
રૈયત દુઃખી કે સુખી છે હાલ આ રાજમાં.
વિદ્યા હુજર ને કળા હાતમાં કેમ ચાલે છે;
પાટવી પુત્ર ચંદનસીંહજી ક્યાં મહાલે છે.

હમીરસીંહ—

૧૧

પ્યારા છોરે આપ છત્રપતી, આ શીંગારપુર કેરા. (૨)

પ્રજા આપના આશ્રય નીચે કરે રંગ રેલા,

શુશ્રીને દાદ, અદલ ઇન્સાફ, આપોછો આપ, રાખીને માપ,
કળા હુજર ને વળી વિદ્યા થઈ છે ત્રણતેરા. પ્યારા.

મુગુણ સલુણા પાટવી પુત્ર ચંદનસીંહ કુમાર,

થઈ ડાહ્યા, પલટાયા, નવ આવ્યા, કેમ ફાવ્યા,

ફોગટ જઈને પાછો આવુંછું નીલ ખાઈને ફેરા. પ્યારા.

લાલસીંહ—પ્રધાનજી (પલટાયા સખ્ત થું તે ખુલ્લું કહો.

હમીરસીંહ—(રાજજીએ ઇશ્તિય પડી લીધો) રાજ ધીરાજ

વાત ખોટી છે, માટે કચેરી વચ્ચે ના પુછો. કહેવત છે કે “ બાંધી

મુઠી લાખની ” માટે એ જવાદો. પાછળથી પરતાવાનું થાય એ ઠીક નહિ.

લાલશીંહ—એ શું બોલો છો ! ગમે તે હોય તે જલ્દી કહો. ગરીબ લોકો ગુન્હા કરે તો શીક્ષા કરવી ને તવંગર યા રાજા કરે તો ન કરવી. નહીં ! રાજા તો બમણી શીક્ષાને પાત્ર છે. કારણ કે રાજાને આડે રસ્તે દોરવાયલો જોઈ પ્રજા શીખે છે માટે તેણે એકદમ અટકવું જોઈએ. તેમાં વચ્ચે હજારો હિંચકારા બાયલા, બામટા આવે ને, ઊત્તેજન આપે પણ ન્યાય ચક્ષુની તીવ્ર દૃષ્ટિથી નીહાણીને એકદમ તજવું જોઈએ. મારો મુખ્ય ધર્મ ઇન્સાફ છે, તો કહો, હું ઇન્સાફની રાહે ગમે તે હશે તો પણ યોગ્ય સજા કરવા ચુકીશ નહિ. જલ્દી કહો.

હમીરશીંહ—મહારાજ, આપના વડીલ પુત્ર ગણીકાના ઘરમાં જાય છે તે અટકાવવા મેં મારો બનતો પ્રયાસ કર્યો પણ તે ન માનતાં મારા પુત્રને અસંખ્ય તીરસ્કાર કર્યો. એટલું જ નહિ, પણ કહ્યું કે ઠીક છે, હું તને જોઈ લઇશ.

લાલશીંહ—અરે ચંડાળ ! તું પથ્થર કેમ ના પડ્યો. મૂઢમતિ, ખરેખર પરમેશ્વરની મોટી ભૂલ થઈ કે તને અધર્મીને આ રાજ કુટુંબમાં જન્મ આપ્યો. (શીપાઈ એને પકડે.)

વિદુષક—કેમ કુંવરજી, ક્યાં ગયું તમારું નોનસેન્સ ને ગો ઓન, બોલાવોને !

લાલશીંહ—જેવી રીતે વહાણને શુકાન છે તેવી રીતે માણસને ન્યાય બુદ્ધિ છે. પ્રાણીને જેમ નેત્ર છે, તેમ ન્યાય મનનું નેત્ર છે. આ વખત ન્યાય શું કહે. પાપી, તારું કાળું મોં લઇ જા અહિં.

આંધી અને જ્યાં સુધી મારી આણુ ફરે છે ત્યાં સુધી ઉભો રહીશ નહિ. હું સમજીશું કે બાપે હમેશાં છોકરાને ખરા અંતઃકરણથી ચલાવેો જોઈએ, તથા તે જ્યાં આનંદ માને તેમાં આનંદ માનવો જોઈએ, પણ દુષ્ટ, આ વખતે તારા માટે આ સજ્જ પણ ખણી થોડી છે. હવે તારું કાળુ મોં મને વધારે વાર બતાવ નહિ. પાપી આદ્યો જા.

૧૨

ધીક ધીક તને ચંદન કુમાર	નકટ ફટ ફટ તુનેરે.
નામ લખાવ્યું તેં મારે ગુમાર	"
ધીક જનુંની તારીને ધીક્કાર	"
જન્મ આપી કુખ લજવી આ વાર	"
પાપી પુત્ર કુળમાં પાડ્યો આજ	"
ચોહાણુ ક્ષત્રીને લગાડી લાજ	"
કાળુ મુખ લઈ જા તું વિદેશ	"
બાર વર્ષ પુરાં કર્ય છુપે વેશ	"

શીપાર્થ એ પાપીને બહાર કાઢી કચેરી બરખાસ્ત કરે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—રણવાસ.

વિમળદેવી—અરે પુત્ર, આ શું ! તું ક્યાં જાય છે ? તારે વાંક શો ! મને સહેજ માલુમ પડ્યું છે, પણ તેટલામાં આ જુલમ શો ? રાજાજીએ શીક્ષા કરતાં કંઈ વિચાર ન કર્યો ?

ચંદનસીંહ—માજી, કમિરના કરેલા નિયમ પ્રમાણે સધળું
નન્યા જાય છે, માણસ તો એક નીમીત માત્ર છે. આટે કોઈને
દોષ કહાડતાનો નથી. કહેવત છે કે “ નજાને જામકી નાશ પ્રાપ્તઃ
કોલે કિંમવિષ્યતિ ॥ ” માતૃશ્રી, અમારા નશીબનો વાંક છે. હવે
વાર ન કરો. મને શીખ આપો અને જલદી જતા ઘો.

વિમળદેવી—પુત્ર.

ચંદનસીંહ—

૧૩

માતાજીરે ગુન્હો કર્યો મુજ હાથે, દીધો દેશવટો મુજ તાતે;
જનું છેરે અશ્વ ચઢી આ રાતે, દીધો.
દીધો શીખ જનુની મારીરે, મેં કીધું કૂકર્મ ભારીરે;
ધીક્ક જીંદગી છે આ મારીરે, નહિ રહેવુંરે આ નમ્રવિષે પરભાતે, દીધો.

વિમળદેવી—

૧૪

મમ પુત્રરે તુજ ખુદ્દિ ગમ ક્યાં નાશી, લોકોમાં કરાવી હાંસી;
યમ શાણોરે નીતી તે કેમ વિસારી, લોકો.
મમ જીવ ધણો અકળાએરે, જા કહેતાં જીભ કપાયેરે;
તુજ વિયોગ નવ વેઠાયેરે, વહેલા વળજેરે કરી તીરથ ચોરાશી. લોકો.

જસરાજ—(આવે છે) અરે મિત્ર ! એકલા ન જાઓ. મને
સાથે લો. હું જ્યારે આપના સંકટ વખતે મદદ નહીં કરી શકું તો
મારું જીવ્યું શા કામનું છે ! ભાઈ, આપના શીવાય એક પણ વરસ
સમાન થશે અને જુરી જુરી મરીશ, આટે મિત્ર મને સાથે લો મારી
જૂલ માફ કરો હું આવીશજ. મારી આટલી અરજ સ્વીકારો અને
ન્યા કહેશો નહિ.

ચંદનસીંહ—હા, મેં તને તેજ દીવસે કહેલું છે કે તું

મારો મિત્ર નથી પણ શત્રુ છે. હું ગમેતો મરીશ પણ તારૂં મારે કામ નથી તું તારે ચાલ્યો જા. અને જો આવીશ તો હું તને જોઈ લઉંશ. તું શું કહે છે ! મને વિદેશ કઢાવનારજ પાપી તું છે. હજી તારા પેઢના પાપની પાળી પુરી નહિ થઈ હોય, તે સાથે આવી પુરી કરવી હશે. કેમ ? ચાલ્યો જા, પાપી !

જશરાજ—

૧૫

ક્યાં જાય અંધુ માહરા છોડી મુજને, પુછે દાસ તારો આજ ભાઈ તુજને;
ભાઈ ખરી તારી મિત્રાઈ, જાણે અંધુ તણી સગાઈ,
તે કેમ વિશારો આજ ભાઈ મનમાં, ક્યાં.
કદી ભાણુ પશ્ચીમે જિગે, સાગર હદ છોડી ઝુએ;

મણીધર કદી મણીએ મુકે, પણ વિયોગ ના સહેવાય ભાઈ મુજથી. ક્યાં.

વિમળદેવી—ભાઈ, એને સાથે રાખ એ ખુશીથી આવે છે તારે તું શા માટે ના પાડે છે. કહેવત છે કે—“ શેરી મીત્ર શો મણા, તાળી મિત્ર અનેક; બીડ પડે ત્યારે દેખીએ, હજારોમાં એક.” તારે હજારો મિત્ર હશે, પણ આ એકજ ખુશીથી આવેછે તો સાથે લઈ જા. ચંદનસીંહ—માતૃશ્રી હવે રજા માગુછું. [બીજી બાજુએ]

જશરાજ તું આવતો ના. સુખેચ્છી ઘેર જા જો આવ્યો તો તારા આત્માનો ને તારા દેહનો હજારો વર્ષનો સંબંધ તોડનાર આ સમશેર તૈયાર છે. (જાય છે)

વિમળદેવી—

૧૬

હે જન્મ કરતા સૌ દુઃખ હરતા, વિનંતી આ જિર ધરજે,
પાર્શ્વિ મદદ સાથે રહીને કષ્ટ પુત્રનાં દુર કરજે;
તમે ઉગાર્યો અચ્ચાં મંઝારી પ્રલ્લાહની અરજ ધારી,
તેજીય કાઢી દેવ સહીત તમે રક્ષા કરો પ્રભુ મોરારી.

અરેરે પુત્ર ગયો. હાય એ તાપ, તડકો, ટાઢ, વરસાદ, વિગેરે શી રીતે સહન કરશે અરે પ્રભુ [કરો પડે છે] (મુઠ્ઠા આવે છે.)

જશરાજ—ચંદનકુમાર વિદેશે વીદ્યાર્થી, રાણીજી મુઠ્ઠાને આધીન થયાં હવે મનુષ્ય માત્ર અહિઆં નથી. ચાલ જીવડા રાજ-માતાને જાગૃત કરી હું પણ રાજકુમારની પાછળ જઈ. સાથે જ-વા ના પાડી છે, પણ મારે તો જવુંજ છે. માટે તૈયારી કરી જલ્દી જવું.
(રાણીને જાગૃત કરી જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—ધરમપુરની ભાગોળે તળાવ.

ચંદનસીંહ—અરે અખંડાધીશ, માણસની શી અવસ્થા છે. મો-ટાઇ કેવી સમુદ્રના એક વહાણની માફક ડોલ્યાં કરે છે ! એક પળમાં રાજાને એક પળમાં રંક ! ખરેખર જેમ બીડમાંના સુકા ઘાસને અ-ળતાં બીલકુલ વાર લાગતી નથી તેમજ છે. અહો આજથી દસ દીવસપર મારી સ્થિતી કેવી હતી અને હાલ કેવી છે ! ઘોડો રસ્તે મરી ગયો. મહેલ બહાર નીકળતો ત્યારે ગાડી શીવાય ચાલતું નહિ તે આજ રૂપ કોશ સુધી શ્વાસ લીધા વગર પગે ચાલી અત્રે આ-વ્યો. હાય ! મારા ઘોડા ગાડી અને બધા ચાકર સીપાઇ ક્યાં ગયા ! હું એકલોજ ! અહિઆં મારા પીતાની હદ પુરી થતી જણાય છે. “લાવ” જરા બેસું. અરે ! પેલું, રાજકન્યા જેવું અહિ કોણ આવે છે. મમે તે હોય ચાલ બેસુંતો ખરો. આગળપર જોઇશું. (બેસે છે).

જશરાજ—(આવે છે) હે, કમ્બર ! આટલી ઉતાવળથી આવ્યો પણ કુમાર કંઈ નજરે પડ્યા નહિ આ નિશાની તો માલુમ પડે છે; કે આ રસ્તેજ ગયા છે. તૃષા લાગી છે હા ! શું પવન વાય છે પોતે પાણીને મારી પાસે ઘસડી લાવે છે. એટલો ઉપકાર ન કરે જાતે, આવુંછું. અરે ! આ કુમારીકાઓ કોની આવે છે ! જોઉંતો ખરો (એસે છે.)

કનકકુમારી—સખી, સ્ત્રીને લાયક પતિ વિના જન્મારો વ્યર્થ છે. મા બાપ છોકરાંનો મત લીધા સીવાય અમણ્યા અધર્મી, બીખારી યા નીર્બળ, દુષ્ટ અને ચંડાળ માણસ સાથે કામળાંગી કુમારીકાને પરણાવી દે છે, અને બાળકોનું જીવતર ધુળધાણી કરી મુકે છે, તે મા બાપ નહિ પણ બાળહત્યાને સ્ત્રીહત્યા કરી અધોર નર્કે પડનાર કસાઈ સમજવા. કેમ, ખરું કે નહિ.

વિમળા—અલી મદનધેલી સખી, તારા મનમાં એ વિચાર સાથી આવ્યો વાર ? શું તારી પણ તેજ દશા છે કે ?

કનકકુમારી—સખી, મેં તો દૃઢ નિશ્ચય કરી મુક્યો છે કે પરણવું તો ચંદનસીંહ ચોહાણુનેજ, સીવાય બીજા બાધ બાપ છે.

જશરાજ—હા, પ્રભુ ! મીત્ર તો નાં મળ્યો પણ મીત્રને મટે મારી માફક રાહ જોનાર તેમનો સદાનો સાથી મળ્યો છે, પણ એને શી રીતે પુછાય !

કનકકુમારી—વહાલી સખી, સઘળી ઋતુઓ કરનાં વસંત રતુ કુમારીકાઓને અત્યંત દુઃખમય લાગે છે. એ કેમ હશે, જોને, આ વનસ્પતિ તમામ કેવી બની રહી છે. વળી પેલી કોયલ પોકાર કરી વિરહીણીને વધારે સતાવે છે. અરે ! વસંત, તારી ખુશી તો

ન્યારીજ છે. આ સૂર્યનાં કીરણો સુતેલા મદનને જનમૃત કરી કામા-
ગ્નિ રોમેરોમ ફેલાવે છે. શું, દેવતા લોકો પણ મનુષ્યજાતિને સતા-
વવામાં આનંદ માનતા હશે ?

સખી—અહીં, મદ્યેલી માનુની, તું તો કામદેવની કટાક્ષમાં
જ મસ્ત ન બની ગઇ છે. વિરહધેલી સખી, આજે ગરબો માવા
મારો વિચાર છે, અને તેમાં જો તું અમ્મ ભાગ લેશે તો તો આ-
નંદવૃદ્ધી થશે.

કનકકુમારી—શાણી સખી, ચાલ લારે. (જાયછે).

૧૭

આજે આનંદ અંગ નવ માયરે, સાહેલી મારી વાતાં વાયુ વસંતને,
જોને ચીર ઉડી ઉડી જાયરે, સાહેલી મારી વાતાં વાયુ વસંતને.

કળા ખીલી કમળતણી, આપે છે સુવાસ;

ભોગી ભ્રમર જો નહિ મળે, સુકાશે થઈ નીરાશરે. સાહેલી.

શીતળ યોવન લહેરમાં, અગ્નિ વિરહ અપાર;

સુખકર શશી ડોડા થઈ, રીઝાવે નીજ નાર,

૫૬ ચડી વેલ મોજ જીણવે, લેહરી ભમરી નીલ નીલ સતાવે

અન્તે ભ્રમર સપડાયરે.

સાહેલી.

કમળ વેલ સમ ગૃહીણીઓ, ખીલાવી નીજ ગાત;

પ્રેમ સુગંધ રસ અરપવા, ભ્રમરની જીવેછે વાટરે. સાહેલી.

જશરાય—હવે તૃપાથી નથી રહેવાતું મારે જળની જાણાસા

ટાળું. (જાયછે) અને મગરને પથ્થર જાણી ઉપર બેસે છે. અને બે-
સે છે કે મગર અંદર લઇ જાય છે.

અરે ભ્રમર ! મનની સધળી મનમાં જ રહી કાઢ્યો હાથ

છેવટના છે પ્રણામ હારિ અંધુ છેવટના છે પ્રણામ,
મગરે મુજને હાય ફસાવ્યો લેવા બેઠો છે પ્રાણુ. હારે.
હાં દુખાવ્યો હાં દુખાવ્યો દુખાવ્યો મુજને આજ,
હું બાગી આપ્યો લાગી, હવે છેલ્લા સમ સમ. હારે.

કનકકુમારી—એ કાણુ શુમ પાડે છે ? જુવો, જુવો, પેલા મા-
ણુસને મગર લઈ જાય છે, અરે ! કાઈ દોડો દોડો. બચાવો, બચાવો.

ચંદનસીંહ—આ શું ! બચાવો, દોડો, શું છે ? અરે પેલા
માણુસને મગર લઈ જાય છે. (અંદુકથી મગરને મારી જશરાજને
બચાવે છે).

જશરાજ—(બહાર આવી) હા, આ તો મિત્ર ચંદનસીંહ, જે
હું ખુલ્લો પડીશ તો આ ઉપકારનો બદલો વળાશે નહિ. માટે છુપા
રહેવું એ સાહે છે.

કનકકુંવર—(જશરાજને પુછેછે) ભાઈ, તું કાણુ છે ? ક્યાંથી
આવ્યો ને ક્યાં જાય છે ?

જશરાજ—એન, આપને પૂછવાની શી જરૂર છે. મિત્ર વીયો-
ગથી બળતો હતો અને વળી આપે બળતામાં ઘી હોમી અધુરું હતું
તે પુરું બાળી બરમ કર્યું છે.

કનકકુંવર—અરે, આ તારા ઉપર ઉપકાર કર્યો, તારો જીવ
બચાવ્યો, તેનો બદલો દે છે કે શું ? મેં તને શી રીતે બાળ્યો ?

જશરાજ—બગિની, લાલસીંહ ચોદાણુસુત ચંદનકુમારનો હું
મિત્ર છું તે વિદેશ ગયેલ છે તેની સોધમાં હું જતો હતો, અને
પાણી પીવા આવે આવ્યો તે દરમ્યાન આપે ફટું.....(અચકાયછે).

કનકકુંવર—શાણા. શા માટે અચકાવો છો ? જે હોય તે સુખેથી કહો. મારા હૈયાના હારની કંઈ ખબર છે ? શું, એ અત્રે પધારે છે ?

જશરાજ—બહેની, ઓ પેલો મને બચાવનાર મગરને મારનાર ચંદનકુમારજ છે. વિદેશ જાય છે. તમારી જે ઇચ્છા હોય તે એને મળી પુર્ણ કરો. હું એમનો મીત્ર છું. માંડે નામ જશરાજ છે. જો જો હો, માંડે નામ એમને દેતાં નહિ. કારણ એમણે સાથે આવવા મનાઈ કરી હતી છતાં હું આવ્યો છું. કારણ કુતરાને રોટલાનો ટુકડો ખાતાં સુધીજ તેની પ્રીત હોય છે, વ્યભીચારીને પોતાનો મનસુખો પુર્ણ કરતા સુધીજ સગાઈ હોય છે. વંશ્યાને પૈસાની જ સગાઈ હોય છે. પણ આ મિત્રને ને જીવ જતાં સુધી સગાઈ છે. વહાલી બેન એમને જણાવશો નહિ કારણ જાણશે તો ક્રોધ કરશે.

કનકકુંવર—સખી, ચાલ્યો આપણે રાજકુમાર પાસે જઈએ. (જાયછે) હરે ! આપ તો કોઈ શુરવીર રાજકુમાર જણાઓછો. આપ સાચેસાચું ના કહો તો તમને લાલસીંહ ચોદાણુની આંખ છે.

ચંદનસીંહ—(ચાલવા માંડેછે) હજી અહિં પણ મારા પિતાશ્રીની આજ્ઞા વરતાયછે, અંતે હું મૃદમતિ બેશી રહ્યો છું !

કનકકુંવર—યોવન શૃંગાર, ડિબા રહ્યો, જાવો છો કેમ ? હું આપને ઓળખું છું ! જો આ દાસીની અરજ નહિ સ્વીકારો તો પ્રેમ સીપાઈ પાસે પકડાવી આનંદ અદાલતમાં કામ ન્યાયાધીશ પાસે. ઈન્સાફ કરાવી જન્મપર્યંત કાળા પાણીની સગ્ગ એકદમ કરાવીશ રસીકા, ટોંગ છોડી દો, અને આપ ચંદનસીંહ છો એમ કબુલ કરો.

ચંદનસીંહ—અરે રાજબાણા, આવા મર્મના મોહ વચનથી

મારૂં કલેણુ આપે કારી નાખ્યું છે. હું ચંદનસીંહજી છું. પિતાશ્રીએ દેશવટો દીધો છે, અને એવો હુકમ છે, કે જ્યાંસુધી પિતાશ્રીની આજુ ફરે ત્યાંસુધી રહેવું નહિ. માટે મને જવા દો.

કન્કકુંવર—પ્રાણેશ, હું આટલા દીવસથી આપના નામની માળા લઇ બેસી રહી હતી તો આજે સાક્ષાત્ પરમાત્માએ પ્રસન્ન થઈ દર્શન દઇ આ કીંકરીની કાયા પવિત્ર કરી તો હવે કેમ જવા દઉં ! નમ્રમાં ચાલો. મારા પિતાશ્રીને કહી લમ કરાવીએ, પછી સુખે જાઓ.

ચંદનસીંહ—કમળલોચની, અહિં મનોમન સાક્ષી માની ગાન્ધર્વ લમ કરો ! હું ગામમાં કદીપણ નહિ પેસું. કારણ આપે મારા પિતાશ્રીની આજુ દઇ મને દોષવાન બનાવ્યો છે. મેં તેમના હુકમનો અનાદર કર્યો છે, માટે મને જવા દો. ત્રણ વર્ષ પુરાં થયા બાદ હું તમને આવી મળીશ.

કન્કકુંવર—સ્વામીન, હું તો વરી ચુકી છું, માત્ર હાથ ઝાલવાનો બાકી હતો તે પણ આજે ઝાલ્યો. હવે આપની આ અર્ધાંમાને સુખદુઃખનો અરધો હીસ્સો લેવા સાથે રાખવાનો હુકમ થવા કીંકરી કરગરે છે તો સાથે લેશો ?

ચંદનસીંહ—ચંદ્રમુખી ચતુરા, ત્યાં તમારું કામ નથી હું ત્રણ વર્ષ વીત્યા બાદ પાછો આવી જરૂર તમને મળીશ. (એટલામાં સિંપાઇઓ પકડો પકડો કરતા આવે છે ને તમામ વિખરાઈ જાય છે).

પ્રવેશ આઠમો.

સ્થળ—એકાન્તવાસ.

૧ સીપાઈ—અરે યાર ઊસ બખત ક્યા ગરબડ હોયગી ? અપન આંચે ને સગ ઇધર ઊધર ભગે જાએ. મેને તો એક નાજની દેખીથી.

૨ સીપાઈ—સાલા, બુઢા હુવા જદ બી નાજની દેખતા હે કાં હે તેરી ખાલા ? ચલ બીતાવ. એ તો કુચ ફીરસ્તા બીરસ્તા હો-યગા, મીયાં!

૩ સીપાઈ—ભણે દો યાર, તમારી ગરબડ સરબડ, અપણી જ ખાત કરો ને. મેં આજ બજારમેં જતાથા ઊસ બખત એ અ-શીનકે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને બહોરેકે વાંસે કુચ શેરબર એલગી. આ-રોળી, પીરતે લીયે. પીછે બહોરા બોલતા થા કે પૈસે છુટ પડે પણ અપણે ક્યા ! ઊસકા નશીબથા તો એ લે ગયા. અપણુંકું તો શાયદા હે !

સધળા—હેં હેં હેં હેં હેં હેં

ચોથો સીપાઈ—અરે યાર, આલમબરમેં બોરેંકી તો ખાત જ ન્યારી હેં, કુછ મુન્હા કીયા હોયગા. જબ્બદીયા હોય ગા; આજ કાલ અપણે રજવાડેમે એક હોદા ઓર દુસરા એસા માર ખાનેકા એ સીવાય ક્યા હે ? ક્યા કરે ખિચારા, પગાર ૧૫ રૂપિએ.

૫ સિપાઈ—ચારો, પરવરદીમાર, પાપકા ધગ કોઇ દીન બી ફોડેમા. લેકીન એ ખાત અપન રાજકુ કહેંજે ?

૪ સિપાઈ—અમે મીયાં, બેઠ રહો નહિ તો મર જાવોજે. તુમકુ કુચ ખજર હેંકે, એ ઇન્સ્પેક્ટર તો રાજકા ખાનગી દીવાન હેં

ઉસકા સંગે જગતા હે. તુમ મહાત્મ્ય એત્ના કરો' લેકીન ઉસકા મુઝા
કામ સુણેગા નહિં' અનેમાને બેઠ રહો. અપણે ક્યા !

સઘળા—યા અક્ષા પરવરદીગાર. અબ તો બોત હુમ્મ. તોયા
તોયા; કીસકુ કહેણા; અપણી અરજ કોઇ સુણતા નહિ હે.

લ'પટલાલ—કયું મીયાં, ક્યા બાતાં કરતેહો ?

સઘળા—જનાબે આલી, આપ તો કુમારશ્રી કે જીવજન દે-
સ્તહો ઉસ્સે આપકુ તો મળ હે લેકીન અમારે સીપાઈબાઈકુ પાંચ
પાંચ રૂપીએ પગાર મીલતેહે' ઉસકી બાતાં કરતે હેં.

લ'પટલાલ—અંગ્રેજી ભણો અંગ્રેજી, મારો દાખલો લ્યો. જ-
થી પગાર ભરપુર મળશે ને રોડ મારવાની મજા પડશે ને સુખી થશો.

૨ સીપાઈ—પટે, અંગ્રેજી પઢનેમે' ક્યા શાયદા હે. મે'ને મે-
ટ્રીકકી પરીક્ષા પાસ કીતી હે જખી એ પાંચ રૂપએકી કુતે જેસી
સીપાઈગીરી મીલતે મીલતે મેરેકુ કેતની આફત આઈ વો ફક્ત મેરેકુજ
માલુમ હેં. પઢનેમે' શરીર ખરાબ કીયા, પેસેકી ખુવારી કીતી ઓર
આ નફ્ટ નોકરીકે વાસ્તે કેતની ગુલામી કીયા વો તો પરવરદીગારકુ
જ માલુમ હે. આ જમાનેમે' સજ લોક નોકરી, નોકરી, નોકરી કરકે
નોકરી ક્યા ચીજ હે ઓ સમજતે નહિ હેં ને એક નફ્ટ નાદાન
નીલંજ ચીજકે વાસ્તે સીર તોડતે હેં. એ વાત મેરેકુ' તો બીલકુલ
પસદ નહી હે. મેરા સમજના તો એસા હે કે જે માલુસ પેસેવાલા
હે ઓર જે નોકરીકે વાસ્તે પઢતા નહિ હેં' ઉસ્કુ પઢના લવાજમ હે
લેકીન ગરીબ લોક ખાસ નોકરીકે વાસ્તેજ પઢતે હેં' ઉસ્કુ તો પઢના
બીલકુલ મોકુફ નહિ હેં' દેખો, એત્ના બખત કખી મે'ને કુરાન પઢનેમે
ગુમાયા હોત તો ખુદાકા ખાસ હો જતા. કખી એસેમ્મ નોકરી કીયા હો.

તા તો શરીર અચ્છા રહેતા. પેસેકી તંગીમેં આતા નહિ ઓર સખ તરેહકા સુખ રહેતા. લેકીન એ સખ અંગ્રેજી પઢનેમે ખોયા. ઓર જે કુચ થોડા બહોત રહાયા ઓ નોકરી લેનેમેં ગુમાયા, ઓર છેવટ પેસે પેદા કરનેકા કુચ સાધન મેરી પાસે ન રહા તો આ નોકરી કરની પડતી હેં. કોઇ હુન્નર શીખાનેવાલા હીરા હોવે ને કબી મેરેકુ અ-
છાકે વાસ્તે શીખાવે તો મેં ઉરકે હકમેં દવા દેકે આ નોકરી છાડ-
કર બહોત ખામેશરખકે શીખું, લેકીન કામ નહી !

વિદુષક—શાખાશ, તેંતો ખરી વાત કહી. શું કરે બીચારો,
દુઃખનો માર્યો તમામ સત્ય હકીકત કહેછે. સાંભળ.

૧૯

ઇંગ્લીશ બણીને કરે સુધારો, કપડાં લતાં ને સૌમાં;
ખુટ પાટલુન સ્ટોકીંગ સ્ટીકને, ચરમાં જોઇએ આંખોમાં.
વોચ ગજવામાં ગળે નેકટાઇ, ચીરટ અમેરીકન જોઇએ;
ખુરશી ટેબલ વગર ચાલે નહિ, ટી કોફી કે દુધ જોઇએ.
સોડાવાંટર તો સહેજ સમજેછે, હોટલ બ્રામણીયા વિશી;
વાઇન વનસ્પાંત રસ છે માટે, તે લેવાને હરકત શી.
ગાયન ગાતાં સિખે ગલીયોમાં, ચટાક ચટપટ ચાલ શીખે;
ગોઢેમ ગોઢેમ કરતો રહીને, અદ્દર માથે ટોપી મુકે.

બણ્યાનો ઉપયોગ સારો કરનાર, નીકળી આવે છે થોડા;
લવલવ કરતા અદ્દર ફરતા, મગજ ફરેલા એ ઘોડા.
વગર બણે ને વગર કમાયે, બંદો છે અલમસ્ત કેંવા;
ઇંગ્લીશ બણીને આ બન્યો છે, જુવો ગાયના બર્મ જોવો.

સંપટલાલ—જ, જ, તારા જેવા તો મૂર્ખી રાખાને મરી

જશે. તું શું શીખામણુ આપે છે ? જો ઇંગ્લેન્ડ બણ્યા ના હોત તો બાપદાદા આવો રોડ મારવા દેત નહિ. સમજ્યો રાસ્કલ (ગધેડા).

૧ સીપાઇ—નામદાર, માણેકચોકમાં જો નંદા ઓરત આવે છે? એ કોણ છે? ખુદાને સારી આવમઠા તેજ હિસ્મત રખદીયા છે.

લ'પટલાલ—હીક યાદ કર્યું, એ વાતતો હું વીસરીજ ગયો હતો. બસ, બસ, દુનીયામાં શું લખજવું છે? ખાતું પીતું ને લહેર કરવી એજ ખરું છે. ચંદનકુમારતો ચાલ્યા ગયા છે. એ ખીચારી મને અત્યંત ચાહે છે, તો મારે શા માટે ના જવું જોઈએ. બસ બસ જવુંજ.

૨૦

ઝટ જઈ (૨) જઈ મળુ હું છેલ છ'માંલી વાલી મારી દીલદાર ખુશ બેટી (૨) પીયું પ્રેમ અમૃતરસ ચુસી કર નહિ કંઈ વાર ઇશિક બાહુતી કેવી મઝા છે કરે મોજ મન રાંન્ત સલુણી કરે. જેણે ન માણી મોજ પર સ્ત્રી સંગ જણે શું સ્વાદ સલુણી કરે. વિર ચંદન વિદેશ વિદાયો કર મળે એકાન્ત-સલુણી કરે. જાંઝર ઝમકે પગને ઠમકે ભુલાવેછે જાન. સલુણી કરે.

સઘળા—હાં સાગ, હાં, સચ્ચા હે.

લ'પટલાલ—મીયાં, ગુડબાય (સલામ છે) હવે જલ્દી જઈ મારી રસીલી દીલદારને બેટી આનંદસાગરમાં લહેર કરૂં. (જાય છે)

સઘળા—આદમી તો હેં લેકીન ઇશકમાં હેવાન બન ગયા હેં ઓર વો જમરાણી ભુણ્યને જાન ભુલા દીયા હેં. મરેગા જો, અપણે ક્યા. ચત્તો યાર ચત્તો. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—ગુણીકાનું ઘર.

લંપટલાલ—વેલ ફુલકુંવર શું થાય છે ?

ફુલકુંવર—આવો, આવો, મારા શોખીલા સહેલાણી આપની સ્મરણ શક્તીમાં આ કીંકરીતો શાનીજ આવે ! રસીલા આપ તો મને ભુલીજ ગયા. મારી કાણ ખબર લે ! (રવે છે.)

લંપટલાલ—માય ડીઅર (વહાલી) આમ શું કરો છો. હુંતો બસ તમને ને તમનેજ ઝંખું. ઠીક, ઠીક, હું ન આવ્યો તો તમે મને કદી બોલાવો કે ?

ફુલકુંવર—પ્રાણવલ્લભ વગર બોલાવે આવે ત્યારેજ ખરી પ્રીતી જણાય, પણ ... હવે કંઈ પૈસાની મહેરબાની કરશો.

લંપટલાલ—યશ, યશ, હા, હા, લાવ્યો છું, લાવ્યો છું.

ફુલકુંવર—

૨૧

આવોને છેલ ઓગાળા સ્પર્શ નવરાત્રું લાડા,

લંપટલાલ—શાણી લેજત શું દેશો વાણીમાં રજની ખોશી;

ફુલકુંવર—ઉતાવળ કરો નવ પ્યારા તન અર્પે છે તમ દારા.

લંપટલાલ—ચીત ચોરું તેં ચટકાળી લ્યો આ હાર મુકા સંભાળી,

ફુલકુંવર—મન મોહન મન હરનારા ઓશીયાળી કરો નવ પ્યારા.

લંપટલાલ—લલના લ્યો આપ સ્વીકારી બક્ષીસ આપું જે પ્યારી,

ફુલકુંવર—મહારાજ રહો મુજ પાસે અહરનીશ આવી આવાસે.

લંપટલાલ—પ્રિયા, કંઈ અચ્છો ઉંચામાંનો વાદન (દાર) હોયતો લાવની.

ફુલકુંવર—અરે ! આપ વાણીયા થઈ દાર પીશો ! હુંતો જાણતી નહોતી કે આપ પીતા હશે. તેથી આપ્યો નથી તે ક્ષમા કરશો.

લંપટલાલ—કંઈ હરકત નહિ. કાંઈ પુછશે તો કહેશું કે સોડાવોટર છે ને તે હમારે અંગ્રેજી બજેલાને મગજ શાન્ત કરવા પીવું પડેછે. દીલખન, એમાં શો વાંધો છે ? લાવ, લાવ, બે, આર, કપ બસ છે. (લાવી પાવ છે, અને પીતાં પીતાં ગાંડા જોવો બની ગય છે.)

ફુલકુંવર—

૨૨

આવી આવી હરનીશ આવાસ હાર અમને દેછે,
ઇંદ્રપુરી અનુસાર સુખ શૃંગાર પ્રીછે;
ધેસો ધેસો ફરેછે ગમાર ઉજળુ દુધ જાણે,
નાચે નચાવું હું જેમ મુજથી આનંદ માણે.
વહાલી વહાલી કરી સુકાવેછે જીભ કરે અળગી નહીં,
હુંડી લેવો એ ગમાર ફરી આવે ને અહીં;
ખુશી ખુશી રહેછે હેવાન ચાર મનમાં એના,
પોતે જાણેછે પોપટને હું વહાલી મેના.

લંપટલાલ—દીલદાર, દારૂ તો બહુજ મીઠો છે. વાહ...વાહ.

ફુલકુંવર—પ્રાણેશ, એ તો ખાસ વિલાયતથી આપને માટે જ મંગાવી મુક્યો હતો. હજી તો એના પૈસા પણ આપ્યા નથી કારણ હું ક્યાંથી લાવું ?

લંપટલાલ—વહાલી, શરમાયછે શા માટે ? લે...લે...(તમામ કપડાં ધરણાં કાઢાડી આપેછે)

ફુલકુંવર—બરોબર હેવાન બની ગયો છે. હવે એને અહિંથી કાઢાડી મુકવો જોઈએ. (પાસે જઈને) શેઠજી, હવે અગીઆરા ગણો.

લંપટલાલ—વાય...વાય (કેમ)

ફુલકુંવર—જીવો, જીવો, પેલા પોલીસના સીપાઈ આવેછે.

લંપટલાલ—હો...હો...કરતો, ગબડતો, પડતો નાશી જાયછે.

ફુલકુંવર—આજ તો બીખારી કરી કાઢાડ્યો છે. વળી આ-

વશે તો જોઈશું. આવા અંગ્રેજી લણેલા સારી કેળવણીનો ખુરો ઉ-
પયોગ કરનાર દારૂ પીવો શ્રેષ્ઠ ગણેછે, ને મારા જોતી વેશ્યાઓને
ન્યાય કરેછે તેને એકથી તે હજારોવાર ધીક્કાર છે. (નમસ્કાર.)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ-ધરમપુરનો રાજમહેલ.

મોહનસીંહ—હીરણાક્ષી, કુંવરીની ઉમર હવે મોટી થઈ છે,
એને ગમે ત્યાં પરણાવી દેવી જોઈએ.

ગુણસુંદરી—પાતળીયા પ્રીતમ, પરણાવીશું ક્યાં ? (આરો-
ટ આવે છે.)

આરોટ—

૨૩

સુંદર ધરમપુર છે ગામ, રાજ મોહનસીંહજી નામ;

તેરે રાજકી બલીહારી, ક્યા ક્યા કહુ મેં બીસ્તારી.

વિદ્યા હુતર અપાર, બહોળો ચાલે વહેપાર;

સજે વસ્ત્ર અલંકાર, તું તો ઇંદ્રસેં અપાર.

સીંહાસનકી સુરત, દેખુ મોરકી મુરત;

મુકી લુભીપે તુરત, શુભ જોઈને મુરત.

લીયા જગતમેં માન, બાદશાહ કર અપમાન;

અર્જુન જેસા તુ બળવાન, ઓ સીસોદીયા સહેલાન.

સુર્ય થયો સ્થીર આજ, ચંદ્ર પામે ધણી લાજ;

દેખી મોહનસીંહ મહારાજ, ધણું જીવો પૃથ્વીરાજ.

મોહનસીંહજી—પધારો આરોટજી, પધારો.

(આસન આપેછે તેપર બેસેછે).

આરોટ—ખમા, બાપુને ખમા. રાજ અવિચલ ભક્ત, - ઇશ્વર

આપને સદા સુખશાન્તી યશ આપે.

ગુણસુંદરી—ખારોટજી, આપનું આવાગમન આંધી કેવે પ્રસંગે થયું ?

ખારોટ—રાજધીરાજ, અત્યંત મદ અજમેરથી, બૂમીદીપક શુપાળ વીજયસિંહજી મહારાજાએ પત્રીકા આપી છે તે લઈ આપની હજુર આવ્યો છું, સોવાય બીજું કંઈ પ્રયોજન નથી.

મોહનસિંહ—પત્ર વાંચેછે.

૨૪

સ્વસ્તી શ્રી ધરમપુર ગામ છે અતિ સાફરે,
રાણી ગુણસુંદરી મોહનસિંહ બૂપ મળવા ધારે;
ચૈદ વિદ્યાનારે જાણુ પરાક્રમી પુરારે,
યુદ્ધકળા કૌશલ્યની ખાણુ રણે અતિ સુરારે.
કુંવરી અનુપમ આપતણી જે મોટીરે,
વરવા ધારે હમીરકુમાર કરવી કસોટીરે;
જે રાજવળાની રીત તે ઉર આણેરે,
પરણાવી કુંવર મુજ સાથ આનંદ માણેરે.
વિચારશો નહિ કાંઈ મનમાં તમારારે,
પછી મળશે ન આવી તક જો થાશે શાણ્યારે;
પત્ર વાંચીને આપ જવાબ ઝટ દેખેરે,
મારા પ્રણામ સહસ્ત્રવાર માની લેજેરે.

હી. વીજયસિંહ.

મોહનસિંહ—રાણી પુત્રી, તને તો હમીરકુમાર પસંદ હશેજ?

મોહનસિંહ—નહી, નહી, નહી, એકથી કે હજારવાર માટે

મન તો એ હમીર નહીં પણ હળાહળ છે. ડુલ નહિ પણ કંટક છે, હીમ નહીં પણ ધગધગતો અગાર છે, કનક નહિ પણ કથીર છે, અરે ! કથીર તો શું પણ કાળા કાચલાનો ઢગલો છે. અરે ! એ અ-શ્વત્થોજન નથી પણ વિદ્યા છે.

શુશ્રુષુંદરી—પ્રાણનાથ, આ તમારી મોટી બૂલ છે કે તમે છોકરાંને પૂછાછો એ તો સમજતી નથી કે આવા મોટા રજવાડાનો વર ક્યાંથી ? અને વળી છોકરાં છે એમની બુદ્ધિ શું ? તમે લખો કે એક માસની અંદર પરણાવીશું.

(પત્ર લખી આપી બારોટને વીદાય કરેછે.)

કનકકુંવર—પિતાશ્રી. આમાં વિપ્રીત થશે. બીચારી ગરબડી ગાયને ખાટકીને હાથ ન દે. પગલું ભરતાં પહેલાં વિચાર કરો કે પતિવ્રતા સ્ત્રીને માત્ર એકજ પતિ હોય છે. મેં મારા મનથી ચંદન-સીંહ ચોહાણને વરમાળ અર્પણ કરેલી છે. પિતાશ્રી આ કહેતાં મેં આપની લજ્યા લોપી છે તે માફ કરશે કારણ તેમ કરાવનાર આપજ છો.

દાસી—બાઈ સાહેબ, પુનનો સમય થયો છે માટે પધારો.

મોહનસીંહજી—(જતાં જતાં) અરે ! હઠીલી, નાદાન છોકરી, તું સમજ. પરદા સીવાય છુટકો નથી. (અન્ને જાયછે).

કનકકુંવર—છોકરાંને પરાણે અણગમતા માણસ સાથે પરણાવનાર આવા માખાપને હજારોવાર ધીક્કાર છે. હુંતો ચંદનસીંહને જરી ચુકી છું માટે એ ખાલી પ્રયત્ન કરશે તે સર્વ વૃથા છે. હવે અહિં રહેવામાં સાર નથી. જો રહીશ તો બળાતકારે પરણાવશે, માટે સટકી જવું ધણુંજ સાફ છે. દમયંતીની પુત્રી કળી પડ્યો હતો અને અથોર જંગલમાં સતિએ અનિવાર્ય સંકટ સ્વામી બીડી

સતિત્વની છાપ પાડી અને અંતે પરમાત્માર્થે એની લાજ રાખી. તો હું પણ રાને રાને રખડી મારા પ્રાણેશની શોધ કરું. અને અંતે પ્રભુ મને સુખ આપશેજ. માટેહાલ તો પુરુષવેશે નીકળી જવું.

(જાય છે).

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ-જંગલ.

અંદનમાં—અરે ! દીનાનાથ, તે દીવસે પેલી રાજ્યાગા એના મનથી મારો સાથે લગ્ન કરી ગઇ. મેં એને કંઇ પૂછ્યું પણ નહિ. હાથ ગુલામની કળી ખરી ગઇ. પડી ગઇ, સરી ગઇ. એ મારી સાથે આવવા તૈયાર થઈ પણ ઇશ્વરે સાંકે કર્યું કે, અચાનક આવતા સીપાઇઓના શબ્દ સંભળાયા અને સંઘળાં વિખરાઇ ગયાં. પણ હવે એ ક્યાં હશે ? અરેરે ! એ ક્ષત્રીપુત્રી કદી બીજાને પરણશે નહિ અને જો કોઇ બળાત્કાર કરશે તો તેને પોતાના રૂપી-રથાં સ્નાન કરાવી પોતાનો દેહ ત્યાગ કરશે. અરે સ્ત્રી, તને કોણ લાડ લગાવશે ? વ્હાણી, તને પ્રીયા કહી બોલાવતો સાંભળો તું ક્યારે ખુશી થવાની, તું મને ઘડીપણુ વિસારતી નહી હોડિ; ઇશ્વર તને સહાય કરે, જય આપે અને તારું શીયળ સાચવે. આહા ! કેવું રમણીક અરણ્ય છે. વળી આવા અઘોર અરણ્યમાં દેવળ છે. મુર્તી પર પર્ણાદી પડ્યાં છે. અહિં એની કોણ સંભાળ લે ? લાવ જઇને સાફ કરું.

(જાય છે, સાફ કરી સ્તુતી કરે છે.)

૨૫

જગ જમ તું ઓ જગદંબા નીંદ્રાવશ શાને થાયે,
 પરમદયાળુ મહેર કરીને દર્શન દે માતૃ બાંહે;
 માણ દુનીઆ તમામ પાયે પડે મુકી માન,
 મુખે ગખી તારૂં નામ ધરે મનમાં મોટી હામ;
 બ્રહ્મા વિશ્નુ સદાશીવ હરનીશ કરે તારી સેવ,
 આવ્યો શરણે તારે માતૃ ઉગારો આવારે. જગ.

દેવળમાંથી—અરે કાળા માથાના માનવી, આજકાલ છ વ-
 વર્ષથી હું અપુજ છું ને તેં આવી મારૂં સ્થાન સમારી મને જગૃત
 કરી છે તો હું તારાપર પ્રસન્ન છું તારે જે જોઈએ તે મામ.

ચંદનસીંહ—જગતજનુની, આપની અક્ષય કૃપા અહોનીસ
 માગુછું અને વધારમાં માત્ર એજ કે જે સ્ત્રીની સાથે મારે થોડો
 ઘણો સંબંધ થયો છે તેનું શીયળ સચવાય.

દેવળમાંથી—તથાસ્તુ ! અરે મનુષ્ય, જા, હું તને વધારે
 એટલું આપુછું કે સંકટ સમયે મને યાદ કરજો ને હું તારી ધારેલી
 ધારણા યથાવિધી પાર પાડીશ.

ચંદનસીંહ—માતૃશ્રી, આપનું વચન મસ્તકે ધરું છું (બાદ)
 હવે કોઈ પણ જાતની શીકર રહી નહિ. મારી પ્રાણપ્રિયાનું શીયલ
 સચવાશે એટલુંજ નહિ પણ હું જાતે સુખી થઈશ. હવે કોઈ પણ
 નયમાં જઈ ને નોકર રહું કારણ બાર વર્ષ પૂરાં કરવાનાં છે. (જાય છે)

પ્રવેશ ૧૨ મો.

સ્થળ—બાવાનો મઠ.

જશરાજ—હે ભક્તાધીન, નીરંજન નીરાકાર, મીત્રને સ્ત્રી મળી પણ તેની સાથે રહેવાયું નથી, મનની સઘળી મનમાંજ રહી ગઈ. જ્યારથી વીખુટાં થયાં ત્યારથી ફરી ભેગા થયા નહિ હવે શું કરવું ? જોગી થઈ શોધમાં રહું. મળશે તો ઠીક નહિ તો એ પવિત્ર મીત્રને માટે કષ્ટ સહી કાયા પાડવી. હાલતો આ યોગીરાજ પાસે જઉં (જાય છે અને મહન્તને કહે છે.)

મહારાજ, આ દુનીયાંથી કંટાળી ગયો છું અને જોમ ધારણ કરવા મારી છુટ્ટાશા છે તો આપ મને બેખ આપી આ સંસાર તારો.

મહન્ત—અચ્ચા, જોગી હોનેમેં કુચ કાયદા નહી હેં. સાધુ હોવેશે કુચ પરમાત્મા મીસતા નહિ હેં. તુમ ગૃહસ્થાશ્રમમેં રહેકે ઇશ્વરકા એક ચીતસેં સ્તવન કરો તો તુમકુ નારાયણ જન્મી મી. ભેગા. દય્યાં ધર્મ રખો. ઓર ખા પીકે મજા કરો. ને સદા હુરીકે ચરણોમેં ધ્યાન લગાયા કરો તો ભવસાગર તર જાવોગે.

જશરાજ—ગમેતેમ હોય તોય મારે હવે ઘેર જવું નથી માટે મહારાજ કૃપા કરી દુનીયાદારીના વૃથા ફાંફાંમાંથી મુક્ત કરો.

મહન્ત—ખેડો અખી, સુનો.

સઘળાં—

૨૬

સંતો બાવે બજો રામ રામરે, છેવટનો સંધાથી સાચો માનીન દસરથને ઘેરે વાલે જન્મજ લીધો, તારી કૌસલ્યા માતી કુખરે.

વાણે નામ તો લીધાં છે રૂપ રામરે—સંતો
 રાવણને રાજ્યોરે ધ્રુજત સંહારીને હાં (૨)
 વિભીષણને આપ્યાં રાજરે ભાઈઓ વિભીષણને—સંતો.
 ભકતોને તાર્યા એણે દુષ્ટને વીઘર્ષોરે હાં (૨)
 સ્વર્ગમાં સુખ ધણુ આપ્યુંરે ભાઈઓ સ્વર્ગ—સંતો.
 સંસાર છે સ્વપ્ન ભાઈ માયા મોટા શત્રુરે હાં (૨)
 તરવા ભજ લે રામ નામરે હો પ્રાણીયા—સંતો.
 (બાદ સાધુઓ ઉડી જાય છે જશરાજ એસી રહે છે કનકકુંવર પુ
 રૂપ વેળે પ્રવેશ કરે છે.)

કનકકુંવર—

૨૭

કાઠ ખતાવોરે યારો મુને કાઠ ખતાવોરે. હાં
 હાર મારા હૈયા કેરો કાઠ ખતાવોરે.

વિયોગથી પીડાઉં મને કાઠ મેળાવોરે;

સાચારધું આવાર મને કાઠ ખતાવોરે.

દીવડા દીલના માહરા ક્યાં હશે આવાર

રાન રાન સોધીવળી પત્તો નહિ દંધ યાર

પોપટ પ્રાણાધાર પ્યારા ઉડી આવોરે—કાઠ ખતાવો

જશરાજ—અરે ! આતો કનકકુંવર પુરૂષના વેશે નીકળી ગ-

યેલ જણાય છે. સાવ એને પૂછું (પૂછે છે)

અરે ! તું જાતે સ્ત્રી દેખાય છે, ને પુરૂષના વેશમાં ક્યાં જાય
 છે. સાચેસાચું કહે નહિ તો ફજેત કરીશ.

કનકકુંવર—મહારાજ, ક્ષમા કરો. અખળા આપને શરણે છે.

જશરાજ—ગમે તેમ હોય તે સાચેસાચું કહે. હું પણ તારૂં

ખાતી મદદ કરીશ.

કનકકુંવર—(બધી હડીકત કહ્યા બાદ) મહારાજ મને જવા રમ્મ આપો.

જશરાજ—અરે ! રાજબાણા, તું જાય છે, પણ સ્ત્રીનો ધર્મ શો છે, તે તને ખબર છે ?

કનકકુંવર—મહારાજ, પતિવ્રત પાળવું એ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે. જેની સાથે લગ્ન સંબંધ કર્યો, જેની સાથે પાનું પડ્યું, તેની પર સદા પ્રીતી રાખવી, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ, બરથાર કદાપી ખોડ ખાંપણવાળો માણસ પડે તો તેનાથી કંટાળી જવું નહિ, પણ તેમાં આનંદ માનવો; કારણ આ બધું તેની સાથે સુખે દુઃખે કહાડ્યા શીવાય છુટકો નથી; તો પછી તેને જ પ્રભુ માનવો; પ્રભુનો હુકમ તોડવાથી તેના ગુન્હેગાર થઈએ છીએ; એટલુંજ નહિ પણ લોકોમાં ફીટકાર થાય છે. સ્ત્રીએ ધણીના સુખનોજ નહિ પણ દુઃખનો એ ભાગી થવું જોઈએ. જે સ્ત્રી ધણીને માત્ર નામનોજ ગણે છે તે પતિવ્રત પાળતી નથી તેને હજારોવાર ધીકાર છે. શુભ સ્ત્રીએ પોતાના પતિને પોતાના હૈયાનો હાર, હૃદયમણી અને આંખની કીકી સમાન ગણવો જોઈએ. તેનાથી ન્યાય થવા કદી ઇચ્છા કરવી નહિ. તેનીજ આજ્ઞાને અનુસરી ચાલવું. તેનાથી સૌભાગ્ય છે દુનિયાંનું સુખ તેનાથીજ છે. તો તેને પ્રભુ સમાન મણી પુજા કરવી અને પ્રસંગોપાત કલેશ નહિ કરતાં તેની નીર્ધન યા ધનવાન સ્થિતિને અનુસરી સદા આનંદ માનવો જોઈએ. મહારાજ હું આ સમજાવું સમજાવું માટે મારે વિલંબ નહિ કરતાં તાકીદે જવું જોઈએ, ને મારા લજ્જાટ બુવણની સોધ કરવી જોઈએ. માટે મને જવા દો.

જશરાજ—સાબાશ છે, સ્ત્રી, તને તેમ તારા માતા પિતાને.

તારા જેવીજ પવિત્ર પતિવ્રતા ત્રી છાપ પાડનાર. સુર સ્ત્રીઓ આ પ-
વિત્ર હોંદુ ભૂમીમાં જગો ને તેની અમળ કીર્તીના વાવટા અમળ કરી
શોભા આપો. એવી મારી આશીષ છે. જા, તું સુખેથી તારું કામ
કર ને પ્રભુ તારી ઉમેદ પર લાવે. [જાય છે.] હવે મારે પણ
શા માટે ખેતી રહેવું જોઈએ. આ જાતે અખળા છતાં તેની તપા-
સમાં નીકળી છે તો મને શર્મ છે કે હું સમળ છતાં થાકી ગયો
અને ખેતી રહ્યાં છું ચાલ જલ્દી જઉં. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૩ મો.

સ્થળ—ગુણીકાનું ઘર.

કુલકુંવર—દાસી, પેત્રો હૈયાકુટો હેવાન આજે આવશે. ગઈ
વખત આપણે એને બીખારી ક્યો છે, હવે એની પાસે પછ પછ
રહી નથી; અને હુલ પૈસા શીવાય આવશે માટે એનો ઘાટ ઘડી
નાંખવો જોઈએ. બોલાવ્ય આપણા પેલા મારાઓને કે એ, નાદાન
આવે કે તુરત એને ફાંસો ઘાલી પરમ દયાળુ પરમેશ્વરને હજીર મો-
આડે. [બોલાવી લાવે છે.]

મારાઓ—બા. શો હુકમ છે.

કુલકુંવર—હુલ લંપટ હમણાં આવશે તેને પુરો કદી નાખજો.
સંભાળ્યો કામ કરજો. કોઈ જાણે તો તમારું તેમ માં મોત થાય.
[લંપટલાલને આવતો જોઈ] પેત્રો આવ્યો. તમે આવતાં વારજ
પુરો કરજો. (લંપટલાલ આવે છે ને મારાઓ પકડી ખાંધે છે અને
ફાંસો ઘાલે છે.)

લંપટલાલ—મરે ! નાદાન આ શું ? ચંડાળાણી, હું જાણતો

નહોતો કે તારા પેટમાં આરી પાપની તીખી પાળી હશે. હાય ! મને ધરજ કરવાનો છે કે શું ? હાય હત્યારી ! તને હવે શું કહું ?

કુલકુંવર—અરે ! હીચકારા હીજડા ! તને શરમ નથી આવતી કે પૈસા વગર વેશ્યાની યારી કરવા આવ્યોહું. નાશન તો તારો બાપ કે વેશ્યાની યારી કરવામાં તને પૈસા આપી ઉત્તેજન આપ્યું છે (મારાઓને) આ પાપીને હવે રામશરણુ કરી દો.

લંપટલાલ—હાય ! હુંતો હવે મરવા બેઠોહું પણ મારી એટલીજ શીખામણુ છે કે ઇસ્કબાણુ ધગધગતો અંગાર છે, પરનારી આગ સળગાવનાર છે. અને પૈસો ચલીત છે. બાઇઓ, પર સ્ત્રી સાથે જર રમે, પૈસા ખવરાવે, કોઇનું કહેવું કાન ના ધરે, લોકોથી ના ડરે અને વીણના ઢગલામાં, મારી માફક આંધળા થઇ પડે, તેની અંતે આ દશા થાય છે. હાય ! મારી જાતને આ વખતે જેટલા ધીમાર કંઈ તેટલા થોડા છે. અરેરે ! આ દુષ્ટેના હાથથી આજે મારો જીવ જવાનો. હાય ! જ્યારથી કોલેજમાં ગયો ત્યારથીજ ધર્મને કોરે મુકી નીતીને ટાળીને રોફ મારેલો અને પૈસાની ખુવારી કરવી એ સઘળું શીખ્યો અને અંતે આ કુલટાના સંગમાં બાવો બની મરવા બેઠો. અરે ! પરમેશ્વર તેંતો મને વ્યાજબીજ શીક્ષા કરી છે. હું અધમ પહેલો સમજ્યો નહી કે આ અમૃત નથી પણ વિષપાન છે, અને વિષય વિષ્ણનો ઢમલો છે. બાઇઓ, નક્કી યાદ રાખજો કે પરસ્ત્રી મારી એજ ખુવારી છે. હાય ઇધર હવે તું મને તારે શરણુ લે. અરેરે ! શાસ્ત્રોમાં લખે છે કે સ્ત્રીહત્યા, બાળહત્યાને માટે પણ છુટવાની બારી છે પણ મારા જેવા કાળાં કૃત્ય કરનાર વેશ્યાની યારી કરનાર અધમ ચંડાળને માટે કોઈ પણ જાતની છુટ નથી. હે પ્રભુ હવે માફી માગું તે શા કામની ? અરેરે ચંદનસિંહ તુંતો વિદેશ

મયો અને જીવતો રહ્યો પણ આ પાપી તને ખરાબ કરનાર, તારી અચળ કીર્તીને ડાઘ લગાડનાર, તને આડે રસ્તે દોરવી, સગાંમાં વિરોધ કરાવનાર, અને તને વિદેશ કઢાવનાર ચંડાળ, ખાટકો, હવે તારૂં પવિત્ર મોં જોવા કદી પામનાર નથી, હવે તું આ પાપીને જે ટલા ધીક્કાર કરીશ તેટલા થોડા છે.

કુલકુંવર—(મારાઓને) શું જુવો છો હવે જલ્દી દોરી ખેંચો.

લંપટલાલ—અરે ! જરા ધીરજ ખમ આ શીક્ષાને તો હું પાત્રજ છું પણ પરમ દયાળુ પરમેશ્વરની મને સહેજ પ્રાર્થના કરવા દે.

૨૮

ઓ ભક્તિ વત્સલ ભગવાનરે હું નમુરે નમું

હું નમુરે નમું હું નમુરે નમું ઓ ભક્તિ—

પાપી પુરો હું પ્રગટીયો આ અવની મોઝાર,

નામ એક પણ પણ નવ લીધું, અરે ઓ જગદાધારરે. હું નમું.

કપટ કુછંદનો ભારો બાંધી લીધો મેં મુજ શીર,

સોનું જાણી હું લલચાયો નીકળ્યું કમેં કથીર—હું નમું.

શરણે આવ્યો તાયરે ઊગારી લે તું આજ,

અરજ મારી એટલી છે કૃપા કરો આવાર—હું નમું.

મારાઓ—તે, હવે અરજ કરજે (ફાંસો સજ્જડ કરે છે

તે લંપટલાલ હાથ પગ હલાવતો તરફડતો જીવ ત્યાગ કરે છે.)

અંક બીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ-પારણમાં રાજમહેલ.

જેમલ—

૨૯

કરવો કોણ ઇલાજ બાધ્યો જેથી જાવે નહિ લાજ,
શીશોદીઆનું નામ ન જાયે પ્રજા સુખી થાયે. બાધ્યો પ્રજા.
વૃદ્ધ અવસ્થા થઇ છે મારી નથી કાંઇ સંતાન,
મારી પાછળ કોણ ગાદીએ બેશે તેનું કરો નીવારણ. બાધ્યો તેનું
મારા શુરવીર સાંમન્ટો, મારી વય વૃદ્ધ થઇ છે, ઇશ્વરે એક
પણ સંતાન આપ્યું નથી તો મારી પૂઠે ગાદીપર કોણ બેશશે, તે
નક્કી નરો. રણધીરો, અઘાપી સુધી અજનમેજય કિમાપતીએ આવો
વખત આણ્યો નહોતો. હાલ સમયને અનુસરી પહેલો ઠરાવ કરો કે
મારી પછી ગાદીનો વારસ કોણ ?

બયાતો—

૩૦

નવ ચિન્તા કરો તમે કાંઇ (૨)

નારાયણ કરશે સાર [૨] નવ.

પહેલો આવે પ્રાતઃકાળે દીલી દરવાજે,

લેશ નહિ લવલેશ સ્વામી તે તપ્તે બીરાજે. નવ.

બંદોબસ્ત સારો રાખીને કરીએ કામ ચિત્તારી,

આશા સૌની મનની પુરે શંકર ત્રીપુરારી. નવ.

જેમલ—શાખાસ છે. મારા ટેકી શીસોદીઆ, આપણો ટેક
પ્રભુ રાખે છે ને રાખશે, પણ અરે ! તે માણસ કાંઈ નીચ હોય

તો જે સુરવીરો દુરમનોને મરતાં પશુ માથુ નમાવતા નથી, રણમાં પશુ કદી પાછી ડગ ભરતા નથી, તે એને માંથુ નમાવે, એ કેવું અધઘટીત થાય. મારા શાણા સરદારો ભલે તેમ યથા રૂચી કરે, અને મારી એવીજ આશીસ છે કે પ્રભુ તમને યસ આપો.

ભયાતો—મહારાજ ધીરાજ, તમારે તેની કંઈ ચિન્તા કરવી નહિ. ઇશ્વર કરશે તે સાર કરશેજ. જગદીશ્વર એની પ્રેરણા કરતો જ હશે. જેને જેવું જોઈએ તેવું સદા આપ્યા જાય છે, માટે મારા ભોળા રાજા ફીકર છોડી દો.

એક ભયાત—

૩૧

શુભો વિરો તમે સૌ આજે નથી સીપાઇઓનું ત્યાં કાજે. શુભો.

સીપાઇ સપરા હરામખોરો કરે કપટ તો કરવું શું,

માટે જવું આપણે કોઈએ કરવું તો પછી કરવું શું. શુભો.

તમે કોઈ ત્યાં નહિ આવો તો જઈશ એકલો હું ત્યાં ભાઈ,

નથી કામ કાંઈ સહેલું એ તો કરવી છે પિતાની સગાઈ. શુભો.

જેમલ—સાબાસ ! સાબાસ ! શુરવીર ક્ષત્રી પુત્ર, તેમજ કરવું જોઈએ પણ તેમ કરતાં પહેલાં મારે એટલુંજ કહેવું છે કે જેવી રીતે મને માન આપોછો તથા મારા દુઃખમાં ભાગ લેવા તૈયાર થાવછો, તેવીજ રીતે તેની સાથે વર્તવા વચન આપો તો ભલે ખુશીથી તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે કરે.

ભયાતો—

૩૨

માગો વચન શું આપ મહારાજ રાજ અમારી પાસે,

અમારી પાસે અમારી પાસે, માગો શું.

મેરે માઝા મુઠ્ઠી ન જાએ, સુર્ય ઉદય કદી પશ્ચીમે થાયે.

પણ નવ જાય, વચન મહારાજ કરે પ્રભુ સહાય—શ્રી જગરાય.

જેમલ—વાહ.....વાહ.....વાહ.....વાહ.

ભયાતો—છે વચન.....વચન.....વચન.....આ વચન.

જેમલ—વાહ ધન્ય...રે ધન્ય...રે ધન્ય...રે ધન્ય ભણો.

વાહ ! મારા શુરા સામંતો, જાઓ, ત્યારે દેર ન કરો જલદી

તમારી મનકામના સિદ્ધ કરો. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—પાટણનો દીલ્લી દરવાજો.

ચંદનસીંહ—અરે દરવાન ! દરવાજો ઉઘાડ. પ્રાતઃકાળનો

સમય થવા આવ્યો છે. પક્ષીઓ મધુર સ્વરથી પ્રભાતને આદરમાન આપે છે, તે સાંભળી પરીવ સૌભાગ્ય મુંદરીઓએ રનાનાદી પર-
વારી જાજ બરી આકાશના ઘોંઘાટથી નગર ગગનથી મુક્યું છે. તે સાં-
ભળ, ગાયો ભેંશો ગળાના ઐંધ ખોલાવવા તત્પર હશે તે જો, અરજી
સુવર્ણ દરવાજો ઉઘાડવાની તૈયારી કરીએ, તો તું કેમ ઉઠતો નથી ! હે
મૂઠમત ! દેવસ્થાનોના ઘંટના નાદ સાંભળ, અધોરી નીદ્રાદેવીને તણ દે
ને પરમાત્માને સંભાળ, બગ ને દગ જળાશય જવા વિચાર કરેએ તે
જો. અરે ! કુકણઓ ખોલના તું નથી સાંભળતો ?

દરવાન—(ઉઠેએ) અરે માણસ ! વધારે ન બોલ, તું ઝા-
ળાએએ ! આ તો નાચ સોલંકી પણ સીસોદીયાનું રાજ્ય છે વધારે
બોલીશ તો તારી જીભ કાપી નાંખીશ. કુંચીઓ દરખાસ્તમાં ગઈ છે
હવે માત્ર રાત્રી એક કલાક છે. જરાવાર સુધ રહે પછી દરવા-
જો ખુલશે.

ચંદનસીંહ—હા, કુંચીઓ દરખાસ્તમાં ગઈ હશે એ વાત ખ-

રી. ઠીક છે. હાત તો ખેતું. (ખેસેછે બાદ થોડીવારે દરવાજો ઉઘડે-
છે.) ચાલ-દરવાજો ખુલ્યો જઈ જોઉં કેવો રાજા ને કેવી પ્રજા છે.

સીપાઇઓ—અરે એ જીવાન, એમ મીઠામીઠાં ક્યાં જાય
છે ! આમ આવ.

ચંદનસીંહ—

૩૩

ચુપ ચુપ કરે શું ગદ્દા લવારી, જાણી તારી મેં સરદારી. ચુપ.
ક્ષત્રીયચ્યા કદી નહીં કરીયે, ભલે તણાઈએ જો ભર દરીયે;

ટેક મુકી નહિ હમે નમીએ, તારા જેવાને મારીને મરીએ. ચુપ.
જોવા હોય તો આવ દેખાડું, હાથ મારા તને ચખાડું;

ઝટ જમપુરી તને પોંચાડું, જો ચોસરની રમત રમાડું. ચુપ.

ભયાત—આહા પ્રભુ ધન્ય છે તને ! સીસોદીઆનું નાક તેં
રાખી ક્ષત્રીપુત્ર મોકલ્યો. વાહ ! વાહ ! કૃપાનાથ તારી અકળગતી છે.
(પુછેછે) અરે કુમાર, આપ ક્યાંથી આવ્યા, ક્યાં જવછો, આપનાં
માઆપ કોણ ?

ચંદનસીંહ—આપ વૃદ્ધ છો ને જ્યારે પુછોછો સારે કહું,
પણ આપ જાતના કોણ છો તે પહેલાં કહો પછી કહું. મુસલમાન
તો નથી ને !

ભયાત—ભાઈ, દાદી ઉપરથી મુસલમાન નહીં ધારતા. પણ
હું તો એક સીસોદીઓ રજપુત છું, અને આ રાજાનો ભયાત છું
હવે કહો શર ! આપની શી હકીકત છે.

ચંદનસીંહ—હું ક્ષત્રીપુત્ર છું. માઈ નામ ઠાકોર છે. મારા
બાપ શ્રી જગદર્તા છે, અને માતૃ પૃથ્વી છે. એ સીવાય માઈ બી-
જું કાંઈ નથી. (મારા પ્રીય વાંચકો આજથી આજણા શુરવીર ક્ષ-

ત્રીપુત્ર ચંદનસીંહનું નામ જદાયાયું ને ઠાકોર થયું તો તે વાત ધ્યાનમાં લઈ ઠાકોરના નામે ઓળખશે).

બયાતો—સાચાસ ! ઉમર તો નાની છે પણ ચતુર જણાય છે. (હશે ગમે તેમ હોય પણ ક્ષત્રીપુત્ર છે) (વધારે તપાસ આગળ પર કરીશું) કુમાર. ચાલો, રાજની પાસે વધારો, તમારું કાંઈ કામ છે.

ઠાકોર—અરે ! રાજ પાસે ? રાજને હું ઓળખતો પણ નથી તે મને કેમ બોલાવે છે ? પણ નકી કાંઈ કપટ હોતું જોઈએ ? શું, આ નય ઠગારાનું છે ? અરે ગમે તેમ હોય પણ શું, ક્ષત્રીજન્યાએ ઉરનું નહિ જોઈએ. ચાલો આવું છું. (નય છે).

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—કચેરી.

જેમલ—મારા શાળા સામન્તો દરવાજામાં પહેલવહેલો કાળે પ્રવેશ કર્યો !

બયાતો—રાજધીરાજ, આ ક્ષત્રીપુત્ર.

જેમલ—વાહ ! મારે ધન્યભાગ્ય ને તેની સાથે તમારું સુભાગ્ય કે તમને તમારા ટેક પ્રમાણે પ્રભુએ ક્ષત્રીપુત્ર આપ્યો. હે ! પ્રભુ ધન્ય છે ! અરે ! ક્ષત્રીપુત્ર, હું તને આ રાજપાટ સઘળું સોંપું છું ને તું ગાદીપર બેસ અને તારી પાસે બેઠેલા તમામ મારા બયાતો, પટાવતો, વિગેરેની સંભાળ લેજો, તેમની કીર્તી વધારજો, અને આ જમીનું રક્ષણ કરજો, એટલીજ મારી ઇચ્છા છે.

ઠાકોર—આ શું વદોછો. ઉતાવળા ના ચાઓ. હાલ તમને પુત્ર નથી તો ધીરજ રાખો; ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે. ઇશ્વરનું રમર.

જુ કરો; દાનત સાખુત રાખો તો પ્રભુ વાર કરશે.

જેમલ—ધન્ય છે તારી અક્ષતને હવે મારે તુંજ પુત્રને તુંજ માદીએ બેશ. હું ધારતો નથી કે તારા કરતાં વધારે મારો પુત્ર જન્મે ને રાજ્ય કરે માટે આજે પ્રભુએ તને મોકલ્યો તો સુખે રાજ કર.

ઠાકોર—

૪૪

મારું ભાગ્ય કરે શું કાજ આજ હું પામું રાજ;
તેં ગુમાવ્યું તેં અપાવ્યું નસીબ તને છે શાબાશ. મારું.
વળી સીસે દીઆ રજપુતોની ઉપર ચલાવીશ રાજ;
ખરું ક્ષત્રીવટ સાચવીને વધારું એમની લાજ. મારું.
(આદ પોશાક બદલાવી રાજ્યાભીષેક કરેછે.)

જેમલ—ગોર મહારાજ, રાજતીલક કરી મુગટ પહેરાવો.
(પહેરાવેછે.)

ગુણીકા—મહારાજ, આ પ્રસંગે મારી નાય કરવાની ઇચ્છા છે તો આપ હુકમ કરશે.

ગુણીકા—(નાચેછે).

ગુણીકા—

૩૫

ઓ મુંદર મુરત વાતારે કહાં દીવ દેકે ચલા,
ઓ રસીક રસીલા ખ્યારારે કહાં દીવ દેકે ચલા,
કહાં દીવ દેકે ચલા, સુનો તો સૌભલા. ઓ રસીક.
પ્રાતમ પ્રીતસે ખાંધી તે તરછોડી શીદ જાય,
જંમ જલ વાખુટી માછલી તેમ જીવ મારો જાય. ઓ રસીક.
ઠાકોર—વાહ, હીક ગાયું. એને કાંઈ ઇનામ આપી વીદાય કરો.

(ગુણીકા જાય છે.)

જેમલ—

૧૬

શાણા સુરતીરો માર કહેવું કાને ધરજો,
 જાણી પુત્ર મુજ એને રાજા તમે ગણજો;
 દેશે સાંતી સુખ યશ તમને સદા,
 દુભાવશે નહિ શાણો કોઇને કદા;
 ચીંતા ..હરે...ધરીને...દુઃખો...હરીને.

જાળવશે ક્ષત્રીવટ જદા.

શાણા.

ભયાતો—યથાર્થ છે. મહારાજા ધીરાજ, દશર મૈત્રી મન.
 કામના સીદ્ધ કરે. એટલું અમે માગીએ છીએ.

(બાદ સભા વીસર્જન થાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—સેનાપતિની હવેલી.

જસરાજ—આહા પ્રભુ ! આટલા દીવસથી રખડું છું
 કંઈ મીત્રનો પત્તોજ લાગ્યો નહિ.

૨૭

બાહલા મીત્ર ચંદનસીંહ કુમાર મયા ક્યાં છોડી મુને,
 થાક્યો ખોળી ખોળીને હું મીત્ર દર્શન દો તમે;
 કરો વીરોમીનો તે વિચાર ભાઈ મનમાં જગ,
 અમ છેક વિસારો શું આપ ગુણીયલ બંધુ માહરા.
 કર્યું કાળજી કહણ કેમ કનકદેવડી તમે,
 હાથ બેટયાં હશે જ્યાં જઈ વિસારી દીધો મુને;

મળવું હવે ક્યાં જ્યાં મુજ મીઠા દીસોમનને,
પામુ કદપરે અતીસે સુખ કહો બાપ કોમ સુને.

સેનાપતી--અરે છોકરા, તું કોણ છે ? અહિ કેમ ઉભો છે !

શું નોકર બોલે રહેવું છે ? તું કોઈ સારા માણસનું સંતાન દેખાય છે, પણ દુઃખી હોય એમ લાગે છે.

જસરાજ--(હીક થયું ! હવે એ કોણ છે તે તો તપાસ કરું.)

આપ કોણ છો ? મને નોકર રાખશો ?

સેનાપતિ--હું આ નગ્રમાં સેનાપતિનું. હું રજપુત શીવાય બીજાને નોકર રાખતો નથી.

જસરાજ--મહેરબાન સાહેબ, હું જાતે ક્ષત્રીપુત્રનું પણ દુઃખી થયો છું તેથી હાલ આપને કદી અયોગ્ય બાસતું હશે, પણ આપ નોકર તરીકે કબુલ રાખો. પ્રસંગોપાત આપને માનુષ્ય પડશે.

સેનાપતિ--તું કેવી નોકરી કરીશ !

જસરાજ--

૩૮

આપની ઉઠાવું સાહેબ અદલ હુંતો નોકરી,

શીકર પરહરી ખુશ ઉમંગ ધરી. આપની.

જો હું સેનાપતિ થાઉં સૈની આગળ હું જાઉં,

એક પલકમાં પાછો આવું શત્રુને સંહારી. આપની.

રાજગાદીપર બેસાડે જો ગણી મને કુમાર,

ઇનસાફ કરતાં મનમાં મારા હર નહિ તલભાર.

સાહેબ આપની ઉઠાવું આજે અદલ નોકરી.

સેનાપતિ--સાચાશ, સાચાશ. પણ આજથી હું તને ૪૫

રૂપીઆનો દરમાયો આપીશ, કેમ, રહેવું છે.

જસરાજ—મહેરજાન સાહેબ, માત્ર કહેવાનું એટલુંજ કે પાંચ દશ વધારો તો સારું.

સેનાપતિ—હીક છે ! આમળ ઉપર જોઈયું. લે જા આ ચીટ્ટી કુમારશ્રીને આપી આવ એમાં તારી ચાતુરી જોઈછું. પછી ચીટ્ટી આપી પાછો અહિ આવજો હો ! (જાય છે.)

(બાદ સેનાપતિ ઉઠીને જાય છે.)

જસરાજ—(પાછો આવી) હે ! જમનાપક ! એ કુમાર તો મંદનસિંહ જેવોજ છે જાણે એજ ! એતો નહિ હોય ! મેં મુખં પુછ્યું પણ નહિ. હશે જોઈયું.

સેનાપતિ—(આવે છે.) કેમ આળ્યે ? ચાલ ત્યારે મારી સાથે.

જસરાજ—જેવો હુકમ. (જતે જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—જેમલની કચેરી.

સિપાઈ—મહારાજ, ચીતોડથી એક બ્રાહ્મણ આવેલો છે તે આવવા માગે છે.

જેમલ—જલે આવવા દો.

મંગાસંકર—(આશીર્વાદ આપતો પ્રવેશ કરે છે.)

જેમલ—વધારો મહારાજ (આસન આપે છે. (ખેસે છે)

મહારાજ આપનું ક્યાંથી ને કેમ આવતું થયું ?

મંગાસંકર—

૨૧

સુંદરગઢ ચીતોડમાંહી વસે છે રણસૂર જે રાડોડો,

પુત્રી એક અનોપમ યુવ્તી છે જેનો જગમાં નથી જોડો.

વેવીશાળ વીશાળ કરવા શ્રીફળ સહીત આપ્યો હતું.

સ્વીકારી ખુશી કરો આશા મુને છે બહુ.

જેમલ—(હાસ્ય કરી દાઢી પકડી) હા ! હા ! આ બુદ્ધાને

તે વળી આવી નારી હોય કે ! એસો હમણું મારો કુમાર આવે છે, તેના હાથમાં શ્રીફળ આપજો, મહારાજ.

સિપાઇ, કુમારને બોલાવો.

(બોલાવી લાવે છે.)

વિદુષક—રાજાએ ખેલ બગાડ્યો; જ્ઞાનન બ્રહ્મ થઈ. (ચંદન-

સીંહ આવે છે) કુંવરજી, ઊભા રહો ! હાલ હું કહું તે સાંભળો, પછી જાવો.

ઠાકોર—શું કહે છે ? તુંતો અમથો ગાંડીયા જેવો. સમજે નહિ તે સરખો બાગ માગે.

વિદુષક—

૪૦

ચીતોડગઢથી આત્મજી આજ્યો શ્રીફળ રૂપિયો સાથે લાવ્યો,

આવી સભામાં ઊભો જ્યારે તમ પિતાએ પુછ્યું ત્યારે,

વેવીશાળની કીધી જ્યાં વાત રાજાજીએ કીધી ઉત્પાત,

હાસ્ય કરી વરવા વિચાર્યું સરમાઇ નામ તમારું ધાર્યું;

વરો તમે જો એ કન્યા માત્ર વરી કરશે અન્યા.

મહારાજ, સાચી વાત છે. આ ટુંકામાંજ કહું છે ક્ષરણ સમગ્ર

ને સાન ને અધેડાને ડકણાં.

ઠાકોર— વાર ! (કહી આગળ જાય છે) પિતાજી, અભીચંદન

કરું. શો હુકમ છે ! કરમાવો.

રાજા—આ આત્મજી ચીતોડથી શ્રીફળ લઇ વેવીશાળ માટે

આપ્યો છે તો તે ગૃહણ કર.

ઠાકોર—નહિ ! નહિ ! પિતાશ્રી એતો આપની થઈ ચુકી છે. હવે એ મારે માનુશી બરોબર છે. માટે એમ બોલી દોષમાન કરો નહિ.

રાજા—પુત્ર, એ શું બોલે છે ? મેં તો સહેજ મરકરી કરી તેમાં શું ?

ઠાકોર—પિતાશ્રી આઠાશ ને પાતાળ એક થાય, દુનીયાં રસા-તાળ થાય, સમુદ્ર હદ છોડી જાય, ગીરી ડગી જાય, સુર્ય ચંદ્ર તેજ છોડી ચાલ્યા જાય પણ એવું કદી બનવાનું નથી. એ નક્કી સમ-જાને. પિતાશ્રી આપ સુખે લમ કરો.

રાજા—અરેરે ! પુત્રે તો કેર કયો. હવે એ બનવું મુશ્કેલ, તેમ બ્રાહ્મણ પણ પાછો કઢાય નહિ. માટે મારે લીધા શીવાય છુ-ટકા નથી. અરે કુમાર તું કંઈ માન. તું કંઈ વીચાર કર.

ઠાકોર—પિતાશ્રી કદી તેમ થવાનું નથી. તારાઓ કોઈ દીવસ ચળે, ચંદ્ર સુર્ય પણ ચળ્યા કોઈ દીવસ સાંભળીએ, વળી જમી પણ કદાપી ચળે પણ સત્ પુરુષનું વાક્ય કદી પણ ચળતું નથી તેવીજ રીતે આ ક્ષત્રી પુત્રનું વચન અચળ સમજાને.

રાજા—પુત્ર, એક સરત કબુલ કર. કારણ એ રાઠોડાણી છે ને પુત્ર થશે તો તને ગાદીએ બેસવા નહિ દે. ને તારે પહેલા દર-જાનો પદાવત થઈ રહેવું પડશે. કેમ શી મરણ છે ?

ઠાકોર—પહેલા દરજાનો તો શું પણ એક જાગીરદાર તરીકે રહીશ. માટે તમે ખુશીથી લમ કરો. અને આજથીજ હું ગાદીપર નહિ બેસતાં પહેલા દરજાના અમીરની ખુરશી ઉપર જઈ બેસું છું. (બેસે છે).

રાજા—માહારાજ સાવો ત્યારે. (સઘ બ્રાહ્મણ વીદાય કરે છે).
(સઘળા તરફ નજર કરીને) હવે દીવસ પાસે આવ્યો છે જવો
અને તમામ સામગ્રી તૈયાર કરો. (સર્વે ઉઠી જાય છે).

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—જંગલ.

સેનાપતી—હા, હા. આ હરણો ઉપરા ઉપરી દોડાદોડ કરી
રહ્યાં છે. જસરાજ તું અહિંજ બેસજો. હું હમણાંજ શીકાર કરી
આવું છું. (જાય છે).

જસરાજ—હું પણ ક્ષત્રી પુત્ર છું એટલે શીકાર કરવાને કંઈ
પણ હરકત નથી. શીકાર પાસે આવેલો છે, તો શામાટે ચુકવું
બેઠાંજો ?

૪૧

ઝો વર, હું મારું, ન વીસાર, ઠાર કર આ વારેરે,
ઠાર કર આ વારેરે (૨)

ઝો જાય, મનમાંય, ખુશી થાય ડરે નહિ જરા કાંય
લક્ષ કરવા મુને આવેરે (૨)

લે હરામી, જ તું પાપી, આ નકામી દુનીયા છોડી
ઇંદ્રભૂવન માંહીરે (૨) મારે છે.

(વર પડે છે) એટલામાં કનકદેવી ભગવાં પહેરી પુરૂષવેશે આવે છે)

જસરાજ—વાહ વાહ પ્રભુ, દીક મહેર કરી નહિં તો આ
બીચારો સાધુ એ દીશાએથી આવતો હતો તેને મારી નાંખત. કેમ
મહારાજ, ક્યાંથી આપનું પધારવું થયું ?

કનક—(પાસે આવી) સાબાશ પુત્ર, મને જો તેં ન ઉગાર્યો હોત તો હું આટલે ક્યારનોએ પરમદયાળુ પરમેશ્વરની હજુર દાખલ થઈ ગયો હોત.

જશરાજ—(સ્વગત) આ તો કનકદેવી હોય એમ લાગેછે. કેમ કનકદેવડી આ શું ! ખરે તમે જાતેજ છો કે ! શું દુનીયાથી કંટાળી ગયાં ? મારા વ્હાલાને વીસારી દીધો ? દુઃખથી કંટાળવું, અને એક વખત જેનો હાથ ઝાલ્યો તેને છોડી દેવો ? અરે શરમાળાં, પ્રેમસાંકળનો પાસ પાછો ખેંચવો એ એક ક્ષત્રાળુનો ધર્મ છે ?

કનક—(સ્વગત) આ વેશ ક્યો તો પણ ઓળખાઈ ગઈ. હે ઇશ્વર, માત્ર જશરાજ ઓળખેછે, કંઈ હરકત નહિં. જશરાજ છે તો શો વાંધો છે ? બંધુ, આપનું ધારવું યથાર્થ છે.

જશરાજ—

૪૨

મારા સમ જો જરા સરમાવો,
સાચુ કહેતાં શાને અચકાવો;
ખેની જાણી બંધુ હું તમારો,
આપ ભગવાં અહિયાં ઉતારો.
કેમ કરવું પડ્યું આવું કામ,
મને વિસ્તારી કહેને તમામ.

કનક—

૪૩

ભગવાં ભાવે મેં પહેર્યો ભઈ, જાણી ભગવે ભગવાન વસેછે;
ભગવાં પહેરી ભમી ભવસાગર, ભાળ મળી ના હીરાની. ભગવાં.
ભાન રહ્યું નહિ ભટક્યામાં ભાઈ, ભમરી ભમી ભરથાર વીના હું;
ભક્તી કરી ભર આતો તરવો કે, ભમર વીના નમ્રી મરવું. ભગવાં.

જસરાજ—ગભરાઓ નહિ ગુણીઅલ ગોરી, ગરૂપતી ગુણુ ગાઓરે;

કનક—વીરા વીનાંતી કરુંધું તુજને, રતીપતી મુજ મેળાવોરે.

જસરાજ—ઉતાવળી નહિ થા તું બહેની, હરીહર કરશે સારંરે;

કનક—મળે નહિ જો મુજ મન હીરો, હવે દેહ નવ ધારે.

જસરાજ—બહેની એવું શામાટે કરોછો. પરબ્રહ્મ પરમાત્માએ મહેર કરી પત્તા લગાડ્યો છે. તો હવે થોડા દીવસમાં તારી ઇચ્છા પુર્ણ થશે.

કનક—માઈ, ક્યાં છે ! મને બતાવો.

જસરાજ—ખેન, ઉતાવળી ના થા ધીમે ધીમે થશે. ખેસ હ-મણાં. આ નગરના સેનાપતીને ત્યાં હું નોકર રહ્યો છું, તે શીકારે ગયા છે, એ આવે એટલે જઈએ. (આવેછે).

સેનાપતિ—કેમ જસરાજ ખેડો છે કે ! આખરે આ એક હરણુ આવ્યું પણ રસ્તામાં પેલું વરૂ કાણે માર્યું વાર !

જસરાજ—મહારાજ, આપના સેવકે.

સેનાપતિ—હું તે ! શાખાશ, ધન્ય છે તને ? પણ બાઈ હ-વે, ક્ષુધા અને તૃષ્ણા બન્ને પીડેછે. કેમ ઘર તરફ જઈશું. પણ આ કાણુ છે ?

જસરાજ—મહેરબાન, એ મારી બેની છે. મને વાર થઈ તેથી તે બોલાવવા આવી છે.

સેનાપતિ—ગાંડી શીકારમાં વાર પણ થાય હવેથી એવું કરતી ના, હો. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૭ મો

સ્થળ—હમીરના મહેલ.

હમીર—પીતાશ્રીએ ધરમપુર વેચીશાળ મોકલ્યું. પરણાવવાની હા કહી, બાદ કુંવરીને નસાડી મુકી અને વળી તેને ખોળવા માણુ-સો મોકલ્યાં પણ હજી કંઈ ખબર આવી નહિ.

સીપાઈ—મહારાજ, દલપતરામ પેલા શ્રીગોડ બ્રાહ્મણ જે આપણા ગામમાં રહેછે તે અંદર આવવા માગેછે. (આવવા દો.)

હમીર—

૪૫

ગઈ નાર અરે ક્યાં નાસી, મુજ લોહી તણી એ પ્યાસી;
મળશે કે નહિ એ મુજને, એા નશીય કહુ શું તુજને.

અરે પ્રાણપ્યારી એા મારી, આવી ભેટો આ વારી;
લલના લોને સ્વીકારી, અરજી મારી આ વારી.

દલપતરામ—રાજધીરાજ, અભીવંદન કરુંછું.

હમીર—કેમ રાંડના દલપા, કંઈ શુભ સમાચાર લાવ્યો કે કાળુ મોં લંછ પાછો આવ્યો.

દલપતરામ—(આ જમમાં જુતીયાં મળેછે જોયું) હા મહારાજ.

હમીર—લાવ ત્યારે અંદર ખોલાવ ને ? મહાર કેમ ઉભી રાખીછે ? સદન મદનની અગત મારા શરીરમાં રોમ રોમ વ્યાપી રહી છે. તે એ હબીલીની હયાથી શાન્ત થશે. ખોલાવ ! બસ, મારી દીવોજનને બેઠી આનંદ કરે.

દલપત—મહારાજધીરાજ, એ લાલસીંહ ચોલાણના ચંદનસીંહ સાથે પરણી છે, ને તે ચંદન પાટણમાં હાલ ઠાકોર નામ ધરાવી રાજ્ય કરે છે. હવે જો સત્તા હોય તો લઈ આવો.

હમીર—અહ્યાં બ્રાહ્મણ પૈસા માટે જુદું તો નથી કહેતો.

દલપતરામ—નાના મહારાજ, લગારે લગાર હાથું.

હમીર—સીપાઈ એને કાઠારી પાસેથી રૂ. ૫૦૦) અપાવો ?

દલપત—કહ્યાંજી થાઓ (જાય છે).

હમીર—હા-દુષ્ટ ચંદનસીંહ તું મારી થઈ ચુકેલી સ્ત્રીને રાખનાર ! હીક તને જોડું. અરે દોષ તું તારા પુત્ર વેરને જલ્દી મોકલ અને એટલી ભલામણ કરજે કે જ્યાંસુધી આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાંસુધી તે આજ છાતીમાં વાસો કરે. અરે ભીંતને આપણે મારીએ છીએ તો તે આપણને સામી એટલાજ જોરથી મારે છે. તે નીર્જીવ પદાર્થ છે તોપણ વેર લેજે. તો હું તો જીવતો માણસ છું. અને વળી રાજકુમાર. મારામાં ઘણી સત્તા છે. તો વેર કેમ ના લઉં ? નહિ ! નહિ ! લઈશજ.

સીપાઈ—કુંવરજી આપના દોસ્ત હીરાશંકર આવેછે. (આવવા દો)

હમીર—આવો હીરાબાઈ મારે અંતઃકરણ શાંતી જાય છે. અરે રો ! હું એને ક્યારે આલિંગન દઈ, એના શુભાંગી ગાલનું ચુંબન કરી, આનંદથી ઉભરઈ જઈ, મન માની મોજ ઉડાવીશ.

હીરો—ભાઈ, એ વાત તો હવે કરશોજ નહિ. એ હાથમાં આવવી ઘણીજ મુશ્કેલ કારણ એને જીતી શકાય તેમ પણ નથી તો તે વાત તો હવે જવાજ દીધો. એ નહિ તો બીજી એનાથી સરસ લાવી આપું. ને વગર મેહનતે લગ્ન થાય માટે મારે માનો તો એ વાતજ વીસારી દીધો.

હમીર—ભાઈ, ગમે તેમ હોય પણ એક વખત વેર લેવું. પછી છોડી દઈએ, પણ હું કાંઈ ચુકતી બતાવે તો હીક.

હીરો—ભાઈ એ તો હાલ પેલા દરજ્જાનો પટ્ટાવાન છે. એનો ભાઈ ગાદીપર છે. તેનો નામનોજ છે, માટે તમે એના ભાઈના મામાને મળો. ને ઉધુચતું સમજાવી ત્યાંથી કઢાવી મુકાવો એટલે વેર વળ્યું. વધારે શું જોઈએ છીએ.

હમીર—શાખાસ દોસ્ત, ઠીક ચુકતી બતાવી. હાલ હું જઈશું ને ઉધું ચતું સમજાવી એને કઢાવુંજ.

૪૬

હીરો—મીત્ર માણુ રજા આપ પાસે, જલદી જાઉં હું મુજ આવાસે.

હમીર—જોજો વાત ભુલી નવ જાઓ, ગમે તેમ કરો એને લાવો.

હીરો—કાણુ માથાકુટ કરે એવી, નહિ આપજો પછ લેવી દેવી;

હમીર—મારા સમજો ભૂલી જાએ લાવ પ્યારી રૂપાળીને આંહો.

(કાંદી દાર આપે છે).

હીરો—ઠીક ઠીક તમે વહેલા વળજો, આવી પ્રાણુ પ્રીયાનરે મળજો.

(જાય છે.)

પ્રવેશ આઠમો.

સ્થળ—ચીતોડમાં રણમલનો પ્રવેશ.

રણમલ—ભાઈ સમરસીંહ આપણો ભાણેજ ગાદીએ બેઠો છે, પણ બધો કારભાર તો હાકાર કરે છે. આપણી કંઈ દાડ ગળતી નથી.

સીપાઈ—રાજાજી, વીજયસીંહ સુત હમીરસીંહ આવવા માગેછે.

રણમલ—ભલે આવે. આવવા દો. (આવી બેસેછે) વાહ ભાઈ,

આજ તો હમારાં ઘર પાવન થયાં. શી નવા જુની છે ?

હમીર—શું ! કંઈ કહેવા જેવુંજ નથી. તમારા ભાણેજને

માટે મેં એક કન્યા સોધી કહાડી હતી, તેને હાકોર બાળાત્રારે પ-
રણી ગયો, આટલુંજ નહીં પણ બ્યારે મેં આપની દહેસત દેખાડી
ત્યારે તમને ધણાજ તીરસ્કાર કર્યા અને કહ્યું કે એના જેવા સાતસેં
રણુમલ આવે તો પણ શું ? માટે આપને કહેવા આવ્યો છું કે
એક તો તમારા ભાણેજની કન્યા લીધી ને ખીજું તમારું અપમાન
કરી તીરસ્કાર કર્યો. માટે વેર લેવું હોય તો લેજો. આપણે તો
આ આદ્યો.

રણુમલ—ભાઈ, દીક થયું તે આપે અત્રે પધારી અમને વા-
કેફગાર કર્યા. દીક છે, એની ખબર લઉં છું. આપ ભલે સીધાવું હોય
તો સીધાવો.

સમરસીંહ—ભાઈ, કપટ રચીએ તો પાર પડીએ. કારણ હા-
કોર કામેલ છે માટે ધણાજ સંભાળથી કામ કરવું પડશે.

રણુમલ—અહ્યા, હું રણુમલ, માર નામ સાંભળી ધરતી
ધુજે. ગર્ભવંતીના ગર્ભ દુટ્ટી પડે છે, તેને તું એ કહેનાર કાણુ ?

રણુમલ—

૪૭

બાળ કપટની રચીએ, રાખીએ નહિ કંઈ મણા;

ઉધુ પાતું સીખવવું, એનને જઈ હમણાં.

જઈ સમજાવું, હાલ કદાવું, ખુબ સતાવું,

ત્યારે આણું, લાગ ફાવે તો રાજ પચાવું. બાળ

સમરસીંહ—શાખાશ છે, એમજ થવું જોઈએ. અરે હીચ-
કારા હાકોર, તને ખબર નથી કે આ સમરસીંહની સમશેર તારજ
લોહી કોઈ દીવસ પીવાની હતી, હવે તે તારે હાથેજ તૈયારી કરી
છે. તો જોઈ લેજો. બાઈ રણુમલ, ચાલો આપણે અત્રે એનને સ-

મળવીએ અને ગમેતેમ કરી એને કઢાવીએ.

રણુમલ—ભાઈ, હુતો હાલ જમશ. ચાલ તું આવેછે ? ચાલો દીક પડશે, વાર કરવાનું કામ નથી. ત્વરાથી કરવું પડશે માટે ચાલો.

સમરસીંહ—જવો વીરા આપતાં આવુંછું હું હાલ,
અશ્વ બે તૈયાર કરો, છતી થાઓ ન્યાત્ર.

રણુમલ—ઘોડા વિગેરે તૈયાર છે, માટે ચાલો એકદમ જ-
ઈને પાપીને પાર કરીએ, અને આપણી મનકામના પૂર્ણ કરીએ.
(ગાય છે.)

પ્રવેશ નવમો.

સ્થળ—અમરચંદનું ઘર.

ટેલીઓ—આહાણુનો આસીરવાદ બા; આહાણુને કંઈ આપશો કે ?

અમરચંદ—કેમ, શેઠાણીનો મીઠાજ દેકાણે જાણાતો નથી કંઈ.

વીજળી—આ પીટયો, મરતો નથી આગ ઉઠો વારી શેઠાઈમાં.
(કડાકા ફેડે છે.)

અમરચંદ—પ્રીયા, વાહ, વાહ, માડી વાલી કેવી બલા લેછે ? તારા જેવી બાઈડી તો મને મારા સાતે ભવમાં મડી નથી ને મ-ડવાની પણ નથી.

વીજળી—પીટયો, મનમુખીયો, પણ બાયલો નીકળ્યો. વહુનું નામ તો રૂપાળી, ને લક્ષણ તો કાળાં કોયલા જેવાં. રાંડ બોડકી હાહરાને હમગ્નવીને ખુશી ખુશી રાખેછે, એટલે પીટયો મારી શું કરવા ગરજ રાખે ? હાય, હાય, મુઓ, આ માંડી મને ક્યાંથી મળ્યા.
(રવેછે.)

અમરચંદ—સંટયાનાશ ગયું ! શું થયું ! શું થયું ! ઓય, માડી રસીલી ડીલગર, તમે અકળામણ શું કરવા કડોછો ? પરમેશ્વરે હાર્યું હોય એમ હાય છે.

વીજળી—જની જની, તારું મોઢું ખાળ પીટયા. તારે મા-રું શું કામ છે ? હું રોજ ઠાલાવાલા કર્ણું પણ માનતો નથી મર હવે તારે ફાવે ત્યાં જા.

અમરચંદ— જા, જા, લુચ્ચી ગટેડી લગ્યાડ,
તાર કાળુ મોં નહિ દુ ડેખાડ;
લે રાંડ લુચ્ચી આ એક મુકી (મારેછે).

ટેલીઓ—આતો બધુ બગડેલું વાળુ છે. ચાલને બીજે કંઈ જઈશું તો શેર અનાજ લાવીશું. ઉભા રહે કંઈ નહિ વળે. (જાયછે.)

રૂપાળી—સસરાજી, આ શું કરોછો ? જવા દો, જવાદો, મારા સમ જવા દો. (વચ્ચે પડેછે).

અમરચંદ—ભઈસાબ, તમે કોડે ખસોને. ખસો, ખસો, એ રાંડને માડવા ડો. ઠેડ માડી નાંખું (દોડેછે).

રૂપાળી—સસરાજી, મારી નાંખશો તો પછી શું કરશો ?

અમરચંદ—આપડે શું કામ છે ? હું કેવી કમલના ફૂલ જે-વી ફાંકડી છુંતી.

વીજળી— ૪૮

તારો એલે ગયો અવતાર, ધીક્ર જન્મારોરે,
પુત્ર વહુ જોઈ ખુશી થાય, પ્રભુ એને મારોરે;
પીટયા પડીશ નકં મોજર, નથી તરનારોરે,
રાંડ આવી કુલટા કુટેલ, બગાડ્યો સ્વામી મારોરે.

રૂપાળી—રાંડ, રાંડ શેની કહેછે? છીનાળ! એક દીકરો ને એક વહુ એનાપર આટલી બધી ફાટેછે શું!

જુઓ સસરાજી, કંઈ કહેવું હોય તો કહો, હોં, મારોને, એ તો એજ દાવની છે. (મારેછે).

વીજળી—હાય ! હાયરે ! ઓ મનસુખીઆ, તું કંઈ મરી ગયોરે ! (આવેછે).

મનસુખીઓ—આપા, બાપા, કેમ તમારી વહુને મારોછો ? જવા ડો. જવા ડો.

અમરચંદ—જા, જા, માડા હાડા મડા. આપડી વહુને તાડી મા ગાલો દેછે. જે હાંભળ. ખસને, મારવા દે. (મારેછે).

મનસુખ—(રૂપાળી તરફ જોઈને) આ રાંડ બધું કરાવતી હશે. (એમ કહી મારવા દોડેછે) તેથી અમરચંદ વચ્ચે પડવા જાય છે. તે દરમ્યાન વીજળી નાશી જાયછે. અમરચંદ પાછળ જાય છે.

૪૯

રૂપાળી—હટ અહિંથી હીજડા, મારવા તું આવે કેને;

મનસુખ—બોલતાં શીખી રાંડ, બોલવા તું દે મુને.

રૂપાળી—હાય પીટ્યા બાયલા, લઉ તારાં છાજ્યાં;

મનસુખ—બોલ રાંડ બોડકી, જાય છે તું હવે ક્યાં ?

(મારેછે મારતાં મારતાં જતાં રહેછે).

પ્રવેશ દશમો.

સ્થળ—કોમલભેરનો રણવાસ.

રાણી—દાસી, સારતી બહાર શું કરતી હતી ?

દાસી—બાપસાહેબ, આપના રણમલભાઈ જેવું કોઈ આવતું

હું, તે જોતી હતી અને માંડું ધારતું સત્ય હતું. . (આવેછે).

રાણી—ક્યાં છે ?

રણુમલ—કેમ બેન, શી ખબર છે ? બાણો ખુશી છે ને ?

રાણી—વીરા, તમ દર્શનથી સર્વ સદા સુખીજ છે. આપનો બાણો દસ વરસનો થયો ત્યારે આજ આવ્યા, એના આપ હોય તો સર્વે સગું થાય, ભાઈ, જુઓને એની ખબર સરખી પણ લે છો ?

સમરસીંહ—બહેન, આજ એટલાજ માટે આવ્યા છીએ.

સારેસારૂં ચાલતું હોય, ત્યારે તો હમારે જોયાની કંઈ જરૂર નથી, પણ કંઈ વાંધો ઉઠે ત્યારે ખબર લેવી પડે.

રાણી—ભાઈ, એવું શું હતું? સત્વર કહો, શું છે ?

રણુમલ—(હીક લાગ આવ્યો છે) ભગીની, હવે કંઈ કહેવા જેવુંજ રહ્યું નથી. શું પૂછોછો. તમને તો લેશમાત્ર ખબર નથી કે ઠાકોર શું કરેછે. જુઓને ત્યાંથી હું આવ્યો પણ તમને ખબર નથી. શાની ખબર હોય, એ તમને કેમ જાણુવા દે. બેની, આ મારા ભાણુને ઠાર કરવા ઠાકોરે ઠરાવ કર્યો છે. તે જો, આ હમે ના આવ્યા હોત તો, તમે એનું મોં કદી જુવત નહિ. પણ અમને ખબર મળી કે તુરત પાણી પીવા પણ નહિ રહેતાં ત્વરાથી અત્રે આવ્યા ને ઇશ્વરે સૌ સારાં વાનાં કર્યાં.

રાણી—ભાઈ સાચું કહોછો ? એવું ના બને. પછી ઇશ્વર જાણે. રાજ્યલોભ થયો હોય તો થાયે ખરું.

સમરસીંહ—હમારે શું બહેન ! બાણુની થોડી પાછ ખાવી છે ! આવું જાણીને કહેવા આવ્યા ત્યારે આમ કહોછો. અમે તો આ આસ્યા. ઉઠ ભાઈ ચાલ્ય આપણે ઘેર. (જવા માંડેછે).

રાણી—બાઈ, ખરોખર તમારું કહેવું સાચું છે. એ કાનો છો-
કરો ને શી વાત ! રાજ માટે કર્યું હશેજ. હાલ એને બોલાવી એકદમ
ગામ છોડી જવા હુકમ કર્યું. એને કહેતાંવારમાં તો ચાલ્યો જશે
એટલે ઠેસ ટળી. અને આપણે પછી કોઈની ચીન્ટા રહેશે નહિ.
વીરા, સારું કર્યું જે તમે આવ્યા. સીપાઈ. કુંવરને બોલાવી લાવો.
(જઈ બોલાવી લાવેછે).

રણુમલ | જલેન એ તો માનવાનોજ નથી. તમે કંઈ
સમરસીંહ | પૂજ્યા સીવાય એમજ કહો કે દુષ્ટ, તું તારે
રસ્તે જા. મારા નયમાં રહીશ નહિ. હમે અંદર બેઠા છીએ, કારણ
એ હમને દેખે તો પાછું હમારે વેર થાય માટે હમે હાલ પણ બેઠા
છીએ. (નયછે).

ઠાકોર—માતૃશ્રી, કોઈ દીવસ નહિ ને આજ બોલાવાનું થું
કારણ ! તમને કોઈએ દુભાવ્યાં હોય તો કહો. બોલનારની જીભ
કાપી નાંખુ, બાંગળી કરી હોય તો હાથ કલમ કરી નાંખું, દ્રેષદ-
ષ્ટિ કરી. હોય તો તેનાં નેત્ર કટાવી મંગાવું. થું છે ?

રાણી—અંડાળ, હવે તું થું મોં લઈ પુછેછે ? તારા પેટમાં
પાપની આવી તીખી પાળી હતી એ હું નહોતી જાણતી. પાપી,
હવે તું વધારે નહિ પૂછતાં તાકીદે આ નય છોડી ચાલ્યો જા. જો
ખરો ક્ષત્રીપુત્ર હોઈ તો એકદમ ચાલ્યો જા. દુષ્ટ, હવે તાર મોં મને
ન બતાવ.

ઠાકોર—માતૃશ્રી આપ થું વદોછો. હું જઈશ તો આપ સુખી
નહિ થાઓ. આપનું મન કેમ ભમ્યું છે ? અરે ! કોઈ દુષ્ટે બમા-
વ્યાં છે, પણ યાદ રાખજો કે તમે પાછળથી પસ્તાશો. અરે ! વિ-
ચાર કરો, હજી વખત છે. માતૃ, સાહસ ન કરો, ભર્તૃહરીએ વીક-

મને પ્રથમ ધીક્કારી કહાઠી મુક્યો, પણ પાછળથી પાપનો મ્હોટો કુટ્યો ત્યારે કેવો પસ્તાયો. માતુ, વિચારો, વિચારો.

રાણી—બસ કર, એકદમ ચાલ્યો જા, વધારે ભાંજગડ ના કર. હું હવે તારા જેવા નીમકહરામી અધમનું મોં જેવા ખુશી નથી. દુષ્ટ, ચાલ્યો જા.

ઠાકોર—

૫૦

વદો વચન શું વગર વિચારે, જીવનમ કરો શું માતુ આ; કપટ રચીને કોઈ કપટીએ, ભમાવ્યા માતુ તમને આ. વદો. હુંતો હમણાં ચાલ્યો જાઉં છું, યાદ રાખજો તમે વચન; પસતાશો પુરાં જ્યારે તમે, બોલાવશો પાછાં આ દીન. વદો. માથાપર પડશે તે જોશો, રાજપાટ સઘળું ખોશો; માતુ મતી કેમ ફરી તમારી, વાંક વીચાર્યો મારો શો. વદો.

રાણી—જા, જા, હવે જાણ્યો તન. નીકળ જાદાર.

ઠાકોર—હાય ! “સ્ત્રીની ખુદ્દિ પાતીએ,” તે ખરીજ વાત છે. હાલ કોઈ દુષ્ટે દગલખાજી કરી મતીડીણ બનાવ્યાં છે. તેથી ખીલકુલ સમજતાં નથી પણ યાદ રાખજો, કે તમે દુઃખના દરિયામાં ડુબ્યાં છો. બચવું કઠણ પડશે, અને તમારી તેમ રાજા પાયમાલી થશે. હજી વિચાર કરો.

રાણી—દાસી, ધકો મારી બહાર કાઢ.

ઠાકોર—માતુ, હું તો ચાલ્યો જાઉં છું, પણ યાદ રાખજો કે આજથી તમારી પાયમાલીની શરૂઆત થઈ છે. રાયખેંગારે પવિત્ર દેસળને કાઢી શું સુખ ભોગવ્યું ? રાયણે વિભીષણને કાઢી કુળનો સંહાર કરાવ્યો. હુંતો, આ ચાલ્યો જાઉં છું હવે આજથી આ નમ્રનું અન

પાણી હરામ બરોબર છે, પણ યાદ રાખજો કે આ હાકાર સીવાય તમારો છુટકો નથી. (જાય છે,)

રણુમલ—(આવી) કેમ બહેન, જોયો ? કેવો કઠણ હૃદયનો છે ? લગારે ડરે છે ? એતો જો તમને ન કહ્યું હોતતો થોડા દીવસમાં બાણાને પણ ઠાર કરત.

સ્મરસીહ—એન, હવે હમે રજા લઇશું. તમે સુખેથી રાજ કરો.
રાણી—ભાઈ, હવે ક્યાં જાઓ છો ? તમારો ભાણેજ નાનો છે માટે તમે અહિં રહો ને રાજ ચલાવો તો હું મોટા આભાર માનીશ. વીરા, હવે તમારા સીવાય મારો બેલી કાણુ ?

રણુમલ—ના એન, લોક કહેશે કે એમણે રાજ કરવા હાકારને કઢાવ્યો માટે હમેતો નથી રહેવાના. તમારા હાથે ગમે તેમ ની ભાવજો (છેવટે કેટલી આનાકાનીથી હા કહે છે.)

(રાણી ઉઠી અંદર પુજા કરવા જાય છે.)

રણુમલ—હીક થયું જો ટાટે પણીએ ખસ ગઈ. હવે હરકત નથી. ખસ, એન કરવું એજ હવે આપણે માટે તો આપી છે. ભાણેશું સમજે છે ? જોઈશું, એતો પણ ઘાટ ઘડી રાજ નીચે લેવુંજ. એ નક્કી કરાવ. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ—માંડવગઢ બગીચામાં રાજ.

હાકાર—અહા, હા ! દીનાનાથ, બગીચો કેવી મજેવી દીપી ઉઠ્યો છે ? ધન્ય છે તને. અને વળી ગોડવનાર માળીને કે કેવાં હાર બંધ પુલ ઝાડ રોપ્યાં છે.

રાજા—અરે ! તું કોણ છે ! ક્યાંથી આવ્યો ? સરકારી બગીચો નથી જાણતો ? કેમ અંદર આવ્યો ? બહાર જા, બહાર.

ઠાકોર—રાજન, રાજા સોકાને માટેજ છે, તો તો હરકત નહિ, સહજ વિસામો લઇ ચાલ્યા જઇશું—

રાજા—(મનમાં) કોઈ ડાહ્યો અને ગુણીયલ રાજપુત જાણાય છે જે નોકર રહેતો સારું. શુરવીર પણ દેખાય છે.

ઠાકોર—

૫૧

કેવાં ખીલ્યાં બાગનીમાંહ પુષ્પ પરાગો,
ગુણીયલ ગોરીના કંથ બ્રમર તમે જાગો,
આ ગુલાબ મોગરો ખીલ્યો ચંખેલી ચંપો,
લે જામ જીવનો સ્વાદ બ્રમર બની બંકો.
વગી વેલ પત્નીસમ બનીકેવી વીંટાઇ,
પ્રભુ કહેતાં આવે નહિ પાર ધન્ય ચતુરાઈ.

રાજા—અહાહા ! કેવું સુંદર ગાયન છે. જાસ, મેં માગ્યા હામ આપી ગમે તેવી રીતે રાજમાં રાખુંજ.

ઠાકોર—રાજન, આ નગ્રમાં રાજા ને પ્રજા બંનેમાં કોઈ ક્ષત્રી પુત્રને સંધરે એવું છે ?

રાજા—શાણા, કોઈ તો શું પણ હું રાજા છું. કેમ, તહારે રહેવું હોયતો બોલ શો દરમાયો લેઇશ ને શી નોકરી કરશે ?

ઠાકોર—રાજના પાંચગે ૫૦૦ સોનયા લઉ, કોઈને નમું નહિ, ક્ષત્રી સીવાય ખીજાની નોકરી ના કરું, તેમ હલકી નોકરી પણ કરવાનો નહિ. મરજી હોય તો હા કહો, નહિ તો ના કહો તો આટલેથીજ પાછા વળીએ, નગ્રમાં શા માટે પેસીએ ?

રાજા—ધન્ય છે તારાં માત પીતાને. અરે કુંવર અટલી ન.

હાની ઉમ્મર છે પણ બુદ્ધી તો બુદ્ધાની છે. વાર, તારું નામ શું—

ઠાકોર—મારું નામ ઠાકોર છે. તમારા રાજમાં જે કામ કા-
પથી ના થાય તે મારે કરવું. ખુશી હોય તો હા કહો નહિ તો
ના કહો.

રાજા—પુત્ર, શાખાશ છે. ચાલો ત્યારે નમ્રમાં, કાપથી તમારા
દામ ચઢતા થશે. રોજ કચેરીમાં આવી બેસવું—સમજ્યો ?

ઠાકોર—રાજાન ! પણ હાલ મારે રહેવા માટે કંઈ સવડ
થવી જોઈએ.

રાજા—આ નમ્રમાં કનકસાગર તલાવ છે, તેના કીનારે મારો
એક મહેલ છે, તેમાં તમામ જાતની ગોઠવણ છે. માટે ત્યાં જવ
અને સુખેથી રહો.

ઠાકોર—શું કનકસાગર ! કનક ! ના, ના, એતો મારી હૃદય
મણી નહિ, પણ એનાજ જેવું, હૃદયમાં કમળ રાખનાર, કોઈ સુંદર
તળાવનું નામ છે. અરે ! સુસીલા, તારું નામ આજે પાસે આવ્યું છે
અને આજથી તારી સાથેનો સંબંધ ઘાડો થશે એવું દેખાય છે, તો
હવે હુંક મુદતે મળી આ વિયોગીની વાંછના પૂર્ણ કર. બહાલી, વધારે
શું કહું ? ઠીક છે હાલ તો જઈ, આગળ ઉપર શોધ કરીશ. (જાય છે).

પ્રવેશ ૧૨ મો.

સ્થળ—જશરાયનું ઘર.

કનક—વીરા, તમે આજકાલ કરતાં ઘણી મુદત કાઢી નાંખી.
હવે મારાથી નહિં રહેવાય, ચાહે તો મારો હૈયાહાર બતાવો ચાહે
તો મરવા દો.

જસરાય—એન, ધીરજ રાખો. ચંદનસીંહને એમ નહિં મળાય. તમે જુઓછો કે અહિં રાજકર્તા પહેલા પટાવત એજ હતા, પણ રાણીને એમના ભાઈએ સમજાવ્યાથી કાઢી મુક્યા છે. તે માંડવગઢમાં રહેછે, એમ મને ખગર મળી છે. હું તપાસમાં હતો કે અહિંઆંથી એ ક્યાં ગયા.

કનક—ભાઈ, હવે હું તો લાંજ જઈશ. તમે રજા આપો. તમે મને કહ્યું પણ નહિં. જો કહ્યું હોત તો એ જાત પણ પણ નહિ, ને માફ કામ પાર પડત. આટલા દીવસથી સહેજ વાત પણ ના કરી ?

જસરાય—હાલી એન, ઉતાવળી ન થા. હાલમાં ઉતાવળ કરવાનો વખત નથી, કારણ રણુમલ જાણુશે કે આપણે ઠાકોરના સંજ્ઞાથી છીએ, તો એકદમ કેદ કરાવશે, અને મનની સઘળી મનમાં જ રહી જશે, માટે ધીરાં થાએ હું હાલ રાણી પાસે જાઉં છું, અને એમના ગયા બાદ રાજની ઘેરવ્યવસ્થા થઈ છે તે, તમામ કહી ગમે તેમ સમજાવી, ઠાકોરને પાછો ખેલાવવા ઠરાવ કરી આવું છું. એન, ગભરા નહિં. જગદીશ્વર સર્વે સાફ કરશે.

કનક—વીર, હવે ધીર નથી રહેતી ગમે તેમ કરી માગ હૃદયમણીને મેળવે નહિ તો આ તમારી એન મરવાનીજ (રહેછે).

માળણ—કેમ ભાઈ, એનને કેમ રડાવોછો ? તમે કીલ્લેદાર થયા, પગાર વધ્યો, તો તો એનને રાજી રાખો, એમ શું કરોછો ?

જસરાય—માશી, શીસોદીયાના રડોડ થયા તો કીલ્લેદાર રહ્યા, નહિં તો ખીજા માણક આપણે પણ ઘેર બેસવું પડત.

માળણ—આજ હું સભામાં ગઈ હતી, તો રણુમલને માથે

છત્ર ઢળતાં હતાં ને સીસોદીયાનું રાજમાંથી મુળ કાઢ્યું છે. રાજ પચાવી લેવા ધારે છે. ભાઈ જસરાયજી, ગમે તેમ કરો ને ઠાકોરને પાછા બોલાવો તો પ્રજાનું દુઃખ દુર થાય ને સદા સુખી થાયે.

જસરાય—માસી, કીલ્લો મારા હાથમાં છે. જો ઠાકોર આવે તો, અંદર તમામ રાહોડ પુરી સ્વાધીન કરી દેઉં, ને પછી હમે બંને મળી કાપી નાખીએ, પણ આવે ક્યાંથી ?

માળજી—ભાઈ, ચાલો તમે આવો તો રાણીને સમજાવીએ, ને ઠાકોરને પાછા બોલાવગાવીએ.

કનક—

૫૧

માસી મારી મહેર કરીને મોહન મમ મેળાવોને,
સદા સુખી પ્રભુ તમને રાખે અખળા વારે આવોને;
આવી મળશે પ્રીય પ્રીતમ તો ભાઈ દેશે ધનામ સાઈ,
વળી વધારામાં પણ આપીશ કસળી કોરનો એક સાળુ.

જસરાય—માસી, તમે આવો તો આપણે રાણીજી પાસે જ-
ઈએ, અને શીખામણુ દઈએ માને તો ઠીક છે.

કનક—ભાઈ, જવો, વાર ન કરો.....(રવેછે).

જસરાય—બેની, ગભરા ના, આ યુક્તિ જો પેસ નહિં
જાય તો હું જાતે માંડવગઢ તને લઈ જઈશ, ને લગ્ન કરાવીશ,
કેમ ખુશી ?

કનક—બીરા, પણ મારા દીલના દીવાને દુભાવનાર, રાણીને
લમાવનારનું મુળ પહેલું કાઢો તો સાઈ. મને જો તમે રજા આપો
તો એ પાપીના કટકા કરી નાંખુ, હાય ! તમે મને રસાવી.

માળજી—સાચાશ, કુત્રીપુત્રી, ધન્ય છે તને કે સંકટ સમયે

પણ વેર લેવા ઇચ્છા રાખેછે. બેન, અમે જમએ છીએ. તું ગભ-
રાતી નહિં. (જાયછે).

પ્રવેશ ૧૩ મો.

સ્થળ-રણવાસ.

રાણી—ભાઈએ આવી તમામ શીસોદીયાને નોકરીમાંથી કા-
ઢી મુક્યા, અને રાઠોડો રાખ્યા છે. રાજ કેટલીક ફરિયાદ આવેછે,
પ્રજા પીડાય છે. અરે ! ભાઈની શી મરજી હશે ! ઠાકોર કેતું રાજ
ચલાવતો હતો ! મેં પહેલો વિચાર ન કર્યો ને નાહક કાઢી મુક્યો,
એતું કહેવું સઘળું મને હવે યાદ આવેછે.

દાસી—બાઈ સાહેબ, કીલ્લેદાર સાહેબ જસરાયભાઈ આવેછે
અને વેલી માલણ કોણ જાણે આજે બીજીવાર કેમ આવતી હશે ?

રાણી—આવવા દે. (આવી બેસેછે).

જસરાય— માતૃશ્રી, હું આપને એક વાત ડુંકમાં ક-
હેવા આવ્યો છું. જે સાંભળશો તો આગળ ઉપર ઠીક પડશે. આજ
હોય તો કહું, નહિં તો મારે કહેવાની જરૂર નથી.

રાણી—ભાઈ, કહો વળી આટલી ફરિયાદ તેમાં તમારી એક
બધારે. શું કહો છો !

જસરાય—

૫૩

શું ભોળપણે ભોળાઈ માતું કરવા ધાર્યું છે તમે,

તમ બંધુ રણમલ રાજાઓ સા પ્રમતે દમે. શું

રાજ પચાવી યાશે એ રાજ તમ પુત્રની ખોષ છે માઝા,

છે નહિં છત્રપતી તમ કુંવર (૨) આંખ ઉઘાડી જુઓરે. શું

રાણી.—શું કહો છો । ધન્ય છે તમને, કે તમે રાડોડ થઈ રા-
ડોડનું નહિં ખેંચતાં મને ખરું છે તે કહેવા આવ્યા. શાખાશ બંધું,
તમે આજથી મારા ધર્મ બંધું છો હવે મને કંઈ ઉપાય દેખાડો,
મેં પહેલો વીચાર ન કર્યો, અરેરે ! હવે શું કરું ? સીસોદીયાનું છત્ર
રણુમલને માથે જ હું જોઉં છું, પણ શું કરું હવે પ્રભુ સ્થાય કરે તો
સારું, નહિં તો નક્કી એ મારા પુત્રની ધાત કરી રાજ પચાવી પડશે.

માલણ—બાપ, ગમે તેમ કરી ઠાકોરને પાછા ખોલાવ્યા
શીવાય હવે ખીજો કંઈ ઇલાજ રહ્યો નથી.

રાણી—અરેરે ? તમે જે કહેશો તે ખરું હશે. મેં હાથે
કરી કુહાડો પગ ઉપર માર્યો છે. વીરા, તેંતો પાછુ વાળીને જોયું
પણ નહિં, કે તારા બંધુની શી સ્થિતી છે. હે જગત કર્તા ! મારી
દોરી હવે તમારે હાથ છે.

જસરાય—માતૃ, આ વખત ધણોજ ખારીક છે. ધીરજ
રાખો, અને ઠાકોરને પત્ર લખો, કારણ એ ટેકી છે. જરૂર આવીને
રાજ પાછું તમને અપાવશે. વળી વધારેમાં હું લાલચ બતાવીશ એટલે
જરૂર આવશે.

રાણી—બાપ, એ લાલચુ નથી, ખરો ક્ષત્રી તો એજ છે,
એવી શું લાલચ છે કે એ લલચાય ?

જસરાય—માતૃ, મારી ભગીની છે, તે પરણાવીશ ને કાગ-
ળમાં લખીશ કે, જે નહિં આવે તો રણુમલ બગાડકાર કરશે. કું-
વરી દેહ છોડશે, ને સ્ત્રીહત્યા તમને લાગશે, તેથી જરૂર આવશે.
પણ તમે લખો સારખાદ મારાથી કંઈ થાય.

રાણી—(પત્ર લખીને જસરાયને આપેછે બાદ જસરાય લખેછે).

જસરાય—રાજધીરાજ,

તલાવપર છોડીને ગયા હતા, તે મારી બેન, અને આપની દાશી આપના વિયોગે મરે છે. તેને લખવાની પણ સત્તા નથી. મત્ર સહી કરી છે. અી હસ્યાથી ડરતા હો, ક્ષત્રીટેક ધરાવતા હો, તો તાકીદે પધારી સંકટ નીવારશો, રાણીજીની સઘળી હકીકત ખરી છે.

લી. તમારો જસરાય.

મનમાં—(જો, કનક બેન પાસે સહી કરાવા જઈશ તો એ રાડ કરશે અને ખેલ બગાડશે માટે લાવને હુંજ સહી કરું.) કહી “ મેઘરાજ પુત્રી કનકકુંવર ” એમ સહી કરી આપે છે.

રાણી—કેમ ભાઈ લખી રહ્યા ? હવે કોને આપીશું ? કે જલદી આપી આવે.

જસરાય—માતુશ્રી, તેની શીકર કરશો નહિં. હજુ એક હજાર સીસોદીયા મારા હાથ તળે છે, તેમાંથી ગમે તે જાદુને આપી આવશે. કહોતો હાલ રણુમલને કાઢી મુકે, પણ ઠાકોરનું મારે કામ છે, તે એમને એમ તો આવે નહિ, માટે આ પ્રસંગે જરૂર આવશે. (બીજી બાજુએ) સીપાઈ, સવાસો સીસોદીયાના સરદાર સામંતસીંહને બોલાવ.

રાણી—

૫૪

ભાઈ ઠાકોર જો આવે તોતો જેજેકાર થાય,
જેજેકાર થાય જેજેકાર થાય ભાઈ;
દુઃખ સહુ દુર થાય રાઠોડોનું મુળ જાય,
પ્રજા સહુ સુખી થાય ભાઈ ઠાકોરજો.

સામંત આવેછે બાદ)—સીસોદીયાના સમશેર સોખી સરદાર, શો હુકમ છે ?

જસરાય—

૫૫

જડદી જઇને આવે લઇ ખુશીના શુભ સમાચાર,
 માંડવગઢ માંહે મહિપતી છે શીરછત્ર જે જેઠ કુમાર;
 પત્ર આપીને ઢીઝ ન કરશે જવાળ જડદી જઇ લાવે,
 સીસોદીયાના સોગન દઇને કહ્યું તમે જડદી જાઓ.

સામંત—શુરવીર ક્ષત્રીપુત્ર વદો શું વચન આવું નીરધાર,
 હમણું જઈ લઇ આવું જવાળ હું કરું નહિ કંઠમાર;
 સીસોદીયાના સોગન ન દો, સત કરો સરદાર,
 આપ પાસે હું રાગ માગુંજું જવું હાત્ર નીરધાર.
 (ગાય છે).

જસરાજ—માતૃશ્રી, હું જાઉંજું, જવાળ આવે આપની પાસે
 આવીશ. (ગાય છે.)

રાણી—હાય ! પ્રભુ મને દુઃખને દરીએ ડુબાવી દીધી.
 (કહી પડે છે.)

પ્રવેશ ૧૪ મો.

સ્થળ—ઠાકોરની હવેલી.

ઠાકોર—તે દીવસે રણમંત્રે આવી, માતૃશ્રી ને ભમાવી, કાળ
 કત્ય કર્યું. સ્ત્રીજન ભોળી સમજ નહિ, પણ શું કરે ? સ્ત્રીની ખુદી
 પાનીએ. ” વળી મારી વાલી કનકનો પણ કંઈ પતો નથી.

સીપાઇ—સાહેબ, પાટણથી કોઇ સીસોદીઓ સવાર આવેલ છે.

ઠાકોર—આવવા દો. (આવે છે. હડી ભેટવા દોડે છે, સામં-
 તસીંહ પગે પડે છે).

સામંત—રાજધીરાજ, આ દાસને બેટવાનું ના હોય.

(ઠાકોર—ઉભો કરે છે.)

ઠાકોર—વહાલા, તું ક્યાંથી આવ્યો ? ઘણોજ જલ્દી આવ્યો જણાય છે. શું મારા બંધુનું ખુન થયું કે ? જલ્દી કહે. શું હકીકત છે ?

સામંત—મહારાજ, કીલ્લેદારે પત્ર આપ્યો છે તે લઈ આવ્યો છું, પણ કંઈ તાકાતનું કામ છે, તે જો લીધે થશે તો બાજી બમડશે.

ઠાકોર—જાવ ત્યારે (કહી વાંચેછે બાદ)

અરેરે ! હું ધારતો હતો તેવુંજ થયું. હરકત નહિં. હજી કુંવર જીવેછે. તો વળી એક વખત આવીશ પણ.....લી. જસરાજ, તે કોણ ? શું પ્રધાનપુત્ર મહારો મીત્ર ! અરે ! ના, ના એ નહિં હોય, કારણ જસરાજને જેન નથી તેમ કનકને ભાઈ નહોતા રખેને બન્ને ભેગાં થયાં હોય ? નક્કી જશરાય તો મારો મીત્ર જ. શું એ પાછળ પાછળ ફરેછે ? ધન્ય છે તને, સાચાશ લત્રીપુત્રી, મારી ભુલ માફ કરજે. અરેરે ! એ ગુનગમતી કળી કરમાતી હશે તેને પ્રમેવરી કોણ સીંચન કરે ? મૃણાલી, તેંતો હદ કરી છે. બંધુ, તેં મારો હીરો સાચવી રાખ્યો જણાય છે.

સામંત—લીલ કરો નહિ વીર તમે, ઝટ સન્ને શણુગાર ;
કીલ્લેદાર ગુસ્સે થશે, થશે ઝાઝી જો વાર.

ઠાકોર—વીર વહેતો ન થા તું, કીલ્લેદાર મુજ ભાઈ ;

જણ્યો નહિં મેં એહને, રાખી નહિં મીત્રાઈ.

સામંત—બાપુ, જવાબ લખી આપો હું જઉં.

ઠાકોર—વીરા, ઘેટેથી સામન ઉતાર. સહજ આરામ કર

પછી જન્મે કહે જોડે, જસરાજ શું કરેછે ? કેવી રીતે રોડોડોમાં રહી શક્યો ?

સામંત—મહારાજ, આપના મયા બાદ સીસોદીઆ ફેરવી રોડોડ અટક ધારણ કરી કીલ્લેદાર થયા છે, પણ તેમને એક બહેન છે તે તો પ્રેમધેલી બની મદનનો માર નહિં સહન થવાથી, આંખા દિાસ ને રાત, ચંદન-ચંદન જ કરેછે. તે બીચારી મરી પણ જ-શે. શીરછત્ર, એ કેવો મૂર્ખ હશે ? તે એની સાંભાળ નહિં લેતા હોય ? ખરેખર, એના જેવો નિર્દય બીજો કોઈ નહિ.

ઠાકોર—(હસીને) બાઈ, એ મધુર માલતીનો બ્રમર હું એ રસીલીનો રસીઓ હુંજ, એનો પ્રેમી શુનેમાર હુંજ છું. મારા સાંવાય બીજો કોઈ નથી,

(સામંત અજાયબીથી સાંભળી ખુશી થાયછે બાદ પત્ર લઈ જવા રાજ માગી જાયછે.)

ઠાકોર—ત્રીસ, મોઢેથી એટલું કહેજો કે દાસાળીના દીવસે જંગબાર મુકામે આવી મળે. વાર, જસરાજની પાસે કોઈ માણસ છે કે ?

સામંત—એક હજાર હમે છાના સીસોદીયા છીએ, ને રોડોડો ગુલા છે. બાપુ, હું રાજ લઉંછું. (જાયછે).

પ્રવેશ ૧૫ મો.

સ્થળ—જસરાયની હવેલી.

સામંત—કીલ્લેદાર સાહેબ છે કે ? હ્યો આ કાગળ.

(આપેછે).

કનક—ક્યાંથી આવ્યા ને કોણે પત્ર આપ્યો છે? કંઈ તા-
કીદનો છે?

સામંત—ખેન, માંડવગડથી આવ્યો છું, અને આપનો પણ
આ પત્ર છે, (આપેછે).

કનક— પછ

કનક તમે નવ કરશો કહ્યાંત, કુમકે આવશુંરે;

વદી આસો અમોસ, દીવાળીના દીનશુંરે, કનક.

શીકર મનમાં કરશો નહિં કાંઈ, સેનાસહીત હું આતીશ લાંબી;

સડોડોને હાંકી કાઢી, સીસોદીઆ ખચાવશુંરે. કનક.

કારતક શુદી ૨ ને દીને, લમ કરીશું આપણ ખમે;

હેને હળીમળી હેમ પ્રેમ સંભાળશુંરે. કનક.

સામંત—ખેન, ઘોડો ધણો જ તરસ્યો થયો છે, તેથી હું
રજા લઉં છું, ભાઈને પત્ર આપજો, ને કહ્યું છે કે દીવાળીને દીવસે
જંગલાર મુકામે ઉજાણી કરવા આવે. ત્યાં આતી મળીશું.

કનક—તાર ભાઈ જાઓ. પછી આવજો. (જાવેછે).

પત્ર વાંચી ખુશી થાયછે, અને હસ્તેમુખે ખેડી છે.

(જશરાય પ્રવેશ કરેછે).

જશરાય—આહાહા! આજ તો ખેન આનંદમાં જણાયછે.

ખેન તો આટલું ખુશી થવાનું કારણ શું હશે! રખે ચંદનસીંહ નહિં
આવ્યો હોય! શું! સંદેશો આવ્યો હશે? લાવ પુછું. (પૂછેછે).

ખેન, પેણો સામંત આવ્યો હતો! કંઈ કહ્યું છે?

કનક—અંધુ. એ ક્યારનોએ અહિં આવ્યો હતો. (શરમાઈ

જઈ) વીરા, આ પત્ર આપી ગયો છે. વાંચોને અંદર શું છે.

(વાંચેછે).

જસરાય—સુગુણસંપન્ન જસરાય, લી. મળવા આવુર ચંદ-
નસિંહ. બાદ લખવાનું કે મારી મોટી જૂલ થઈ કે આપ ત્યાં હતાં
હતાં મળી શક્યો નથી, વીરા મેં તને ધીક્કારી કાઢ્યો, પણ તેતો
ખરો ક્ષત્રીવટ જાગ્યો છે. સાચાશ છે ત્યારાં માતપીતાને કે હજુ
સુધી તું મારી પાછળ ફર્યાંજ કરેછે. બધું, હું તારો જેટલો ઉપકાર
માનું તે થોડોજ છે. વીરા, વધારામાં એટલુંજ કે ઉગ્મણીનો જે
જુનો રીવાજ છે તે દમામ ચાલવા દો. જંગબાર મુકામે હું તમને
લશ્કર સાથે મળીશ. બાઈ, મારી જૂલ માફ કરશો. એજ. .

લી. તારો ચંદન.

કનક—સાચાશ છે ! હજુ પણ તેની પ્રીતી રાખેછે, પણ
શા કામનું ? મરમાળાં, સાકરવાળાં, ક્ષીતી, રીતી, નીતીથી ભરપૂર
વાક્યો લખીજ ફક્ત આનંદ આપેછે, પણ આ મનમંત્ર બોમીણી-
ના પ્રેમ ઉછાળા ક્યારે વીરમશે ?

જસરાય—એન, લે હવે આવશે. કંઈ ગભરાઈશ નહિં. કેમ
ખુશી થઈ કે ?

કનક—વીરા, મારાપર પણ પત્ર હતો. હ્યો જુઓ, (આપેછે).

જસરાય—(વાંચીને) આહાહા ! પ્રભુ તમારી ઉમેદ ખર
બાવેલ સીપાઈ, રાણીસાહેબને જઈ આ ચીઠ્ઠી આપી આવો.

કનક—શું લખશે ? વાર.

જસરાય—એટલું જ કે, ઉગ્મણીનો રીવાજ ચાલતો કરોને
દીવાળીને દીવસે જંગબાર જવું, ત્યાં ઠાકોર આવી મળશે માટે સા-
વધાન થાય અને મુઝાય નહિં. (આપેછે.)

કનક—(સીપાઈને) તમે જઈ રાણીસાહેબનેજ આપજો બી-
બને દેતાના. (જસરાયને)

વીરા, હવે તમે ઠીક કરો નહિં સશ્કર તૈયાર કરો, આપ પા-
પીને કાર કરો, અને રાજમાતાને રાજ પાછું અપાવો, સીસોદીમા
સુખી કરો, અને તમારી કીર્તિ અમર કરો, બંધુ જાઓ, ને સ-
શ્કરની તૈયારી કરો, દીવસો ધણા નજીક આવેછે માટે જાઓ,
(જાયછે.)

પ્રવેશ ૧૬ મો.

સ્થળ—જંગલારનું જંગલ.

જશરાય—કેમ મહારાજે, રસોઈ થઈ ગઈ હોય તો જમવા
જેસી જાઓ.

ઉમીઆશંકર—જેસીએ, બાપા, જેસીએ, નાહીને બધા આવે
એટલે જેસીએ. (નાહી નાહી ખાહણ આવેછે, ને જેસેછે.)

લાલશંકર—અરે હરીશંકર, રક્ષમણી ક્યાં ગયાં કેટલીવાર?
જોડાવોને.

ગુલાબચંદ—જેસી જાઓ, બાપ, પતરાળાં નાંખું.

(જેસેછે પીરસવા માંડેછે)

જસરાજ—કેમ મહારાજે રસોઈ તો ઠીક થઈ છેને ?

હરીશંકર—વાહ, બાપસાજ, રસોઈની શી વાત કરવી ? જ-
વો આપનો બાવ, ને સઘળું સાહીત્ય, તેવી રસોઈ. દાળ તો જાણે
ચંપાનો છોડ, ચોખા તો કમોદર્યાયે ચડે, અને લાડુ તો લાડુજ.
બાપ, બાપ.

તાપીશંકર—બાપ, મસાલાનસાલા દાળમાં કેવા ધમધમાટ ?
ધન્ય છે, તેમને.

જસરાય—મહારાજ, જમી લો, પછી બોલાવજો.

ત્રેમાનંદ—અલ્યા સીયા, કંઈ શ્લોક બોલ, ખાધા શું કરેછે ?

શીવશંકર—

દાળ નવટાંક બાત પાશેરને- શાક સવાશેરનું,

ખાંડ ધી સીવાય ચુન બેઘએ પુણોશેરનું.

હોય બે હમેશ તોતો આનંદ આપણે થાએ,

જીવે ઘણા વર્ષે જજમાન આવા જસરાય.

બોલો હર હર મહાદેવ.

સીસોદીઆ—બ્રાહ્મણોએ તો લેહેર કરવા માંડી છે, પેલા કેમ આવ્યા નહિ વાર ?

જસરાય—કેમ કોઈ આવે છે કે ? અરેરે ! કેમ વાર થ-
ઈ હશે ?

હરીશંકર—બાઈ સાહેબ, એ રસોઈ સંભાળજો, અમે જ-
મએ છીએ. (નયછે).

જસરાય—મારા શુરવીર ક્ષત્રીપુત્રો, આ ઉન્નતી તો આપણે
નામનીજ છે, પણ આપણો શીરછત્ર, ઠાકોર લશ્કર સાથે આવેછે,
તેને મળી જઈ, રાડોડોનો સંહાર કરવામાં કોઈપણ ઢીલ કરશે ન-
હિં, અને આપણી ભૂમાતને એ દુષ્ટતા હાથથી છોડાવવા તૈયાર થાઓ.

સહજા—સીરછત્ર, આપને મુખે આવું વચન સાંભળી અમે
અત્યંત ખુશી થયા છીએ, હવે હમારી ફરજ જાળવવા રજા આપો.

જસરાય—અરેરે ! હજી આવ્યા નહિ. હું હાલ જઈશું. તમે
બે ચાર માણસ અત્રે રહો, ને લશ્કરને મુખે દરવાજો અંદર લાવો.
ધણીજ ચાકાકીથી કામ કરવાનું છે. હોં.

સધળા—બહે સીધાવો, હમને કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. જેમ રામ ને રાવણ, દુર્યોધન ને અર્જુન, ક્રીચક ને બીમ, વળી દુસ્યાસન ધોર યુદ્ધ કરી લઢ્યા હતા, તેવું યુદ્ધ કરી પાપીના પ્રાણ લઇશું, અને સીસોદીયાના સીરમણી ઠાકોરની કીર્તિ અમર કરીશું. આપ સુખેથી જાઓ.

જસરાય—વીરાઓ, સંભાળજો, (જયછે બાદ ઠાકોર આવેછે).

સધળા—હર, હર, મહાદેવ કરતા ચીમ પાડી આગળ જાયછે.

પ્રવેશ ૧૭ મો.

સ્થળ—હવેલી થાણું.

રણુમલ—મારા રણુધીર રોઠોડો, આપણા આનંદમાં ભંગ કરનાર, દુષ્ટ ઠાકોર, લશ્કર સાથે આવ્યો છે, તેને કાપી તમારી તીક્ષણ તલવારને જે ઘણા દીવસની પ્યાસી છે તેને એ દુષ્ટના રક્તથી તૃપ્ત કરો.

જસરાય—મહારાજ, મને મોકલો તો હું એકલોજ એને માટે ખસ છું.

રણુમલ—તમારે ફક્ત કીલ્લાનું રક્ષણ કરવું, તથા રાજમાતાને કુંવરની સંભાળ રાખવી, અને વખતે હાર થાય ને રોઠોડો પાછા ફરે તો કીલ્લામાં ભરાઈ જવા દઇ દરવાજા ખંધ કરવા ચુકવું નહિ.

જસરાય—કાંઈ હરકત નહિ, એને આવવા દો મેં સધળો ઘાટ ઘડી મુક્યો છે.

રણુમલ—સાબાશ છે સાબાશ, હું વખતે હાજર ન હોઉં, તો તમે પાછા હઠશો નહિં, અને તમારી જનેતાની કૃપા સમ્બવશે.

નહિં, હરહર મહાદેવ કરી કેસરીઆં કરજો, તમારે માટે અપસરાઓ આકાશમાં વૈમાનમાં બેસી, કુલના હાર લઇ આવેલ છે તેમને એકદમ વરો ને તમારી કીર્તિ અમર કરો.

સધળા—સરદાર, હમે ફક્ત હુકમનીજ રાહ જોતા હતા.

હુમીર—(આવેછે) કેમ રણમલજી, શું વીચારો છો? હાકાર આપના તરફ લશ્કર લઇ આવી પહોંચ્યો છે તેથી એકદમ દીક્ષા ન કરતાં તાકીદે લશ્કર લઇ મદદે આવ્યો છું, તો કહો મને શો હુકમ છે?

રણમલ—વાહ, ધન્ય છે તમને કે આવી પહોંચ્યા. હું તમનેજ આ રાઠોડોની સરદારી આપુંછું, અને આપ સ્વહસ્તેજ એને શીક્ષા કરો, એમ મારી ઇચ્છા છે. હાલ આગળ મોરચો બાંધી બેસો. (ગાયછે).

રણમલ—લઢાઇમાં જઇશું તો માર્યા જઇશું, પણ એના આવતા પહેલાં પોખાર ગણી જઇએ તો ઠીક થાય, પણ નીસાની શું કરું? હા, હા, ઠીક યાદ આવ્યું? જસરાયની બેન છે તે એની સાથે પરણી છે, માટે તેને ગમે તેમ ઉધું છતું સમજાવી લઇ જઉં. ઠીક. ઠીક. (ગાયછે).

આહા! આગળ જવાની શી જરૂર છે? આ પાછલી બારી ઠીક પડેછે, લાવ અહિંથીજ બોલાવું. (બોલાવેછે).

અરે કનકકુંવર.....

કનક—કેમ બાઇ, તમે કોણ છો? કેમ, ને ક્યાંથી આવ્યા?

રણમલ—અરે મદનધેલાં, ચાલો; ચાલો, તમારા પાતળીયા પ્રીતમ, તમારી રાહ જોઇ બેઠા છે તેમણે પણ ક્યું છે કે કનકનું મોં જોવું ત્યારેજ ગામમાં પેસવું માટે ચાલો તમે વાર ન કરો, વાર થશે તો દુશ્મનો નાસી જશે. ચાલો. ચાલો.

કનક—મુજ બ્રાતુની રજા લેવા દોને,

રણમલ—બ્રાતા તમ ડીછા માંહી રહ્યા જોને.

કનક—ઉભા રહો ભાઈ એને પુછાવું,

અન્યાય કરી કેમ ચાલી હું આવું.

રણમલ—આવવું હોય તો આપ પધારો,

હું તો ઉભો અહિં નહિં રહેનારો.

કનક—અરેરે ! ભાઈ, પુછવા દીધું હોત તો ઠીક, એને ખોટું
જામશે, ચાલો ભારે, એમને એમ આવુંધું, પ્રાણનાથને મળવા જન-
ઉંધું તેમાં ભાઈને ખોટું નહિં લાગે.

રણમલ—ચતુરા વેમે ચાલોને ખોટી હું તો થાઉંધું,

આવવું હોય તો આવજો આ હું ચાલ્યો જાઉંધું.

કનક—ઉભા રહો વીરા તમે, કરો નહિં નીરાશ,

પ્રય પ્રીતમ વિયોમથી દાસી છે ઉદાશ.

(કહી પાછળ દોરેછે).

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—લંડાઈની જગો.

હમીર—શુરવીરો, શસ્ત્ર સજી સજ થાઓ, અને આવતાંવાર સીંહમર્જના કરી શીયાળવાને કચરી નાંખી શાખાશી મેળવો. શું જી-ઓછો ? શત્રુ આવી પહોંચ્યા, તૈયાર થાઓ. તેમના રૂધીરથી તમારી જહાલી સમશેરને તૃપ્ત કરો.

સીપાઈઓ—ભલે આવવા દો. એમનો ભેટો કરવાને ચીતો-ના વજ રોડોડ આતુરજ છે.

હમીર—

૫૮

વેરવાળું આજે હું એ કન્યા લેઈ ગયો,

રાખી સ્ત્રીને મારી, ખુશી ખુશ થયો.

વેરવાળું.

ઝટ ચલાવી, જંગ મચાવી, ખુબ સતાવી, કાપું રીઝાવી,

આવેલામાંથી એકે ના મુકું, જીવતો જવાનેરે.

વેરવાળું.

સીપાઈ—ઓ સરદાર, ઓ આવી પહોંચ્યા.

ઠાકોરના સીપાઈ—હર હર મહાદેવ કરતા (પેસેછે).

સીપાઈઓનું સામસામા યુદ્ધ થાયછે.

હમીર—અહો ! આ ઠાકોર તો સંતાઈજ રહ્યો છે. આવ દુષ્ટ આવી જા. હું તને મારા હાથ દેખાડુ. (કરી દોડેછે).

ઠાકોર—

૫૯

ખોલે ખાયલા શું આવું વેણું, રાક્ષસો રોળી માડું રણેરે.
આવી પગમાં પહોંચાડુ જમદાર

છેલ્લીવારે સંભાળ તું ધર
 રહ્યું જાણુ નહિ હવે તારું શીસ
 લે લેતોજા લુચ્ચા લખાડ
 કાળુ મુખ પાપી હવે તો સંતાડ

(દોડી ધા કરેછે-હમીર પડેછે.)

રાઠોડો—અરે બાઈઓ, આપણો સરદાર રણે પડ્યો હવે
 લલ્લું ફાગટ છે માટે ચાલો આપણે કિલ્લામાં બરાબ જઈએ.

(નાશી જાયછે).

ઠાકોર—દુષ્ટો હવે જાઓછો ક્યાં (પાછળ પડેછે).

જસરાય—કીલ્લા બહાર નીકળી ચંદનને રોકેછે.

ઠાકોર—દુષ્ટ ખસી જ નહિ તો હમીરની વલ્લે એ તારી વ-
 લે સમજાવે. (મારવા જાયછે).

જસરાય—તરવાર કાઢી સામે ચાયછે. (લડેછે).

ઠાકોર—જસરાયની છાતીપર ચઢી બેસેછે.

જસરાય—સાહસ કરો શું સ્વામી મારા,

વીચારો કંઈ મનમાં.

કામ ઘણું હજી મુજથી લેવું,

રાઠોડ નહિ પણ સીસોદીયો હું.

(ઠાકોર ઉઠી જાયછે).

ઠાકોર—અરે કાણુ જસરાય ? શું ? આ સ્વપ્નનું કે સાચું ?

જસરાય—રાજધીરાજ આપનો સદાનો દાસ. (ભેટેછે).

ઠાકોર—વીર તારી ક્ષત્રીવટને જેટલી સાબાશી આપું તેટલી

થોડી છે. ચાલો સજમાતા પાસે જઈએ.

જસરાય—જેટ જાતા એતો મેં મારી ફરજ બજાવી છે. હવે (બયછે).

રાણી—વીરા, મારો અપરાધ ક્ષમા કરો અને આપ પાછા આવી અત્રે રાજ કરો. હાય ! આ દુષ્ટોના પેટની પાપની પાણીની મને ખબર નહોતી.

ઠાકોર—માતૃશ્રી ? રાજ્ય તો શું પણ આ નગનું પાણી સરખું પણ હરામ છે. માટે હું તો રહેવાનો નથી. હાલ રજા લઉં છું, ફરી કામ પડે તો બોલાવજો. સેવક આવી હાજર થશે.

જસરાય—ચાલો ભાઈ આ દાસનું ઘર તો પાવન કરો.

ઠાકોર—વીરા, તમારી બાબી ક્યાં છે ?

જસરાય—ભાઈ, ધીરજ રાખો અને સાંસુધી આવવાનો શ્રમ સેશે તો બધું મળશે, ચાલો. (બયછે).

પ્રવેશ ૨ જો.

કનક—અરે ભાઈ, જરા ધીરા ચાલો. હજી કેટલું દુર છે. મારાથી હવે નથી ચલાવું.

રણુમલ—પ્રીયા ! અહીં તો ઠાકોર માન કે ગમે તે માન તે હું જ છું.

કનક—અરે ! આ શો ગજબ ? નક્કી આ કોઈ દુષ્ટે ફસાવી. ચાલ, હવે ડરીશું તો પાપી પોતાના કામમાં પાર પડશે. માટે ઘણી જ સંભાળ રાખવા જેવું છે હરકત નહિ,

રણુમલ—બહાવી, આવ આલીંગન દે, અને આ તારા ગુલામને અધરામૂત પાન કરાવ, સાણી, વાર કેમ કરેછે. આવ. (દોડેછે).

કનક—

૬૦

અકલઅંધા દુર થા ગહા, કરે કુછંદી આવા રંદ;
 અબળાઓને આમ રસાવે, મરતો શાને નથી તું મંદ.
 પાપી પાપે લવ તેં ગાળ્યો. નરે જઇશ અધર્મી ગમાર;
 લુચ્યા લંપટ લખાડ લપાટા, મનમાં તારો કંઈક વીચાર.

રણુમલ—વહાલી વહાલી (૨) વીચારો શું આમરે;

પાઓ, પ્રીતમ મને પ્રેમરસ વારી. (૨)

અધરામૃતનો આતુર છું પ્રીયા; (૨)

શાને કાઢે તું ધીક્કારીરે.

પાઓ.

ગોર બદનને ગુલાબી ગાલે; (૨)

ધાયલ કીધો તેં આ વારે.

પાઓ.

કનક—અરે કામાન્ધ, આવું બોલતાં તારી જીભ કેમ નથી
 કપાતી. પાપી, હજી તું મને નથી ઓળખતો ? સીંહણને સુતેલી
 જગાડી છે તો હવે જોઈ લેજો.

રણુમલ—સલુણી, હાલજ દેખાડી આલીંગનના ઇન્તેજરનું
 મન શાંત કરો. પ્રીયા સમજો.

કનક—દુષ્ટ ખખરદાર જે મારી પાસે આવ્યો તો, દુર રહે.
 તારું કાળુ મોં લઇ અહીંથી ચાલ્યો જ. પાપી.

૬૧

રણુમલ—માનો માનો (૨) હવે નહિ મૂકું;

જેર જુલમ કરવા નહિ ચૂકું.

કનક—દુર દુર (૨) દીવાના તું થાને;

જર રમવા બોલાવ તારી માને.

રજુમલ—ચુપ ચુપ (૨) વદે શું રીચારી;

માન નહિ તો કરીશ હું ખુવારી.

કનક—જાને જાને (૨) જીવતો હું મુકું;

શું જ્ઞાનની માફક ભસુંકું.

રજુમલ—તું એમ નહિ સમજે કેમ ? ચાલ આવેછે કે નહિ ? પ્રીયા, શાને સતાવે છે. સમજી જા, બસ બસ વ્હાલી ઠાકોરમાં શું મોહીત થઈ ગયાં છે. જો આમ, આ ફક્કડ કેવો બન્યો છે.

કનક—અરે ચંડાળ, તું કામાન્ધ બની અબજાનું સતીત્વ મુકાવા પમલાં ના બર, પાપી, જીવાનીની આ બધી ગદ્દામરતી માન ચારજ દહાડાની છે. અંબન જમના મારની બીક રાખ, રે ! કુરમતી દુર્યોધને ને રાવણે પોતાના કુળનો સંહાર કરાવ્યો, કીચકના કડકે કડકા થયા તે વીચાર. હાય ! કીચકારા, નાદાન, તું કેમ હેવાની કરેછે. ચંડાળ તને જીવતાં કીડા પડશે.

રજુમલ—ઠીક, ઠીક, એમ નહીં માને તું કેમ ? ચાલ આમળા હું તને જોડું.

કનક—

૬૨

શંકર રક્ષ સતી, નંદી વાહન ચંબુ;

આપો શુદ્ધ મતી, દારા હીય કરે વંદુ.

શંકર.

મેળવો પ્રીતમ મુજ પ્યારા, શ્યામ મુંદર રસીક રૂપાળા,

આરો પુઝા મદનની માળા, દુખદરીયે દુખી દારા;

પાયે લગી લગી લાગુ,

શંકર.

જાપ જપુ પ્રીય પ્રાણુ તમારા, રોષ રોષ ઉર ફાટે જ્હાલા,

આવો દોડી બેરી લાવા, મરશે બાળા નહિ તો પ્યારા;

જાણો વચન આ સાચું.

સંકર.

રણુમલ—ચાલ ચાલ હવે.

(નયછે).

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—જસરાયનું ઘર.

જસરાય—વીરા, આપને ઘણીજ તરદી પડી હશે, બેસો,
હું હાલ આવું છું. (નયછે).

ઠાકોર—

૬૩

આવશે ચાણી, મમ દીક્ષજન્મી, આવશે,
અહોહો હો પ્રીયા મુજ પ્રાણુલતા પધારશે,
વીર ગયો છે તે સાથે સાથે બોલાવી લાવશે.

અહોહો

સલુણી સરમાશે ને નીચું જશે,
વાકી દૃષ્ટીએ નીહાળશે.

અહોહો.

શું શું આપીને એની રીઝાવું
કહો સુંદરી શાથી રાચશે.

અહોહો.

જસરાય—હાય ! પ્રભુ જીલમ થઇ ગયો. અરેરે બેન આ
તેં શું કર્યું. (રવેછે.)

ઠાકોર—ભાઈ, શું છે તે તો કહો. ક્ષત્રી થઇ રવો છો શું.
સાચું કહો મારા સમ છે જો જીવું બોલો તો.

જસરાય—જાંધુ, દગો થયો રણુમલ રસ્તે જતો આવી કન-
કને સમજાવી લઇ ગયો જણાય છે.

ઠાકોર—અરે ચંડાળ, તું એમ નહિ માન કે નાસી ગયો.
તે જાણ્યો. પાપી તેં તારા હાથે જ માગી લીધું છે તો જો. હવે

વીશ આપણે જરોબર તપાસ કરીએ પછી પાપીને પકડવા તમ
વીજ થાય.

જસરાય—સીપાઇ જીવદાર માલેશુને બોલાવો. (નમણે).

માલેશુ—આવીને રાજેરાજેશ્વર (અલા લઉંધું).

ઠાકોર—ડોસી, આ તમામ હકીકત મને વિસ્તારી તાકીદે કહે.

માલેશુ—રાજાજી, રણમલ આવીયા ને કહે કે ઠાકોર શ્રી ત-

મારી રાહ જોઈ બેઠા છે. માટે જટ ચાલો તેથી કંઈ લેવા પણ નહિ
રહેતાં ચાલતાં થયાં. મેં જમ પાડી કહેવા માંડ્યું, પણ માંડકંઈ
સાંભળ્યું નહિ ને પ્રીયપતિને મળવા આવ્યાં ગયાં.

જસરાજ—ભાઈ, તમે બેસો. હવે જ્યારે રણમલને મારી
પાછો આવું ને કનકને લાવું તોજ પાણી પીઉં નહિ તો હરામ છે.

ઠાકોર—ભાઈ, મને જવા દો. તમે થાકેલા છો માટે હું જાઉં છું.

જસરાય—નહિ, નહી, એતો મારી દરજ છે માટે આપ

મને જવા દો.

૬૪

જઈ જ્યારે છેદું એનું શીશ, ત્યારે તો અત્રપાણી લઉંરે.

કાપી કડકા કરે દશ વીસ ..

પાપી કાપી કાઢું તારે મુગ ..

તારા મોઢામાં ઘાણું હું ધુળ ..

ને જે પાપી તુંતો કેવું કાઢે લાણ ..

દગો કર્યો દુખે માટે લઉં પ્રાણ ..

ઠાકોર—ભાઈ, હું પણ આંહી રહેવાનો નથી કારણ તારે

આજથીજ થયું પણ મારે તો આ નમનું અત્રપાણી હરામ છે, માટે

હું માંડવગઢ જાઉં છું. તું મને ત્યાં મળજે. (નમણે).

જસરાજ—ભાઈ, તમે બેઘડક રહેજો જ્યાંસુધી આ દેહમાં આત્મા વસેછે ત્યાંસુધી કનક લાવતાં પોતાની ફરજ બજાવવા ક્ષત્રી-પુત્ર કદી પાછી પાની કરશે નહિ.

ઠાકોર—વીરા, વહેલા આવજો. હું તો જાઉં છું.

જસરાય—શીરતાજ, ખુશીથી પધારો. (જાયછે).

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—મહાદેવનું દહેજું.

રણુમલ—જાલી. હવે ઘણી થઈ. અલખેલી, આનંદથી આ અધર પ્યાસીને પ્રેમરસ પા ને પી. [પકડવા દોડે છે.]

કનક—

૬૫

દુર રહે દુર દુષ્ટ દુરાચારી,

કેમ અઘટીત વાત વીચારી,

દુર રહે.

કહું કેટલીવાર કરી કેટલો ધીક્કાર,

પાપી વીચાર વીચાર કંઈ વીચાર.

દુર રહે.

રણુમલ—શું સમજોછે તું ? અત્યારસુધી હું એમ ધારતો હતો કે સમજે તો ઠીક, તું તારા મનમાં તો ધાસ દાપેછે કેમ ? જો વાર કેમ થાય છે હવે.

(પકડવા જાયછે).

૬૬

રણુમલ—વીશ્વાસઘાતી ને મહા પાપી થઈશ તું અરે,

કનક—નફટ નીર્લજ નદાન નર તું નકે જઈશ અરે.

રણુમલ—પ્રીયા ખુશી થઈ હોયે ચુંબન દઈ બોલ મધુર મધુર,

કનક—દુર ! હુતારા ઠગારા પરદારાથી રહે દુર દુર દુર.

રણુમલ—ચુંબન આપી,

કનક—હુર થા પાપી,

રણુમલ—હવે ન મુકું,

કનક—હું નહિ ચુકું,

રણુમલ—રસોલી છાપીલી નારી, હવે ક્યાં જનારી ખ્યારી,

અવ આલીંગન દે મુનેરે. આવ

(૫૩૬વા જયછે).

કનક—અરે હાય ! કોઇ અજાણને આ દુષ્ટતા હાથથી બા-
ચાવો. હે પ્રભુ ! સતીનું સત જામ કરાવનારને શીક્ષા કર. કેમ
સાંખી રહ્યો છું, અરે કોઇ દોષો કોઇ આવોરે. આ કસાઇના હાથથી
જાયને બચાવો.

જસરાય—ગમરાતી ના ગુચુવતી, શીવળ સાચવો મુર;

મદદે મોહન આવશે, ધરણી ધર જશર.

રણુમલ—ચાલ અહિં તને કોણ છોડવનાર છે. કહે.

(૫૩૭વા જયછે).

• કનક નાસાનાસ કરેછે.

જસરાય—આ રહ્યો પાપી.

(કહી કુદી બંદુકથી ઠાર કરેછે. રણુમલ પડેછે).

કનક—અરેરે ભાઇ આપ કોણ છો ? ધન્ય છે તમારી મા-
તુને કે આ અજાણને એ અધર્મીના હાથથી બલકે કસાઇવાડેથી
ગાય છોડાવી. ભાઇ, આપનો જેટલો આભાર માનું તેટલો થોડોજ છે.

જસરાય—એન, એતો મેં મારી ફરજ બજાવી છે ક્ષત્રીપુત્રે
જો આહુ અને અજાણ્યોનું રક્ષણ કરવું એ ઉપકર નહિ પડ્યું
ફરજ છે.

કનક—

૬૭

વીરા વીનવી કહુંછું, માગીને લઉંછું, પોચાડો મુને ત્યાંહ,

પોચાડો મુને ત્યાંહ, અરે હા પોચાડો મુને ત્યાંહ;

ચંદનસીંહ વસેછે જ્યાંહ, ભાઈ માંડવગડની માંહરે. વીરા.

આમારી હું આપની, કરગરી કહુંછું વીર,

જસરાય જંધુ ક્યારે મળશે, રહેતી નથી હવે ધીરરે. વીરા.

જસરાય—(ખહેન, હળુ મને ઓળખી શકતી નથી.) ખે-

હેન, જસરાય અહીંઆંજ છે. આપ નથી દેખતાં. શાંત થાઓ અને તીવ્ર નજરે નીહાળો.

કનક—હાય, ભાઈ, એ હોય તો ક્યારનાએ આવે. ખેહેનને કકળતી જોઈને જેસી ન રહે.

જસરાય—ખેન, જસરાય તારી પાસેજ છે, અને તને મદદ કરનાર પણ એજ છે.

કનક—ભાઈ ક્યાં છે, જતાવોને.

જસરાય—ચાલ્યાં આવો મારી પાસ,

મનમાં રાખી અતી ઉદ્ધાસ.

કનક—વીરા વીતંબ કરો તમે ઘોડો,

ક્યાં છે મુજ જન્ધુ દેખાડો.

જસરાય—આંખો મીંચીને ઉઘાડો,

નજરે તમ વીર નીહાળો.

કનક—(આંખો ઉઘાડેછે) કાણુ જસરાય ? સાચાશ છે. સાચાશ છે વીરા, અજે હું તારી ધણીજ આભારી છું, (બેટવા જાયછે).

જસરાય—ખહેન, ભાઈને બેટો હોય ? સાચાશ છે તને કે સતીત્વનું રક્ષણ કર્યું.

કનક—ભાઈ, શીયળ સાચવવું એ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે.

જસરાય—અમળાની વાર કરવી એ ક્ષત્રીની પહેલી ધરજ છે તો તમે તો મારી બહેન છો તો ઉપકાર શાનો. ચાલો હવે જ-
હી જઈ ચંદનસીંહને મળીએ (જાય છે).

પ્રવેશ પ મો.

સ્થળ—ઠાકોરની હવેલી.

ઠાકોર—હે ઇશ્વર, જસરાયની હજી કાંઈ ખબર મળી નહિ કોણ જાણે કેમ થયું હશે.

સીપાઈ—મહારાજ બહાર કોઈ આવ્યું છે તે અંદર આવવા માગે છે. (આવવા દો.) આવે છે.

વિદુષક—કેમ મહેરબાન, અપનાં ઠકનાણી આવવાનાં હતાં તે આવ્યાં કે? આ હમે તો હતી તે કહાડી મુકી ને તમે તો માગો છો પણ યાદ રાખજો કે પસ્તાશો.

ઠાકોર—ભાઈ, એને સારું તો મારું અંતઃકરણ બળી જાય છે.

વિદુષક—બધસાહેબ, એવુંજ છે. એનો વાતજ જવાદીયોને.

સીપાઈ—મહારાજ, જસરાય નામે કોઈ માણસ આવે છે.

ઠાકોર—તારીદે અંદર લાવો.

જસરાય—શીરઘર, આ સેવક અભીવંદન કરે છે.

ઠાકોર—શી શી કરી નવા જુની, કહેને દોસ્ત. શી શી.

કનક છોડી વીરા, પાછા આવ્યા;

શું રણમલ સાથે, યુદ્ધે ન ફાવ્યા.

ક્યાં છે કામીની, એ મોહીની;

રસીલી સુંદરી, કેમ મુકી તેં સુની.

શી શી.

શી શી.

કનક—(નેપથ્યમાં) ભમર ભમે ક્યાં ભુલી તું, ભુલ્યો ભુંડા ભાત,
સાયંકાળે સહેજમાં, સપડાઇ જઇશ સુખાણુ.

જસરાય—ઉઠી ચાલવા માંડેછે.

ઠાકોર—વીરા, ક્યાં જાઓછો, આ શું સંભળાયછે તેતો કહો.

જસરાય—તપાસ કરો, માલુમ પડશે. (જાયછે).

ઠાકોર—કમળ ખીલ્યું દેખું નહિ, ક્યાંથી પામું સૂવાસ;
મનની મનમાં રહી જશે, થાવું પડશે નીરાશ.

કનક—

૬૮

કામલુગારા કંથ, લીધો કીયો પંથ;

છોડી છળીલા જ્યારે નારને.

ઠાકોર—સાચું કે જુઠું દેખું આ હું, પુછે પ્રીયા દીવદારને.

કનક--સાચું;

ઠાકોર—કોણ? મારી હૃદયમણી કનક?

કનક—સ્વામી, ઘેલા શું આપ થાઓછો,

યાદ કરોને વચન.

ઠાકોર—પ્રીયા મારી આવ પ્રાણથી પ્યારી;

ભુલ્યો નથી બે ચુંગન. (ભેટેછે) બેસેછે.

ઠાકોર—પ્રીયા, તને કેટલી વિપતી પડી, કેમ થયું તે સઘ-
ળું વિસ્તારી કહો. અરેરે ! તને બહુ દુઃખ પડ્યું, બહાલી માફ કરજે.

કનક—પ્રીયપતી, આપના મીત્ર જસરાય હોય નહીં તો આ
દીવસતો દેવતાને પણ દુર્લભજ હતો.

જસરાય--(આવેછે). કેમ બાઇ આપનું રતન તપાસી લીધું.

ઠાકોર—વીરા, આપણે છુટા પડ્યા ત્યાંથી તમે ક્યાં ગયા

શી રીતે હકીકત બની તે સર્વ સવીસ્તર કહી બતાવો. આજે આ-
નંદનો દીવસ છે.

જસરાય—ભાઈ, કહેવાની ના નથી, પણ પહેલાં તમે કહે-
કે જો વચમાં બોલશોતો નહિ કહું ને બંધ કરીશ.

ઠાકોર—ભલે ખુશીથી કહો; શરત કમુલ છે.

જસરાય—

૬૯

સારંગપુરથી ચાલી આવ્યો ધરમપુર ભાગોળ;
સખીઓ સાથે કનક આવ્યાં તાં, આપ આવતાં હતાં ત'ભોળ.
તૃપા લાગીતી મુજને તેથી, સરોવર લેવા નીર ગયો;
મગર પંજે પડીઓ હું ત્યાં તે આપે આવી મુકાવ્યો.

ઠાકોર—શું ભાઈ તે તુંજ હતો?

જસરાય—વીરા, હવે બોલ્યા એટલે નહિ કહું.

કનક—એમણે આપ ઓળખાવ્યા મુજને

કરી મહેર મુજપર ભારી

નામ દેવાનું ના કહ્યું તેથી,

વાત દીધી મેં વીસારી.

ઠાકોર—ભાઈ, શાખાશ છે તને વાર પછી શું થયું.

જસરાય—

ફરતો ફરતો શોધજ કરતો, ગયો બાવાના મઠની માંહ;
પુરૂષ વેષે કનક આજ્યાંતાં, બેઠો બાવો થઈ હું બ્યાંહ.
શીખામણ સાંભળી ગયાં એ, હું પણ પાછળ ચાલ્યો પછી;
ફરતો ફરતો ઘણા દીવસે, નોકર રહ્યો ધર સેનાપતી,
ચીઠ્ઠી આપી ચાકર થઈને, વાદ આવેછે કે ભૂલ્યા;

શીકાર કરવા સાર ગયાતા, અધોર જંગલમાં ડુબ્યા. •
કનકકુંવર ત્યાં આવી પહોંચ્યાં, બહેન કરી રાખ્યાં મુજ ઘેર;
પટાવત થઇને આપ રહેતાતા, રણુમલે આવી કરાબું વેર.

ઠાકોર—શું ભાઇ તું ત્યાંજ હતો?

જસરાય—હવે ના કહું, બસ જાઓ હવે પધારો.

ઠાકોર—વીરા બૂલ થઈ તે માફ કરજો એક બૂલ તો પ્રભુ
પણ દરગુજર કરેછે, આગળ ચાલવા દો.

જસરાય—આપ વિદેશ વીદાર્યા ત્યારે રણુમલે આવી રાજ કર્યું,
સીસોદીયાને ઠાઠ્યા ત્યારે રાઠોડ એવું નામ ધર્યું.

સીપાઇ—ઠાકોરસાહેબ, રાજજી આપકુ અત્તી ખુલાતે હેં.

ઠાકોર—આ દુષ્ટ ક્યાંથી આવ્યો વળી.

જસરાય—

કીલ્લેદારી કરી હું ત્યાં ફાવ્યો, રાણીને મળી પત્ર લખાવ્યો;
દીવાળીના દીવસ પછી તે જાણો છો સૌને શું કહેવરાવો.

ઠાકોર—ભાઇ તમે જરી આરામ કરો, હું હાલ જઇને આવુંછું.

(જાયછે.)

જસરાય—બહેન ચાલો અંદર.

(જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—માંડવગઢની કચેરી.

સાહેબસીંગ—મોતીસીંગભાઇ, બળી આ નોકરી, ઘાડ પ-
ડી હોય, ચોરી થઇ હોય, લઢવા જવું હોય, અને તોપને મોઢ
ચઢાવવા હોય તો આપણે, અને પેલો ઠાકોર તો બેઠો પગાર ખાયકે?

મેતીસીંગ—મને પણ એજ વિચાર આવે છે કે સાળુ આ શું! સહેજ કામ હોય તો પણ રાગ એને નથી કહેતા હવે કરવું કેમ ?

રણછોડલાલ—કેમ ભાઈ, આજ તો પહેલા ને બીજા દર-જ્જના ઉમરાવો શું ગેટી કરેછે, હમારા જેવાને કોણ પુછે ભાઈ ?

સાહેબસીંગ—સાહેબ, આપથી શું અનલ છે ? જુઓને દા-કાર, હવે એને કાઢવાની કંઈ યુક્તિ છે ?

દોલતસીંગ—સૌથી સહેલો ઉપાય શો કરવો કે . આપણું કામ થાય ?

સાહેબસીંગ—એણે રાગને કહ્યું છે કે જે કામ કોઈથી ન થાય એ કામ મારે કરવું તો લાલદરવાજે રાક્ષસ આવે છે તેને મારવાનું રણછોડલાલભાઈ રાગને કહે, ને વખતે બ્યારે રાગ પુછે ત્યારે આપણે સઘળાએ ના કહેવું એટલે એને મોકલશે ત્યાં ભાઈના ઘાટ ધડાશે.

મેતીસીંગ—વાહવા ! ભાઈ વાહવા ! ટાઢા પાણીએ ખસ કાઢવા માંડી. (તેવામાં સીપાઈ સોનેકી છડી, રૂપેકા મશાલ, જરીયનકે વાગે, મોતનડી માલ, રાગનકે રાજ, ભુપનકે ભુપ, મહારાજધીરાજ ઘણી ખમા.)

સઘળા—આલો, આલો, રાગજી પધારે. (સર્વે એસી જાયછે).

રાજા—મારા બહાદુર બાવનવીરો આજે સઘળા કેમ ઉદા-સ દેખાઓછો ?

સામંતસીંહ—મહારાજ, લાલ દરવાજે રાક્ષસ આવેછે તેને એ માણસ નીત્ય જોઈએ છે, કાલે મેતીસીંહનો વારો છે, તેમને તો એકનો એક છોકરો છે તેને મોકલવો પડશે તેથી દીવગીર છીએ.

રાજા—મોતીસીંગનો છોકરો ! (હસીને) બીજા કેમને મોકલો!

વીદુષક—મહારાજ એવો અન્યાય ન થાય એ તો વારે અઢવી ડોસી પણ નાચે.

રાજા—શુરવીરો, જેનો વારો હોય તે જય, આજે સભામાં હું બીડું મુકું છું કે જે રાક્ષસ મારશે તેને પહેલા દરજ્જાને અમીર બનાવીશ અને રાજના સાગ્રપાંચસેં સેનૈયા આપીશ ને મારે જમણે હાથે તેની ખુરશી રહેશે.

સઘળા—(મરવા કાણુ તૈયાર થાય) કોઈની શક્તિ નથી. મહારાજ, ઠંકાર કહેતા હતા કે જે કામ કોષ્ઠથી ન થાય તે હું કરીશ તો આ કામ કોષ્ઠથી થતું નથી તો એને સોંપવું જોઈએ.

રાજા—હા, એ વ્યાજખી છે. બોલાવો. (બ્યયછે.)

ચંદન—(આવી કટારથી રાજનો હાથ મેલાવી બેસેછે. પુછેછે.)

કેમ વાર આ બીડું શાનું છે?

રાજા—લાલ દરવાજે રાક્ષસ આવેછે તેને મારવાને માટે છે, અને જે મારશે તે ઉપર પ્રમાણે પામશે.

ચંદન—રાજન હું મારું એમાં શક નહીં.

(બીડું લઈ ખાઈ જાયછે).

સઘળા—(મોંપોં આંગળી ઘાલી). જુલમ કર્યો (મોટેથી)

સાચાશ, સાચાશ.

સઘળા—જય જય સરોધર દુઃખહર,

સાલ્ય કરો ઇશ મોરારી,

અરજી અગારી લઈ સ્વીકારી,

જસ દે રાક્ષસને સંહારી,

જય જય.

સાક્ષાતા, પીતૃ માતા, ગુણ માતા, સુખદાતા.
ત્રીભુવન ત્રાતા, કર વીખ્યાતા, બાળ તારે આવે
શરણેરે બાળ તારે આવે શરણેરે. જય જય.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-લાલ દરવાજો.

ચંદન—

૭૦

ગયું ક્ષત્રી ખીજ હાથે, મુજથી નવ કહેવાયે. ગયું.

દે મ્લેચ્છને કન્યાય, કરે અન્યાય, નવ શરમાય,

અદેખા થાય, સુખ કોઇનું નવ સહેવાયે. ગયું.

આણીને ખાર, કરવા મુને ઠાર, કરી વીચાર,

કહી સરદાર મોકલીઓ હાં એ. ગયું ક્ષત્રી.

અરે એ દુષ્ટો એમજ ધારતા હશે કે ચંદનનો નાશ થશે

પણ પરમ્માત્મા જેની બાંહ ઝાલેછે તેનો બેડો પાર.

પાંડવોને પીશાય વાળા ધરમાં રાખ્યા, લાખ્યા ભુવનમાં બાળ્યા,

બનતી કોશેશ કરી, અને છેવટ જુગાર રમાડી જંગલમાં કહાડ્યા

અને વળી જંગલમાં પણ અત્યંત દુઃખ દીધું, પણ આખરે સત્ય-

નો જય થયો, અને ઈશ્વરે તેમની લાજ રાખી તો મારી પણ

રાખનાર એજ છે.

કુંવરીની દાસી—આ હા હા! આવો સગુણ! સકોમળ

સ—કુમાર, ખીયારો નાહક માથો જશે. અરેરે રાજ, તેને દયા પણ

ન આવી. આ ખીયારો શું રાક્ષસને મારશે? શીવ, શીવ, શીવ,

કુંવરી કહેતી હતી કે ઠાકાર દેખાડ પણ કદી મળ્યા નહિ, જે

મળ્યા હોત તો કુંવરી રાજને સમજાવી દેત અને આવખત આવત નહિ.

ચંદન—(તલવાર કાઢી) માતૃ તૈયાર થા. મરવું યા મારવું. જસ યા અપજસ સઘળું હવે તારા હાથમાં છે.

દાસી—અહાહા! આ તલવાર પકડી છે તેથી એના નાળુક હાથ કેવા જાણે હાલજ ભારથી નમી પડશે અરેરે ઇશ્વર આ શું કર્યું?

ચંદન—હા ઠીક મને યાદ આવ્યું, શ્રી ચરાસુરની રાણીએ મને કહેલું કે સંકટ સમયે યાદ કરજો, હું તને મદદ કરીશ તો આ વખત ઠીક આવ્યો છે, ચાલ સ્તુતિ કરે.

૭૧

અરે અંગીકા કૃત્ય આ શું કર્યું, મુનીવ્રત માતું કેમ આદર્યું;

કૃપાળુ કૃપા કર તું મોરી માત, દર્શન દધને તું સાક્ષાત.

ટાળી ભકતોનાં ભયંકર દુઃખ, કાપી દુશ્મનોને આપ્યું સદા સુખ;

હુખ્યો ભરદરીયામાં દાદ સ્વીકાર, ઝાલી હાથ માજી મુજને તું તાર.

કર્યું મહીસાસુરનું મર્દન, માર્યા કંઈક રાક્ષસો ગર્દન;

રોળ્યો રક્તખીજ તેં રણની માંચ, સંહાર્યા શુંબ નીશુંબ બે ભાઇ.

કર્યું ચંડમુંડનું તેં નીકંદન, આપ્યું સુખ દેવોને થઈ પરસન,

તેજ દેવી તું સુણને અરે, કરે ચંદન વિનતી નમીને ખરે.

સંહારી રાક્ષસને તું આજ, માણું એટલું મા મુજને જસ આપ.

દેવી—(અંગીકાથી) સેવકને હું સદા સહાય છું. સાને થાય નીરાશ;

ધા કરજો ઉમંગથી, પુરીશ પુત્ર તુજ આશ.

ચંદન—વાહ! આજે ધન્ય ભાગ્ય. હવે ફીકર નથી.

(દરવાજા ખુલ્લો રાક્ષસ જીમ પાડે છે.)

ચંદન--અરે એ આવ્યો. કહી તરવાર ખેંચી દરવાજાની બારી નજીક ઉભો રહે છે.

રાક્ષસ--(ડોકુ ધાતે છે) ચંદન ધા કરે છે ને ડોકુ જીવું માય છે.

દાસી--(પોંચા કરડતી) ગજબ કયો સામાન છે? લાવ કુંવરીને જમને કહું કે આવો વર ફરી નહીં મળે. (જાય છે.)

ચંદન--એમને એમ જવું ઠીક નહિ, કંઈ પણ નીશાની જોઈએ.

(નાક, કાન, કાપીલછ) દરવાજાની વચ્ચે ઉભો કરે છે.

હવે જાઉં. લોકો જાણશે કે રાક્ષસ ઉભો છે તેથી ગમત પડશે.

(જાય છે.)

(મોહનભાઈ--ઝવરભાઈ ઉતાવળા આવે છે, દરવાજા નજીક રાક્ષસ જોઈ “ઓ મારા બાપ બાપો.” ફરી પડતા ગબડતા ના-શી જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ--કુંવરીનો મહેલ.

વીમળા--દાસી, રાત્રીના બાર વાગ્યા છે, આ સમયે તું ક્યાં ગઈ હતી? સ્ત્રી માણસે રાત્રે ભટકવું બાજબી નથી તે તું નથી જાણતી? હું જાણું છું કે તું ગુણવાન અને ડાહી છે પણ પીતાજી જાણે તો કેવા વિચાર કરે?

દાસી--તું સાંભળ બાઈમારી, શું વાત કઈ વીસ્તારી,

ઠાકારે બીડું લીધું, દરવાજે કામ શું કરીધું,

રાક્ષસ નાંખ્યો સંહારી, તું સાંભળ બાઈ મારી,

રૂપ ગુણને ધન્ય ચતુરાઈ, ધન્ય માતૃ એની બાઈ,

અક્ષતની ખુબી છે ન્યારી, શું વાત કહું વિસ્તારી.

વીમળા—શું ઠાકારે ખીડું લીધું હતું ! ત્યાં જઇને રાક્ષસને

મારી નાંખ્યો ! શું કહેછે ! સાચી વાત !

દાસી—સધળું સાચું શાણી બાઇ, વીચાર વારા મનમાં કાંઈ;
કુંવર કનૈયો મળે ન આવો, પરણી એને લેવો લાવો.

એક ધાથી કરી ઠાર, પહોંચાડ્યો એને જમદાર (૨)

ક્ષત્રીજન્મે કરી વિચાર, નાક કાન કાપ્યાં તે ઠાર.

વીમળા—શું વાત ? એવું છે તો જા, એકદમ બોલાવી લા-
વ. એનાથી ચઢે એવો બીજો કોણ છે ? કે તેની સાથે લગ્ન કરે.
નહીં, નહીં, દાસી, જલ્દી જા ને બોલાવી લાવ.

દાસી—બાઇ, રાજ દરબારી નર છે ખુશી હોય તો આવે,
નહિં તો સાજ ના પાડશે. તમે તો ધારતાં હશે કે તમારા પીતાને
નોકર છે, એટલે ઝટ આવશે પણ એવી આશા રાખશે નહિ.

વીમળા—દાસી, તું નોકર, નોકર નહીં કર.

દાસી—ઓ, હો, હો ! બાઈ જ્યારે પરણશે ત્યારે તો બા-
કી જ શું ?

૭૨

વીમળા—દાસી સીદને દમે, ચાળા મુને નહિં ગમે,

ધરી હુકમ શીર, જલ્દી જા તું બોલાતા,

દાસી—થયાં ઠાકોરનાં રાણી, એમ મનમાં પોતે જાણી,

કેમ ધમકાવેછે મુને, વાહવા, વાહવા,

વીમળા—થઇ દાસી અરે નાર, કરે મશ્કરી આવાર,

તારા મનમાં વિચાર. નહોતું બાવા. (૨)

દાસી—વાહ બાઈ, ગુસ્સે થું થાઓછો ! હાલ જઈશું ને બોલાવી લાવું.

પણ.....તમે કંઈ ચીઠ્ઠી લખી આપો તો ઠીક.

વીમળા—જહાલી દાસી, તું હવે ચાર ન કરે, જલ્દી જા, અને મારા મુખના પાનને જલ્દી લાવ.

દાસી—બાઈ, આવશે, કિતાવળ ન કરો. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે. હું હાલ જઈ બોલાવી લાવું છું.

વીમળા—પત્ર વગર નહીં ચાલે વાર ?

દાસી—ના બાઈ, એ આંકડા પાડી આપો. (કપેછે).

વીમળા—લે આ પત્ર આપજો અને જો આનાકાની કરે તો કહેજો કે સ્ત્રીહત્યા થશે. પાપથી બીતા હો તો ચાલો. જો નહિ આવો તો મારી બાઈ મરશે એ હત્યા તમને લાગશે.

દાસી—વારૂ, બાઈ જઈશું. (જાયછે).

વીમળા—પ્રીતાનો પ્યાલો પાઉં હું પ્રીતે પ્રીતમ મુજ પધારશેરે,
અરે હાં, પીઉંડો મુજ પધારશેરે.

• એને હું પરણી, થઈશ ઠકરાણી,

આનંદમાં દીન, ગાળથુંરે. અરે હાં.

ચાલ, હાલ તો ભોજન તૈયાર કરું કારણ મારો જીવનન ચ-
લીને આવશે તે ભૂખ્યો થઈ જશે, માટે ચાલ કાંઈ રસોઈ તૈયાર કરું.

(જાયછે.)

અવેશ હ મો.

સ્થળ—ચંદનની હવેલી.

જસરાય—તીરા, હવે આપ ઘેર પધારો અને સાંમયા બાઈ

સારંગપુરની ગાદી સંભાળશે કે અહીં આનંદમાં દિવસ ગાળશે. બાર વરસ પુરાં થવા આવ્યાં છે. સધળા ચોહાણો રાહ જોઈ બેસી રહ્યા હશે કે રાજકુમાર વિદેશથી ખ્યારે પધારે.

ઠાકોર—બાઈ, એતો હું ભુલી ગયો હતો. ગઈ કાલે દામોદરદાસ દીવાનપર સારંગપુરથી પત્ર આવ્યો હતો તેમાં કરમચંદ કારભારી લખે છે કે આજસુધી રાજ સાચવ્યું છે ? હવે મુસલમાનોનો બુલ્લમ અમારી પ્રજા ઉપર થોડો ઘણો થવા લાગ્યો છે માટે આપણે થોડા દીવસે જવું જોઈએ.

કનક—

૭૩

તે કેમ વિસર્જ્ય ખ્યારારે (૨) મારારે. તે.

દાત્રી કુળદીપક છે સ્વામી, સ્વાય થશે પ્રભુ અંતર્યામી;
આવે નહિ કાંઈ ખામી, રાણાપદને પામો, કીર્તી જશે ઘણી જામી,
સીધાવો સ્વામી શહેરમારે. તે કેમ. મારારે. તે.

જેશી જસરાજે જે જોયું, સાંભળી તે મુજ મનકુ મોહ્યું
લેં હથીયાર થૈ તૈયાર (૨) કરી વીચાર દોષ લગાર
શત્રુ કરવા કારરે, તે કેમ. મારારે. તે.

સીપાઈ—ઠાકોર સાહેબ, વીમળા કુંવરીની દાસી અંદર આવવા માંગે છે.

જસરાય—બલે આવવા દો. (આવી કાગળ આપે છે.)

દાસી—વખતે ઠાકોર નહિ માને તે શું કરવું, લાવને દરવાજાનેજ સમજવું.

કનક—કેમ દાસી. તારી બાએ શાનો સંદેશો મોકલ્યો છે ?

દાસી—બાઈ, એમણે ઠાકોરની સાથે લમ કરવા નક્કી કરાવ

કયો છે અને ક્ષત્રીપુત્રીએ તો જે માન્યો તેજ સ્વામી તે આપ જ.
જોહો. હવે તો જે ઠાકોર સાહેબ ના પાડશે અને નહિ આવે તો
કુંવરી દેહત્યાગ કરશે. એ પાપ ઠાકોરને. અને કહ્યું છે કે તું ઠકરા-
ણીને કહેજે કે સમજાવી મોકલે નહિ તો સ્ત્રીહત્યા તમને લાગશે.

કનક—અરે દાસી, તું ગભરા ના. હું હાલ મારા પતીને ક-
હીશ. સ્ત્રીને લાયક પતી માટે કેટલી વિપત્તી પડે, તે હું જાણું છું
માટે જરૂર મોકલીશ. ચાલ.

ઠાકોર—અંધુ જસરાજ, પત્ર વાંચો, અંદર શું લખ્યું છે ?

જસરાય—વીરા, ઠાકોર સાહેબને પહેંચે અને વળી ખાનગી
છે એવો પત્ર મારાથી ન વંચાય માટે આપજ વાંચો.

(કહી પાઠો આપે છે).

ઠાકોર—(પત્ર વાંચે છે).

૭૪

ઠાકોર (૨) આપ પધારો અગ્નિ આવી ઉગારો;

પરણી (૨) ચૂકી મન મારા લલ્લે આપ આવો કે નહીં પ્યારા.

મરથું (૨) નક્કી મન મોહન દરશન વીણુ લેવું નહીં અત્ર

દક્ષા (૨) જો બ્રાહ્મણ કરવી, અગ્નિ અરજી ઉર ધરવી.

જાણી (૨) આ સધળો મર્મ જે ક્ષત્રીનણો છે ધર્મ;

જે ચૂક્યા (૨) તો હું મરીશ સ્ત્રીહત્યા તમ શીર ધરીશ.

વીરા, આ તો મજૂબ કયો હવે શું કરવું ?

જસરાય—ભાઈ ક્ષત્રીનો ધર્મ છે એમાં ગજબ શો ? જાઓ
અને એની ઇચ્છા પુર્ણ કરો. હવે એ ચાલવાનું નથી.

ઠાકોર—શું જાઓ ! અત્યા જેનું લુણ ખાધું તે હરામ કરવું ?

જસરાજ--ત્યારે શું સ્ત્રીહત્યાના બોજમાં પડવું !

કનક--ના, ના, ખુશીથી જઈને લગ્ન કરવું.

ઠાકોર--વાહ પ્રીયા વાહ ! તું સ્ત્રી થઈ તારી હયાતીમાં ખી-

જ પરણવા કહેછે એ શું ?

કનક--ક્ષત્રીપુત્રે, અળખાવાર કરવા જવું ખુશી નહિ એ શું ?

ઠાકોર--પ્રીયા મમ પ્રાણથી પ્યારી જઉં છું હું આવારી,

કરી તેં જ્યારે લાચારી જવાની વાત વિચારી. પ્રીયા.

કરી લગ્ન થઈ મમ સીંગીશ હું પ્રીતે પ્રેમવારી. પ્રીયા.

સુખે રહેજો ફીકર તજજો, કરીશ ત્યાં નક્કી દીલદારી. પ્રીયા.

(જાયછે.)

જસરાજ--જ્ઞેન તમે આટલું કહ્યું ન હોત તો એ જાત નહિ.

કનક--ભાઈ, મને વીતી છે, તે મનેજ યાદ છે; કેમ ના કહું ?

જસરાજ--જ્ઞેન, મારે સરકારી કામ છે માટે જઉં છું.

કનક--હું પણ પ્રાતઃસામગ્રીને માટે જઉં છું. (જતે જાયછે).

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ--વીમળાનો મહેલ.

દાસી--બાઈસાહેબ, ઠાકોરસાહેબ પધારેછે.

વીમળા--ક્યાં છે ! આગળ આવી

મનમોહન મહેલે પધાર્યા દાસીનાં દુઃખ વીદાર્યાં.

ઠાકોર--મારો ધર્મ એ નારી મેં દુરજ બજાવી મારી,

વીમળા--પ્યારી કહીને બોલ્યા હોતે હૈંમે દુખાવો..

ઠાકોર--હૈંરી લલના લલચાવો વીચાર કરી બોલાવો

વીમળા—સ્વામી, વીચાર શાનો ? હું ખુશીથી માંડું તન મન
અને ધન એ સર્વસ્વ અર્પણ કરુંછું, તોપછી વીચાર હોય કે ?

૭૫

ઠાકોર—અહો રાજકુમારી (૨) ધરી મતી તમારી શું જાણ,

વીમળા—જ્ઞાના વદો શું વીચારી (૨) અને ક્ષત્રીવટથી અગ્નિજ્વળ,

ઠાકોર—પુછીને પીતાને તમે (૨) વરવા કરોને વીચાર,

વીમળા—શાણ શીદને સતાવો (૨) છું હું નોધારો જાચાર.

ત્રેમી પંખી પોતી રહ્યો, પ્રાણાધાર પલંગ;

વીરહી ઉડી જાય તો, વીરહણી બાળે અંગ.

લહેરી લાલાજી તમે લ્યોને સ્ત્રીધારી,

સાબાશ સલુણી શુદ્ધમતી તેં વીચારી.

વીમળા—ભલે જીવ આ જાય જો પછી માંહી,

મરું કે જીવું પણ કશું લેશ નહિ;

માન્યો જેને મનથી સદા મોટો જાણી,

રહીશ તેની સાથ હું આનંદ માણી.

ઠાકોર—સાબાશ, સાબાશ, ધન્ય છે તારા ટેકને.

૭૬

વીમળા—ખીલી જોળન વાડી આ સંસારની,

કરી ચુંબન લ્યો લહેર શૃંગારની.

ઠાકોર—ભોગી ભ્રમર ઉભો છે આ પાશે,

ખુશી કરો સલુણી સુવાસે,

વીમળા—મારા જ્ઞાનને જરા અચકાવો,

દાસીના દીલ માણી આવો.

(બાદ હીડોગાપર બેસેછે);

વીમળા—સ્વામી, આપને ઘણી તસ્દી પડી હશે.

ઠાકોર—બહાલી, પ્રાણપ્રીયાને મળવા જવું એમાં તસ્દી શાની?

વીમળા—સ્વામી, હ્યો આ મધુ, બહુજ સરસ આપને માટે મંગાવી મુક્યો છે.

ઠાકોર—પ્રીયા, હું નહિ લઉં ? રહેવા દીયો.

૭૭

વીમળા—મીઠો છે મધુ પ્યારા, પીયોને મારા (૨)

હ્યો લટકાળા લાલા, દીલ હરનારા (૨)

પ્રીતીનો પ્યાલો, પીઓ પ્રેમીલા (૨)

રંગીલા રસીલા, બહાલા છેલ છખીલા (૨)

ઠાકોર—છોડી દે છખીલી લઈ મધુ પીવા તણી

મારે નહિ પીવો પ્યારી છોડયો તુચ્છ ગણી. છોડી.

દાર દીવાનો કરે, વળી દુરખળ દુરમત,

ફીટ ફીટ લોક કરે ઘણા હકાયે કુતરા વંત;

મારે તો હરામ છે, પ્રીયા જાણો જરૂર,

માટે બહાલી મારી. રાખો એને દુર. છોડી દે.

વીમળા—સ્વામી, રહેવા દો ત્યારે, આ મુક્યો, આપ સહેજ

સયન કરો.

(પોતાના જોળામાં માથું મુકાવેછે ઠાકોર સુધ જાયછે. બાદ

વીમળા પણ બેઠે બેઠે નીંદ્રાવશ થાયછે.)

રાણી—(અરે કેમ કંઈ આજે ફૂંવરીએ મહેલમાં આવી

રેશની કરી છે આજે કંઈ તહેવાર તો છે નહિ ?)

(આગળ જઈ જુએછે.)

અરે આ તો ગજબ થયો ! આ પેલો ઠાકોર મારો નોકર,

તેની સાથે કુંવરી શયન કરેછે. હાય ! હાય ! આ શું ! હવે ગમે તેમ કરી ઠાકોરને ઠાર કરવો. નહિ તો લોકોમાં રજોતીના કાળકા થવાનાજ; ચાલ હાલ જઈ અને રાજાને કહું કે કાલ સવા રેજ એને ઠેકાણું કરે. (જાયછે).

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ—રાજભુવન.

રાજા—દાસી, તારી બાઈ ક્યાં છે ? બોલાવને તાકીદે બોલાવ.

દાસી—રાજધીરાજ, પોતે કુંવરીને મહેલે ગયાં છે, હમણાં આવશે, પેલાં આવે.

રાણી—પ્રીયપતી, અભીવંદન કરુંછું. (આવેછે).

રાજા—પ્રીયા અત્યાર સુધી શું કરતાં હતાં ? કુંવરીની તળીયત તો ઠીક છે કે ?

રાણી—હાય ? એ કુંવરી પેદા ન થઈ હોત તો હજાર દરજે સાઈં હતું.

રાજા—જ્ઞાલી, એવું કહેવાનું શું કારણ છે ?

રાણી—શું પુછોછો વાત સ્વામી. શું પુછોછો.

તોકર ઠાકોર આપણો છે, સુતી તેની સાથ. શું પુછોછો.

રાજા—શું કહેછે ! હોય નહિ, ઠાકોર નહિ હોય.

રાણી—નજરે જોવું હોય તો જાઓ ઉઠીને સાક્ષાત. શું પુછો.

રાજા—અરેરે ! પુત્રી સુતી હોય ત્યાં બાપે જવું એથી તો મરવું હજાર દરજે સાઈં અને જે હીચકારા લોકો પુત્રીનું છીદ્ર જોતા હશે તેમને લાખોવાર ધીક્કાર છે.

રાણી—સ્વામી, હવે વીલંબ ન કરો કંઈપણ ઉપાય હ્યો કે
જેથી આપણી ઇજતને બદો ન લાગે.

સ્વામી સુઝતું નથી શું તમને, બોલાવો ઝટ મારાને:

હાર કરી ઠેકાણે નાખે, ભગવત લજ્જા એ રાખે. સ્વામી.

એમ નહીં થાયે જો પ્યારા, મરીશ નક્કી હું તે જાણો;

તેડાવો તાકીદે ત્રણને, અંતર જો ડહાપણ આણો. સ્વામી.

રાજા—પ્રીયા એમ છે તો લ બોલાવરાવું; દાસી જા પેલા
ત્રણ ખુનીઓને બોલાવી લાવ. (જાયછે).

રાણી—પ્રાણેશ, કુંવરીએ ગજબ કયો, એને પણ મારી ના-
ખી હોય તો સારી.

રાજા—નાહ હવે એને પરણાવી દધશું, એટલે બસ.

મારાઓ—(આતેછે) દાદા હુ કરવા બોલાવ્યા !

રાજા—જાઓ વેગે જાઓ વેગે જંગલમાં હે જાઓ (૨)

હાકારને લઈ જાઓ, પુરો કરી પાછા આવો. જાઓ.

જાણે નહિ કોઈ જેમ આપણે સંઘળું કરવું તેમ,

હાર કરી એને આવો ઘેર કુશળ ખેમ. જાઓ.

મારાઓ—બાપા, અમે આણાંધડીએ જાસું ને હાકરડાને
મારી નાંખીને પાછા આવહું તમે જરાએ ગભરા હો ના ધને લઈ
જાહુ ને કોઈને જાણવા દેહું નહીં.

રાજા—અત્યા જોજો, વીમળા એનને હળવેથી ઉપાડી લેજો
એનો વાળ વાંકો થાય નહીં. જો કદી કઈ થયું તો અવળી ઘાણી-
એ પીલી નાંખીશ.

મારાઓ—હીક બાપા હીક. (જાયછે).

રાજા—પ્રીયા ચાલ હવે જમવાનો વખત થઈ ગયો ઉઠ.

(જાયછે).

પ્રવેશ ૧૨ મો.

સ્થળ-જંગલ.

મારાઓ—ભાઈ, ખાટલું ઉતારો હવે તો બહુ ભાર લાગ્યો.
(કહી ઉતારેછે.)

રામલો—નારણા કાકા, હું જુઓ છો. કરો ધા,

નારણો—અરેરે, આવો રાખનો છોરો તેને કેમ મરાય ?

રાખ તો ગાંડો થયો આપડે તો નથી મારવાના.

હીરીઓ—અલ્યા લુણહરામી થઈએ, માર્યા પાપે જો જંઘએ,
રાખ જાણે તો આણે, નકી આપણો કાળ.

નારણો—પણ. કુંવરી શું કહેશે ભાઈ તે તો તું સંભાળ.
અલ્યા લુણહરામી.

રામલો । હોવે કાકા હોવે એ તો ભુલી જ્યાં વખતે રા-

હીરીઓ । જાની રીહ જતી રહે, ને કુંવરી કહે કે મારના-

રને અવળી ઘાણીએ પીલી તેલ કાઢે તો આપણે તો મુઆ જાણો.

નારણો—તારે કેમ કરવું ? મારો, વીચાર શો કરોછો ?

રામલો—કાંય નહી, ઠોકાને હું (તલવાર ઉગામેછે.)

નારણો—મારો બેટો મારીજ નાંખશે. લાવ ઠાકોરને જગાડુ.

(કહી તલવારની અણી ધોએછે.)

(ઠાકોર એકદમ જગડી ઉઠી નારણાને મારવા જાયછે.)

નારણો—ખમા જાણુને ખમા.

ઠાકોર—બોલો અંધ્યા લુચ્યાઓ, કેમ અહિં લાવ્યા મુને;

ક્યાં છે પ્યારી વીમળા ઝટ દેખાડી દો તમે. બોલો.

(બતાવ) (કહી ત્રણેને હાંટર મારેછે.)

યાદ રાખો આજ તમને. પીલાવી દઉં ઘાણીએ,

તેલ કાઢી તમારું ને પીવડાવું તમ નારને. બોલો.

(હંટર મારેછે.)

હીરીઓ—બાપા, અમારો વાંક નથીરે.....

ઠાકોર—(હંટર મારેછે ત્રણેને) બોલો સાચું કહી દો.

નારણો—દાદા, આપ કુવરાને મહોલે સુતા હતા તે રાણીએ દેખ્યું. ને રાજાને કહ્યું.

ઠાકોર—એ સાચી વાત ? પછી શું થયું ?

રામલો—(કહેતો ગભરાયછે.) પછી કશુંય નહી.

ઠાકોર—(હંટર મારી) આલવા દે, ડોસા, પછી શું ?

નારણો—બાપુ, પછી અમને બોલાવી કીધું કે એને મારી નાં. બો એટલે હમે અહીં ઉંચકી લાવ્યા ને મારવા મેં ના કહ્યું ત્યારે રામલો કહેછે મારો.

ઠાકોર—(રામલાને) કેમ તું કે ? (હંટર મારેછે).

નારણો—પછી મેં અણી ઘેચીને આપને જગાડ્યા. બાપું હવે આપ અમને જીવતા જવા દો. અમે રાજાને કહેશું કે મારી નાં. છીને આવ્યા. તમે ચ્યાં જતા રહો !

ઠાકોર—ડોસા તેને જવા દઈશું પણ યાદ રાખજો કે જો કા-
ધને કહ્યું કે જીવેછે તો તને દાર મારીશ. જા અને હવે શું બનેછે
તે તમામ હકીકતની મને ખબર કરજો. હું અહીંયાં ઝુંપડીમાં પ-
ડી રહીશ રોજને રોજ મને ખબર આપજો બાદ જ્યારે હું શહેર માં
આવીશ ત્યારે ખુશી કરીશ. જો, ના આવ્યો તો એમ ધારજો
કે કુંવરીને કહેવડાવી કાલેજ પીલાવી નાંખીશ.

ત્રણે જણ—બાપા જાહું કામકાજ હોય તો બોલાવજો.

હાકોત—જુઓ ત્રણે જણ વારાફરતી આવી શહેરની તમામ હકીકત કહી જાને. (જાય છે)

પ્રવેશ ૧૩ મો.

સ્થળ—કુંવરીનો મહેલ.

વીમળા—દારી, પ્રાણેશ ક્યારે ઉઠીને ગયા ? અને મને અહીં કોણે સુવાડી ? સાચું કહે મારા મનમાં કાંઈ શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કારણ માતૃશ્રી મારા પીતાશ્રી આગળ મારા હૈયાના હારને મારવાની વાત કરતાં હતાં. રખેને ? તેમ નથી થયું.

દાસી—બાઈ, જાણો છો ને પુછોછો શું ?

વીમળા—

૭૮

ક્યાં ગયા સ્વામી માંદારા,

અંતર ઉઠે અગ્ની જ્વાળારે,

ક્યાં.

પત્ની પત્નીની પ્રેમ પીઝતી, જાણે નહીં કોઈ પેર,

થયો શો ફેર કોણે વાળ્યું વેર છોડીને દારા.

ક્યાં.

પક્ષીઓ પ્રેમે પોદારે પીયુ પીયુ કહી હરરોજ,

માણે જાહ મેળ તમે જાણો છોજ ભુલ્યા કેમ પ્યારા. ક્યાં.

દાસી—ગાઈશાહેજ, પેલા ખુની લોકો આપણી નજીક રહે છે તે રાત્રે આપ સુતાં હતાં તે વખતે આવ્યા, મને બાંધી રાખી માંડે મોં દાખ્યું અને આપને નીચે સુવાડી પલંગ ઉંચકી મારવા લાગ્યા તે મારી પણ નાંખ્યા.....હશે.

વીમળા—હાથ ! પાપીઓ ! મારા ઉગતા સુર્યને અસ્ત પમાડી દીધો તો જુઓ હું તમને દેખાડું. અરે દુષ્ટ માત પીતાજી

એને મારી તમે ક્યાં સુખ ભોગવવાનાં છો ! તમારા જમાવનો વધ કરાવ્યો. પાપીઓ તમને હજારવાર ધીક્કાર છે. હાય ! અરે સ્વામી આપને એ દુઃખનું મહોત આવ્યું હશે ? (૩વેછે).

દાસી—શાંત થાઓ શાંત બાઈ શાંત થાઓરે,

રાખી વીશ્વાસ, કરો તપાસ, ન થાઓ નીરાશ;

પ્રભુની પાસ, જોડીને હાથ, રક્ષા એની માગોરે. શાંત

છે શુરવીર, એ રણધીર, મરાશે નહીં જરૂરે. શાંત

વીમળા—અરેરે ! દાસી, હવે ક્યાં તપાસ કરીએ. હાય !

(૩વેછે).

દાસી—બાઈ, ગભરાઓ છો શા માટે, એમના ભાઈ જસરાયને પુછીએ અને એમની અક્ષત પ્રમાણે કામ કરીએ.

વીમળા—હાય ! સ્વામી ક્યાં ગયા ! અરેરે ! આ દાસીને મુકી એકલા કેમ ગયા ? ઉતાવળા ન થાઓ. આપની સેવા ઉઠાવવા આ દાસી આવેછે તેને તેડતા જાઓ,

(કહી કટાર કહાડી પેટમાં મારવા જાયછે).

દાસી—(કટાર લઈને) બાઈ, હું જસરાય ત્યાં કનક બેનને જોનાવી લાવું છું પછી એમને પુછ્યા બાદ મરજીમાં આવે તે કરજો.

વીમળા—

અરર નાથજી છોડીને ગયા, સ્વર્ગમાં જઈ સુખીયા થયા,

પાપી પીતાએ કાપ આ કર્યો, ભવસાગર તણો હીરોરે હથો;

દુટ માવડી ના આવી દયા, અરર સ્વામીરે મુકીને ગયા,

ઘટે ન એકલું સ્વામીરે જવું, ઉભા રહો તમે સાથે હું થઈ.

હાય !

(કહી પડેછે ને મુઠા આવેછે.)

જસરાય—(આવી પાણી છાંટી ઉઠાડી) બહેન, મને સધ-

ળી હકીકત કહો પછી હું કહું તે સાંભળો.

વીમળા—હવે તમે મને રોકો નહી. મને મારા પ્રીતમને મળવા દો.

કનક—બહેન, એકલું જવાનું નથી. હું પણ આવીશ.

(કહી કટાર પોતાના હાથમાં લઈ જય શંકર કરી મારવા જાય છે).

જસરાય—હા પ્રભુ, હું કોને સંભાળું, આ બાળુએ વીમળા મરવા ઉભી છે અને આ બાળુએ કનક મરે છે, વળી મારા દુઃખની વાત કોને કહું? શીવ શીવ.....

દાસી—જસરાયજી, રાજાએ મારા મોકલી ઠાકોરને ઉંઘતા કિ-પાડી જઈ જંગલમાં મારી નાંખવા કહેલું તે પ્રમાણે થયું છે.

જસરાય—અરેરે! બ્રાતુ? પરમાત્મા તને જીવતો રાખે તે રાજા જુખ મારે છે. નહી. નહી એ કદી દુષ્ટાને હાથ મરનાર નથી. અરે બેહેનો, એ એમ નહી મરે. જીવતો હશે, તમે ધીરજ રાખો. હું તપાસ કરું ને કંઈ પતો ન લાગેતો તમે ખુશીથી તમારા સ્વામીને મળવા તૈયાર થજો ને જો પછી રોકુંતો હ્યો વચન છે.

વીમળા { વીરા પહેલું તો આપણે વેર લેવું. એક બાળુપર
કનક { શોધ કરાવો ને એક બાળુ વેર હ્યો એટલે હમે
સુખેથી હમારા સ્વામીની સેવામાં હાજર થાસું.

જસરાય—બહેનો હું કાલ જઈ રેસીડેન્ટને મળી ફરીયાદ કરીશ; તમે ગભરાશો નહિ પણ વચન આપો કે મારી રજા સીવાય આપ પ્રાણુ ત્યાગ નહિ કરો.

વીમળા { (વચન આપે છે) વીરા ગમે ત્યાંથી તમારા મીત્રને
કનક { લાવો હાથ ? હાથ ? (રૂવે છે.)

જસરાય—હું હાલ, જઈ રેસીડેન્ટને મળું છું. (જાય છે.)

સપ્થાનાં--

૭૫

પ્રીતેથી નમી તને આજે વીન-વીએ (૨)

સાંતી આપ મેળવી નાથ

ઠાળ તાપ દુઃખો કાપ

રહાય રહાય રહાય રહાય.—પ્રીતે

આરાસુરમાં આપ વસોછો સંખલપુરની રાણી

રહાય હમેને કરોને માતૃ સેવક તારાં જાણી.

દુખ હરી સુખ કરી.

નાથ મેળવી આનંદ વૃત્તિ વરસાવોરે—પ્રીતે

વીમળા—એન કનક, જસરાય ફરીયાદ કરે તે વખતે હું તેમને

વકીલ થઈ જવા ધારું છું. કારણ એ હવે મારો બાપ નહિ
પણ મારો કદો દુસ્મન બન્યો છે માટે પુરે પુરું વેર લેવું.કનક—એન, કેસમાં તમારી જરૂર પડશે માટે મને જવાદો
હું જઉં છું પછી મળીસ. (બપોલે)

પ્રવેશ ૧૪ મો.

સ્થળ—રેસીડેન્સી.

પહેરેગીર સીપાઇ—અમે એ કાં જાતા હે ?

જસરાય—રેસીડેન્ટ સાહેબને મળવું છે; એક અરજી

આપવી છે.

સીપાઇ—અબી થોડી દેર ઠેરો. થોડી દેર પીછે અરજદાર

પોકારંગે એ બખત હાજર રહેના. કાયદો અરજી હે ? મેને સુણા
હે કે વો હાકાર સાહેબ થેકે ને ઉસકા ખુન હુવા હે ઉસકા કોઈ

સગા બહાલ નહિ હે. અરજી કરેતો મેં બી સાબકું બોલું કે બીચારા અચ્છા આદમી થા.

જસરાય—ભાઈ, એજ બાબત છે.

સીપાઈ—યા અક્ષા. ઓ એસા ઉમદા આદમી થા કે હમારા મુકામ ગયે બરસ ઇદર આયા થા. ઉસ બાબત ઇનામ કે બારતે એક સુકન હાલ તો પ્રચીસ રૂપે નીકાલ દીયે થે. કયા અચ્છા આદમી. બેઠો ભાઈ બેઠો.

નારજી—અરજી કરવા આવ્યો છે એ પણ હું કેછે તે હાં-બળીને જા.

રેસીડેન્ટ—સીપાઈ. (ખુરશી લાવ) એાર અરજદારકુ પોકારો.

સીપાઈ—અરજદાર હાજર હે. (૨)

જસરાય—(સલામ કરી) અરજી આવેછે,

રેસીડેન્ટ—(વાંચ્યા બાદ) કયા ઓ હાકારકુ માર હાલા ?

જસરાય—હા ખુદાવીંદ.

રેસીડેન્ટ—ઓ માય લોર્ડ. એસા બહાદુર આદમીકું મારકે

અબ કયા કરેગા. ઢેમ, રાજા.

નારજી—ઓ મારા બાપા, સાહેબ પણ ઓળખેછેને !

રેસીડેન્ટ—કેમ કોઈ સાહેદ છે કે નહી ?

જસરાય—ખુદાવીંદ, સાહેદ પરવરદીગાર, બીજો કોઈ નહિ

રેસીડેન્ટ—સીપાઈ. ચીટનીસકું બોલાવ. (જાયછે.)

હરીલાલ ચીટનીસ—આવેછે.

રેસીડેન્ટ—વેલ હરીલાલ

ચીટનીસ—સર (સાહેબ)

રેસીડેન્ટ—પ્રોડ્યુસ એલ ધી વોરન્ટસ બી ફાર મી એન્ડ

ફીડસ ધી ડેપ્ટ.

(મારા આગળ બધા વારંટ રજુ કરો ને મુદત નાંખો.)
ચીટનીસ—સર, નો, નીડ ઓફ વોરન્ટસ.

(સાહેબ વારંટ કહાડવાની જરૂર નથી.)

રેસીડન્ટ—ત્રાય ? (શા માટે)

ચીટનીસ—ધી પોલીસ ફેન સીઝ ધી ફીમીનલ્સ ઇન સચ
આ કેપ્સ વીધાઉટ વોરન્ટસ.

રેસીડન્ટ—ઓલરાઇટ.

ચીટનીસ—સર, વીઆર ટુ ગો ટુ કોમલમેર ટુ મોરો.

(સાહેબ. આપણો મુકામ સવારે કોમલમેર જવાનો છે.)

રેસીડન્ટ—ધેન ઓરડર હીમ ટુ બી પ્રેઝન્ટ ધેર ઓન ધી
ટેવેન્ટી સેવનથ ઇન્સ્ટન્ટ.

ચીટનીસ—(જસરાયને) તમારા સાક્ષીઓ સાથે તા. ૨૭
મીએ કોમલમેર મુકામે હાજર થવું.

જસરાય—વાર સાહેબ,

નારણો—કોમલમેર મુકામે ૨૭ મી તારીખે આવવાનું કહ્યું હીક,

ચીટનીસ—જમાદાર, ચીફ કોન્સ્ટેબલને બોલાવો.

ચીફ કોન્સ્ટેબલ—સલામ કરી હકમ ?

ચીટનીસ—માંડવમદના રાજાને કેદ કરી લાવો. એમની છા-
કરી સાથે કોમલમેર મુકામે હાજર થવું.

ફાજદાર—વાર સાહેબ.

(જાય છે.)

નારણો—ગજબ થયો રાજાને કેદ કરી લાવવાનું કહ્યું ચાલ
ઝટ જઇને કહું.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૫ મો.

સ્થળ-ઠાકોરની છંપો.

ઠાકોર—બન્યું હશે કેવુંરે, હાં બન્યું હશે કેવુંરે,
જસરાય કરશે જોવા જેવુંરે, હાં બન્યું.
જો ખુનીઓ આવે તો તો પુછું હું સધળું
વૃતાંતરે, હાં બન્યું હશે કેવુંરે.
મરાયો જો હોત તો, જાતો મારો વંશ;
નહી આવે જો કાષ્ઠ તો, રહી જશે મને દંશરે. હાં.

નારણો—જાપા, રાંમરાંમ, રાંમરાંમ.

ઠાકોર—કેમ ડાસા, ધણા દીવસે આવ્યો ! શી હકીકત છે ?
તાડીદે તમામ વીરતારીને કહે ? પહેલું એટલું જ કહે તો કાષ્ઠ મુ
વું તો નથી ?

નારણો—દાદા, કાષ્ઠ મર્યું નથી. પણ ગજબ થયો સે.

ઠાકોર— ૮૦

શું કનકે કરી કલ્પાંત દેહ નીજ છોડીઓરે,
વીમળા વણ મોતે મોઘ કે રાગ કોપીઓરે. શું.
કહેને વીરા, જલદી મારા, પ્રાણતણાં એ છે આધારાં,
થયાં નોધારાં, જાણી દેહ ત્યાગીઓરે. શું કનકે.

નારણો—જાપા, ગજરાસો ના બધાં ખેમ કહળ છે.

ઠાકોર—ભારે જલ્દી કહેને કે ગજબ શો થયો છે.

નારણો—માતા' કેરા સમ છે ભાષ જોડુ મુને બાસેરે;

જસરાજે ફરિયાદી કીધી, રેસીડન્ટ પાસેરે. માતા,

ઠાકોર—હેં, હેં, પછી શું થયું ?

નારણો—સતાવીસમી તારીખે ફરી કહ્યું છે જવારે;

સીપદ સોને પાંચ મોકલ્યા. રાજ બાંધી જવારે. રે માતા.

બાપા કહુંછું હાથ જોડીને એ તો ખોટું થાયેરે;

રાજ મરશે રાજ રખડશે રૈયત દુખી થાયેરે. માતા.

ઠાકોર--વાહ, વીરા જસરાજ, તારા ગુણનો બદલો હું ખ્યારે
ને કેવી રીતે વાળી શકીશ. ધન્ય છે તને કે જેમાંથી કોઈને મરવા
દીધાં નથી. તેમ ફરીયાદી કરી ઠેઠ પહોંચ્યો ને રાજને શીક્ષા કર-
વાનું ધાર્યું.

નારણો--દાદા, એમાં ધનધન શું કહોછો. ગમે તેમ કરી રા-
જને છોડાવો નહિ તો નાક ગયું હમજો.

ઠાકોર--ડોસા, ગભરા ના. જો કે મહારો જીવ કહાડવા એ-
ણે બનતી કોસીશ કરી તોપણ હું અપકારને બદલે ઉપકાર કરવા
ધારુંછું. હાલ જઈને છોડાવું તો જ હું ઠાકોર લે આ વચન છે.

(વચન આપેછે).

પ્રીય વાંચકો આ ઠાકોર આપણો ચંદનસીંહજી ઓળખ્યો તો હશે ?

રામલો—બાપા રામ રામ.

ઠાકોર—અધ્યા ક્યાંથી આવ્યો ?

રામલો—બાપા આપણે ઘેરથી આવ્યો ત્યાંતો બીજો દહાડે
રડારોળને કુટાકુટ કરવા લાગેલાં પણ પેલા જહું બાઈએ બધાંને
જાનાં રાખ્યાં ને અરજી કરવા જતાતા.

ઠાકોર—હાં.....તનેતો હું ઓળખુંછું; ઠીક છે જોઈ છું

હરીઓ—બાપા, અરજી કર્યાનું તો જાણોસોને.

ઠાકોર—હા. પણ તું શી બબર લાવ્યો ?

હરીઓ—તારે એટલુંજ કે કનકગા જહું બાઈનાં વકીલ

થઈને જવાનાં છે. એવી વાત વીમળાબાને કનકબા કહેતાં હતાં
ઠાકોર—અહ્યા, તું તો વળાં ઠેકની ખખર લાવ્યો.

ત્રણેજણ—બાપા, હમે તો જાણું.

ઠાકોર—ઠીક પાછા આવજો.

જણે—બાપા, રામ રામ. (જાય છે.)

ઠાકોર—હા પ્રભુ કનક વડીલ થઈ જશે. જસરાય ફરિયાદી.

રેસીડેન્ટ એને પણ સારીરીતે ઓળખે છે એટલે રાજાનું નક્કી મોત
થશે માટે શો ઉપાય કરવો.

ઠીક વાદ આવ્યું. બારીસ્ટર બની જઈ તો બેડોપાર. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૬ મો.

સ્થળ—માળાઓની ડુપડી.

રાજા મોહનસીંહ—કેમ અહ્યા તમે સું કરી આવ્યા. પછી
કંઈ ખખર કેવા ના આવ્યા કેમ આંખો લાવ્યા છો કે ?

રામલો—હા બાપુ લાવ્યા સીએ. (અંદર જઈ લાવી આપે છે)

રાજા—ઠીક અહ્યા હું જઈ છું તમે કાલ મળજો.

(જવા માટે છે. ચીફકાન્સટેબલ આવી પકડે છે.)

ગંગાપ્રસાદ—આપે ખુન કરાવ્યું છે. તેને માટે આપને રે-
સીડન્ટ પાસે કેદ કરી લઈ જવા હુકમ થએલો છે. હ્યો આ વારં-
ટ ને હવે ચાલો. (બેડી પહેરાવી દે છે.)

(સીપાઈ તરફ જઈ) શું જુઓછો ત્રણેને બેડી પહેરાવી દો
અને બાંધો. સાલા એજ લુચ્યા લોકોએ ઠાકોરને માર્યો છે.

(હંટરથી માર મારે છે.)

સીપાઈ—સાબ, એ સખડી જુવાની લીખ લેની ચપ્પએ.

ગંગાપ્રસાદ—રાજજી બોલો. આપે ખુન કરાવ્યું કે ?

રાજ—હા, ત્રણે જણને ખુન કરવા મોકલ્યા હતા અને આંખો પણ કાઢી લાવવા કહ્યું હતું.

ગંગાપ્રસાદ—ઉભા રહો ધીમે ધીમે બોલો.

રાજ—લેવા આવ્યો હતો ને આ લઇને જતો હતો તેવામાં જ તમે પકડી આ દશા કરી છે.

ગંગાપ્રસાદ—(ત્રણેને) સાળાઓ સાચુ કહેજો નહિતો ત મારું મોત આવ્યું છે.

ત્રણેજણ—બાપા માર્યા નથી તે કેમ કહીએ ?

ગંગાપ્રસાદ—(દરેકને પાંચપાંચ હંટર મારે છે) કેમ માર્યો છે) કેમ માર્યો છે કે નહીં ?

ત્રણે—(ત્રાસથી) માર્યા છે.

ગંગાપ્રસાદ—લખાવો ત્યારે

રામલો—મારું નામ રામલો મારા બાપનું નામ કુમેરો રહે-વાશી હગપરીનો મારી ઉમર આશરે આળીસ વરસની મ્હારો ધંધો ખેતીનો તે મહેરબાન ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબની રૂબરૂ પૂછવાથી લખાવું છું કે માંડવગઢના રાજા મોહનસીંહજીએ મને હાકોરનું ખુન કરવા કહ્યું તે પરથી હું ત્યાં હીરીયો ને નારણો ત્રણે જણ ખાટલો ઉંચકી જંગલમાં લઇ ગયા અને મારવા તૈયારી કરતા હતા પણ દયા આવતાથી છોડી મુક્યો.

ગંગાપ્રસાદ—(હંટર મારે છે) ગંદા, છોડી મુક્યો ? કહે કે મારી નાખ્યો.

રામલો—(ઓમારા બાપરે...રૂવે છે) મેં માર્યા નથી સાહેબ

ગંગાપ્રસાદ—હુઆ કહે કે માયો છે...હું તને છોડી મુકા-
વીશ (ખીજા બે તરફ જોઈને) કેમ, તમે પણ માયો નહી હોય ?

હીરીઓ નારણા—ના બાપુ ના

ગંગાપ્રસાદ—(સીપાઈને) ધરકુ કોટડીમાં જે જા કે સમજાવ
(સીપાઈ કોટડીમાં લખજી મારે છે આદ કબુલ કરવા સમજાવે છે)

ગંગાપ્રસાદ—(રામલાને) કેમ. ખુન કરું કે નહિ ?

રામલા—છોડી મુકતા હતા પણ છેવટે મારી નાખ્યા છે

ઉપર પ્રમાણે લખાવું છું તે ખરું છે મેં ત્રીસ કરેલો નથી

તેમ પોલીસની ખીકથી કબુલ કર્યું નથી.

ગંગાપ્રસાદ—સહી કર.

(સહી કરે છે) રામલા કુખેર સહી. દ. પોતે.

હીરીઓ નારણા—ભાઈ, આપણે કહીજ દેખે કે ઠાકરને
મારી નાખ્યા છે નહિ તો આપણાં ચામડાં કાઢશે.

ગંગાપ્રસાદ—ચલાવ. હીરીઆ તું લખાવ.

હીરીઓ—મારું નામ હીરીઓ મારા બાપનું નામ મકનો રહે
વાસી ઠગપરીનો મારી ઉમર આસરે અઠવીસ મહારો થયો ખેતીના
તે મહેરબાન ચીફ કોન્સટેબલ સાહેબની રૂમર પુછવાથી લખાવું છું
કે સજા મોહનસીંહજીએ ઠાકરને ઉંઘનો ઉચકી જઈ જંગલમાં લઈ
જઈ મારી નાખવા કહેલું તેથી હમે ત્રણે ઉચકી લઈ જંગલમાં
ઠાકરને મારી નાખ્યા છે.

ઉપર પ્રમાણે મેં મારી રાજી ખુશીથી તથા ખીન કેફથી લ-
ખાવ્યું છે હીરીઆ મકના સહી દ. પોતે

નારણા—મારું નામ નારણા મારા બાપનું નામ મથુરો રહે-
વાસી ઠગપરીનો મહારી ઉમર ૪૮ વરસની મહારી જાત બીલ મહા

રો ધંધો ખેતીનો તે મહેરવાન ચીફ કાન્સટેબલ સાહેબની રૂબરૂ પુછવાથી લખાવું છું કે રાજા મોહનસીંહજીના કહેવાથી હમે દાકારને જંગલમાં ઉચકી ગયા અને છોડી.....

સીપાઇ—(ધપો મારી હંટરથી મારેછે) સાલા, છોડી મુક્તા હતા ! આ દયાવાનના ખેટા દેખોને. (મારેછે)

નારણા—છોડી નહિ મુક્તાં મારી નાખ્યો છે અને આંખો કાઢી લાવેલા તે રાજાને આપતા હતા તે વખતે અમને પકડ્યા આ રજુ કરું છું તે આંખો તેજ છે. એ સીવાય કંઈ જાણતો નથી આ વખતે મેં નીશો કરેલો નથી મારું મગજ ઠેકાણે છે.

નારણા મકના સહી. દ. પોતે.

ગંગાપ્રસાદ—ચાલો, જુઓ, ફરીજતા નહિ હો. (જાયછે)

પ્રવેશ ૧૭ મો.

સ્થળ—રેસીડન્ટની કચેરી.

રેસીડન્ટ—જો ઓન (ચલાવ)

ચી. હરીલાલ—ગંગાપ્રસાદ ચીફ કાન્સટેબલકુ ખુલાવ

સીપાઇ—ગંગાપ્રસાદ હાજર હે (૨) (આવેછે)

હરીલાલ—ખોજો. “ પરમેશ્વર માથે રાખી સાચુ કહીસ.”

ગંગાપ્રસાદ—પરમેશ્વર માથે રાખી સાચુ કહીસ

હરીલાલ—

સવાલ. હમારું નામ

જ. મારું નામ ગંગાપ્રસાદ

સ. બાપનું નામ

જ. હીમતલાલ

સં. ઉમ્મર

જ.. આશરે ૩૦ વરસની

સ. ધર્મ

જ. મારો ધર્મ હીંદુ

સ. ધંધો

જ. મારો ધંધો નોકરીનો

હરીલાલ--ફરિયાદીનો વકીલ સવાલ પુછે.

કનક--આમ જુઓ, તમે આ કામમાં શું જાણો છો ?

ગંગાપ્રસાદ--કોર્ટમાં કેદી તરીકે ઉભા કરેલા રાજા મોહ-
નસીંહે ઠાકોરનું ખુન કર્યાની તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે સદરહુ
તહોમતદારે ખુન કરેલું છે તે ઉપરથી મારી ઓફીસના ગુન્યા રજીસ્ટર
નંબર ૧૫૧માં નાંધ્યો અને હીંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ
૩૦૭ મુજબ વગર વારંટે પકડ્યો બાદ આજ રોજ મુદત હોવાથી
કોર્ટમાં લાવી રજુ કર્યો છે.

સવાલ--સદરહુ તહોમતદાર નંબર ૧. ઠાકોરનું ખુન કર્યાની
તમારી ખાત્રી હશે ?

જવાબ--મારી ખાત્રી પ્રમાણે ખુન એમનાથીજ થયું એમ
કહું છું કારણ જે લોકો એમના કહેવાથી મારવા લાઇ ગયેલા તે કબુલ કરે છે.

સવાલ--તે લોકો કયા ?

જવાબ--કોર્ટમાં રજુ છે તે તહોમતદાર નંબર ૨-૩-૪
મારી નાંખીને આવ્યા છે અને રાજાએ આંખો કહાડી લાંબવા કહેલું
તેથી આંખો કહાડી લાવ્યા છે તે કોર્ટમાં મુદા માલ સાથે રજુ કરે.

લી છે તેથી ખુન કર્યું તે મારી ખાત્રીથી કહી શકું છું.
(વકીલ બેસી જાય છે)

હમીયંદ—(ઠાકોર જે રાજના બેરીસ્ટર તરીકે ઉભો છે તે) માણસની આંખો બીજા કોઇ જનવરની આંખો સાથે મળતી આવે એવું જાણો છો ?

ગંગાપ્રસાદ—વખતે મૃગની આંખો મળતી આવે એમ માનું ધારવું છે.

સવાલ—આ જે આંખો કોરટમાં રજુ છે તે તેવીજ છે કે ?

જવાબ—વખતે તેવીએ હોય.

હમીયંદ—સાહેબ લખો કે તેવીએ હોય.

કનક—(હાથ ઠોકી) માય લોર્ડ “ વખતે ” શબ્દ ઉમેરવો જોઈએ.

રેસીડન્ટ—સાયલન્ટ (ચુપ રહો)

હરીલાલ—કેમ મીસ્ટર હમીયંદ, કંઈ પુછવું છે ?

હમીયંદ—નાથ. (બેસી જાય છે.)

ઉલટ તપાસ.

કનક—માણસ અને મૃગની આંખો લાવી ભેગી કરી તમને આપે તો તમે ઓળખી જુદી કરી શકશો કે ?

ગંગાપ્રસાદ—નાથ બરાબર ઓળખી શકું નહિ.

સવાલ—પણ, આ આંખો તો માણસની છે એમ તમે કહો છો ?

જવાબ—હું ખાત્રીથી કહી શકતો નથી કે માણસની છે.

સવાલ—ગમે તે એક કહો ?

જવાબ—માણસના જેવી લાગે છે.

હરીલાલ—કેમ પુછવું છે ?

કનક—નાજી.

(જેસી જાયછે.)

ચીટનીસ—મી. હમીયંદ આપના અસીલની ફરી જુઝાની સેવાની છે. બચાવમાં પુછવું હોય તો પુછો.

હમીયંદ—જી સાહેબ.

(ઉભો થાયછે).

ચીટનીસ—નામ જોસો.

જ. મોહનસીંહ.

સ. બાપનું નામ

જ. ઉમેદસીંહ.

સ. ધર્મ

જ. હીંદુ

સ. ઉમ્મર

જ. આસરે ૪૫ વરસની

સ. ધંધો

જ. રાજકીય.

હમીયંદ—સ. કેમ તમે ખુન કરવા આ ત્રણ માણસોને

મોકલ્યા હતા કે ?

જ. હા.

સ. આંખો કાઢી લાવવાનું કહ્યું હતું ?

જ. હા.

હમીયંદ—(માથું ધુણાવીને) હવે કંઈ ઇલાજ રહ્યો નહિ.

ચીટનીસ—મી. હમીયંદ પુછવું છે કે ?

હમીયંદ—વાર આંખો કાઢી લાવ્યા તે માણસની નો

નહિ હોય ?

રાજા—નાજી, થોડી ધણી માણસને મળતી આવતી હતી પણ

નક્કી કહી શકતો નથી કે માણસનીજ છે.

ચીટનીસ--એ કપ્પુલ કરેછે પછી શું પુછવાનું છે.

હુમીઅંદ--નથી સાહેબ. (જેસી જાયછે)

રેસીડન્ટ--કેમ રાજાજી તમે ગુન્હો કર્યો છે ?

રાજા--હા સાહેબ. કર્યો તો ખરો ?

ચીટનીસ--સીપાઇ દુર લે જાઓ.

ચીટનીસ--નંબર. ૨-૩-૪ ના ગુનેગાર સમલો, હીરીઓ,

અને નારણો.

કનક--સાહેબ, એમની જુગ્યાની આ કેસમાં સામેલ છે તો ફરી ભેવાની જરૂર લાગતી નથી.

ચીટનીસ--સાહેબની રૂબરૂ કનફેસન કરવું પડે માટે જોલાવા દો.

કનક--ભલે પુછો.

ચીટનીસ--કેમ અલ્યા તમે ઠાકોરનું ખુન કર્યું છે ?

ત્રણે--ના સાહેબ, અમેતો માર્યા નથી. દયા આવવાથી છુટો મુક્તિ દીધો હતો પણ પોલીસના મારથી હમે કપ્પુલ થયા કે માર્યો છે; આંખો પણ મૃગને મારી કહાડીને લાવ્યા હતા હવે તમારે કરવું હોય તે કરો.

ચીટનીસ--તમામ કેસ લખી લઇ રેસીડન્ટ પાસે જજમેન્ટ માટે મુકે છે.

રેસીડન્ટ--(જુરી તરફ જોખને) આ કેસમાં તમારા અભીપ્રાયની જરૂર પડે તેમછે માટે તમારો અભીપ્રાય શોછે ?

જુરી--ભલે સાહેબ. (ઉઠી અંદર જાયછે.)

કનક--વીરા જસરાય અરેરે ! જુરરોનો અભીપ્રાય માગ્યો તો જુરરો તો ગુન્હેગાર નહિ ઠરાવે કારણ મારાઓએ ના કહી છે.

જસરાય—ગભરાઓ નહિ, હૃથર સૌ સારાં વાનાં કરશે.

હુમીચંદ—(ઠાકોર આગળ ચાલી) હા પ્રભુ, તારી ગતી ન્યારી છે. કન્ય છે તેને બહાલી કનક, તું જાતેજ વકીલ થઈ અને તારા હૈયાના હારની સામે લઢેછે. વળી મારા સામું તો હું દુશ્મનનો બેરીસ્ટર છું તેથી કરડી નજરે જુએછે પણ કમળનયની, કામળાંગીની, બહાલી શશિવદની, તું જ્યારે એમ જાણીસ કે આ બેરીસ્ટર તારો સદ્દનો બેરીસ્ટર છે, ત્યારે તારા આનંદની અવધી થશે. કેમ વાર હા ? એમાં શું કહેવું (આ પેલા જુરરો આવ્યા જોઉં શો અભીપ્રાય આપેછે)

હુમીચંદ—(ઠાકોર) જસરાયને જોડાતી કહેછે કે કેમ આ તમારો મિત્ર હોય કે ? જસરાય કંઈ જોડવા જાયછે વીરા ચુપ રહે (જો પેલા જુરરો આવેછે ચાલને શું કહે છે. લે હાલ તો સલામ કરી હાથ મેળવી પોતાની જગાએ બેસી જાયછે.)

કનક—અધુ જસરાય, બેરીસ્ટર સાથે શું એટલી બધી ખુશાલીની જાત કરતા હતા અને વળી હસી હાથ મેળવ્યો.

જસરાય—તે પણ જ્ઞેન દુક મુદતમાં જણાશે

જુરરો—મહેરબાન, હમારા મત પ્રમાણે ચારેમાંનો કોઈ ગુનેગાર નથી.

રેસીડન્ટ—વેલ (કહી લખેછે) આદ જજમેન્ટ વાંચેછે.

Camp Comalmare.

Crown Vs.

The Court summed up all evidences as follows to enable the Jury to give proper verdicts.

Whether an attempt to commit the murder of Thakor

a man of a noble family, employed in the Raja's service was made, and if made, whether by accused No. 1 or by all, and whether the attempt was complete to commit an offence.

Whether the eyes produce before the Court were that of a man or of an animal.

Whether the deceased was on bad terms with the accused, and what was the motive of the accused to cause death.

Whether this was direct evidence in the case as to the order by accused No. 1 or as to death by other accused except the confession of accused No. 1 and who even confessed to the order made by him.

Through the accused confessed the murder and it was likely to be believed in saying of the Chief-Constable that it was done by the accused No. 2, 3, 4 by the order of the accused No. 1; the Court, taking into consideration the verdict of the jury (not guilty) as well as in the absence of the direct evidence, orders as follows.

The aforesaid accused No. 1, 2, 3 and 4 are discharged and acquitted under the Section 289 of the Indian Criminal Procedure Code.

Resident.

રેસીડન્ટ—(ચીટનીસને) ટેધકે એન્ડ રીડર

હુરીલાલ—(વાંચે છે)

મુકામ-કામલમેર

સરકાર વિરુદ્ધ.

સદરહુ ચાલતા કેસનો કોરટ નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરે છે. નં. ૫૨. ૨-૩ અને ૪ ના ગુનેગારો, રામલો, હીરીઓ, અને નારણાની વીરૂધ્ધ ચીફ કોન્સ્ટેબલ મી. ગંગાપ્રસાદે લખાવેલું છે કે કિપરના ત્રણે ગુનેગારોએ સદરહુ ઠાકોરનું ખુન કરેલું છે એવી ખાત્રી છેજ અને આંખો કાઢી લાવેલા તે પણ રજુ કરી છે.

રાજા મોહનસીંહજીએ પોતેજ લખાવેલું છે કે-મેં મારવા માટે સદર ત્રણ સખસોને મોકલ્યા હતા અને કહેલું કે જંગલમાં લઇ જઇ કાઢ ન જાણે તેમ મારી નાખો.

સદરહુ નં. ૨-૩ ને ૪ ના ગુનેગારોને કનફેસન વખતે પુછતાં જણાવે છે કે, તેઓ રાજાના હુકમને અનુસરી જંગલમાં મારવા લઇ ગયેલા ખરા, પણ દયા આવવાથી છોડી મુક્યો છે અને રાજાને ખાત્રી થવા માટે મૃગને મારી આંખો કાઢી લાયા હતા તે આ કોરટમાં રજુ કરેલી છે તેજ છે. તેઓએ ખાસ પોલીસનો માર નહિ સહન થવાથી, અને મારમાંથી બચવા માટે ચીફ કોન્સ્ટેબલની રૂબરૂ લખાવેલું છે. ઠાકોરનું ખુન કરેલું આ ખાખત જુરીને પુછતાં તેમના મતમાં ગુનેગાર ઠરતા નથી. તેમ કોરટની પણ ખાત્રી થાય છે કે સદર સખસોએ ગુન્હો કરેલો નથી.

નં. ૧ ના ગુનેગાર માંડવગઢના રાજા મોહનસીંહ પોતાની જુખાનીમાં લખાવે છે કે સદરહુ ઠાકોરને મારવા માટે કોરટમાં રજુ છે તે ત્રણે સખસોને મોકલેલા. તહોમતદારના વકીલે આંખોની ખાત્રી કરવા સવાલ પુછેલા તો પોતે જણાવે છે કે ઘણે ભાગે રજુ કરેલી આંખો માલુસના જેવી લાગેછે તેથી કોરટને કારણ મળી શકેછે કે ખુન થયેલું હોવું જોઈએ. પણ નં. ૨-૩ ને ૪ ના ગુનેગારો-

એ કનકેસનમાં લખાવેલું છે કે તેઓએ ખુન કરેલું નથી પણ પોલીસના મારથી કપુલ કરેલું છે.

આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખી કોરટે જુરીને પુછ્યું. તો જુરી જણાવે છે કે ચારે તહોમતદાર પૈકી કોઇ પણ ગુનેગાર ઠરતો નથી.

આ ઉપરથી કોર્ટ રહેમીયત રાખી નંબર. ૧-૨-૩ ને ૪ ના ગુનેગારને હાંદુસ્તાનના કીમલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૨૮૯ મુજબ છોડી મુકે છે

(સીપાઈ તરફ)—છુટા કરો.

(સીપાઈ છુટા કરે છે.)

હુમીયંદ—મહેરબાન સાહેબ, જેને માટે આ કેસ ઉભો થયો છે, આપ નામદારને આટલી તસ્દી લેવી પડી છે, અને પોતાના પર વેર દ્રષ્ટીથી મારવા બનતા પ્રયત્ન કરનાર પર અપદારને બદલે ઉપકાર કરનાર, સારે ભાગ્યે બચનાર ઠાકોર આજ.

(કહી ઝમ્મો કાઢી નાંખે છે)

કનકકુંવર—અહો મારા હૈયાના હાર, આ શું ? (બેટે છે.)
આનંદની અવધી)

હુમીયંદ—જહાલી, શરમાય છે શામાટે ? તારો પ્રેમ કોરડોના ગુનેગાર. વિયોગ રૂપી કાળાપાણીની સગ્ગને જે પાત્ર થએલો તે આ કેસરૂપી મહારાજ તખ્તનસીન થવાથી ખુશાલીમાં છુટા કરવામાં આવ્યો છે અને આનંદસાગરમાં શરમનાં મોજાંમાં અથડાતો ખુશાલી નાવમાં બેસી બેટ કીનારે આવવા લાંબી મુદતથી નીકળેલો છે તે આજે પ્રેમસાગર પાર ઉતર્યો તો ખુશીથી પ્રેમવારિ પી.

મોહનસીહ—(ઠાકોસે) આપે મારો જન બચાવ્યો, નેને માટે હું તમારો મણોજ આભારી છું. વળી આ બાળા, સાબાશ છે તારી

હીમત ને અકલને કે તું સ્વીજતેછે છતાં કોરટમાં વકીલ તરીકે
આવી ઉભી પોતાની ઉમેદ ખર સાવવા ખનતી કોસેશ કરવા ચૂકી નથી.

(રેસીડન્ટ ઉઠી આલ્યો જાય છે.)

ઠાકોર—રાજન, એતો મેં મારી ફરજ બજાવી છે.

કનક—પીતાતુલ્ય રાજધીરાજ, ક્ષત્રીપુત્રી પોતાના પતીને માટે
એતો શું ? પણ જન આપે તે પણ થોડુંજ છે.

મોહનસીંહ—ઠાકોર, આપ હવે માંડવગઢ ચાલો અને જે બા-
બાને માટે મારે કેદી થવું પડ્યું, કનકકુંવરને વકીલ થવાની જરૂર
પડી, આજરાયજીને ખરચના બોજમાં ઉતરવું પડ્યું અને જે તમા-
રા જીવની હાની થવાનું કારણ છે તેજ બાબા હું તમને લગ્નમાં આ-
પુંછું તો તે સ્વીકારો.

સઘળા—

૮૧

વીજય વીજય વીજય સદા સત્યનો વીજય,
મુખી થાઓ, દુઃખ જાઓ જોડું રહો અમરરે—વીજય.
સત્યનો બેલી શ્રી ધનસ્યામ, ભક્તવત્સલ જે ભગવાન;
કરે કામ, આપી આમ, સહાય કરે સદાયરે—વીજય.
(સર્વે જાય છે).

અંક ચોથો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—માંડવગઢનો બગીચો.

વીમળા—સખી, આ પીટયો મદન બહુજ સતાવે છે. હવે નથી રહેવાતું, બેન, શું કરવું તે પણ સુઝતું નથી.

સખી—મદનધેલી સખી, તેં શીવ પુજ્યા તો એમણે તારી લાજ રાખી; જો ઠાકોર જીવતા રહ્યા, અને વધારામાં આ કનક બેન જેવાં તારાં સદાનાં સાથી થયાં અને જસરાયજી જેવા દીયેર મળવાના, હવે શાને ચીંતા કરે છે. વાલી સખી, હવે મદનરાજને માન મુકાવાની મુદત પાસે આવે છે.

બીજી સખી—અલી તુંતો સમજતીજ નથી કે, મદનરાજે જીવન કરી પ્રેમકર વધારવા માંડ્યો છે, પણ પ્રજ્ઞાપી પીતાજી તો હજી લાંબી મુદતે લગ્ન કરવા કહે છે તે.

વીમળા—બેન, તુંતો સાસરે જઈ પતી શેવામાં લીન રહે છે, અને પત્ર લખવાની પણ દુરસદ નહોતી, તે ભુલી ગઈ અને ચપ્પા-બલી ચતુરાઈ દાખવે છે કેમ ?

સખી—શાણી સખી, હવે પરમ દીવસે તો લગ્ન થવાનું છે, મંડપ તૈયાર થયો છે, સર્વ સામગ્રી તૈયાર થઈ છે, હવે શામાટે ગભરાય છે, એતો જ્યાં સુધી પરણ્યાં નથી ત્યાં સુધી સખી, પછી પરણ્યાં એટલે તો પતી, પતીને, પતી.

વીમળા—

૮૨

અલી આનંદ ઉઠાળા મારા અંગમાં,

સોનું જીવ નહીં કદી, શ્યામ રંગમાં,

સખી--રસીકા, રસીયાને, રંગે રમાડશોરે,
ત્યારે સખીયોને પીએરીઆં વીસારશોરે;
બોળી લુલવણી લુલાવે વિલાસમારે,
પ્રેમ સરીતા નવરાવે, પતી હુલાસમારે.

સખી--જોયું.....આ.....જોયું કે !

વહાલી મારી વીકાસી, પ્રેમ આરસીરે,
પતી છોડે નહિ રાખે, હૃદય સરસીરે.

વીમળા--વાલી સખીઓ, આ ચંદ્રમાને લોકો ઠંડો કહે છે,
પણ પવીત્ર છતાં અદેખાઈયી ગરમ થઇ મદનરાજને લુના સપાટા
લગાડી દહન કરે છે. બેહન, તું કેહેતી હતી કે જગીઆમાં ફરવાથી
મન શાન્તી પામે પણ આથી તો માફ મન વધારે વીહ્વળ થાય
છે, વહાલી બેન, આ વેલ વૃક્ષપતીને ચારે બાજુથી રોડી આનંદ-
માં જલકાતી, નમી નમી મારી મસ્કરી કરે છે, જો. અરે ! હા.
અહંકાર ન કર, મારો પણ વખત એવોજ આવે છે.

સખીયો--

૮૩

રંગીલી, રસીલી, હાંસોલી બેન,
રીઝાવશો કેમ જ્યારે રીશાસે હેલ.

વીમળા--ચુપરહે ચગાવલી બોલ નહિ બોલ
રીસાય નહિ મારે પહેલો લઈશ કોલ

સખીયો--ચીત ચોર મદનને ભોડશો કેમ બાથ
જગીએ ફરતાં કેમ જાલશો હાથ

વીમળા--જો અલી પૂટકેથી ભોગીને બેટીસ આમ
હાથ જાલી પલકારે પલટાવીશ સ્યામ.

સખીયો--વાહ...વાહ...વાહ...વાહ.

વીમળા—એતો, મશ્કરી ન કરો, બળતામાં ધી ન હોમો; હવે થોડા દીવસમાં તમે પણ જ્વેશો કે, આ તમારી કામામીથી બ-
જેલી સખી શાંત થવા માટે આનંદસાગરમાં કેવી ઝુલે છે.

સખી—ઢાલી એન, જ્વેજે ઠાકોરતો બેરીષ્ટર છે પ્રેમ ઠાકરમાં
ન્યારે વિરહ કેસ ચાલે, ત્યારે ફરિયાદી આનંદને શાંત કરી મદન
ચુનેગારને છુટો ચુકવા, હર્ષ સ્વાલ પુછનાં સપડાઇ ન જઉં તે
ધ્યાનમાં રાખજે.

વીમળા—એતો, શું તમારી સખી એટલું પણ નહિ સમજતી
હોય ? એન કીસોરી, હમે બધાં ખુશી થઇએ છીએ, પણ તુંતો જાણે
દુખને દરીયેજ...હામી. ઢાલી, તારા પીતાજી મારા પીતાશ્રીના સેના-
પતી, વળી તું એકની એક પુત્રી, બીજું કંઈ સંતાન નહિ તેથી તને
મનગમતાં લાડ લડાવે છે, તોપણ તું કોઇ દીવસ હરતી માલમ પ-
ડતી નથી એ શું ?

કીશોરી—એન, ફરતી ફરતી છાંયડી છે. આટલા દીવસ આપના
ગયા, તે વિચારો, પ્રતીવ્રતા નારીને પીતાના ધરનું સુખશા કામનું ?
પીતાને ત્યાં રહી, મ્યાનામાં બેસી ફરવું, સારાં સારાં ભોજન કરવાં, મન
માનતી જગાએ જવું, એથી તો સાસરીમાં રહી એહું જુહું ખાવું,
પતીની સ્થીતી ગરીબ હોય તો વખતે જો મળે તેમાં સંતોષ માની
પતીસેવા ઉઠાવવી, સાસુ સસરાની આમન્યા પાળવી, અને દેરાણી જે-
ઠાણી હજારો મેણાં મારે તે સહન કરવું, તે હજાર દરજે સાફ છે.

સખી—એન, સાસરે જશો ત્યારે પીતાને ત્યાં આવવા મા-
ગશો, છાનાં રહોને પીતાના ધરમાં ને સાસરાના ધરમાં શો લાંબો ફર છે ?

કીશોરી—અરે એવકુદ્દ, જરા વીચાર કર, આકાશ ને પાતા-
ળમાં જેટલો ફર છે, તેટલોજ એમાં ફર છે. વળી સમુદ્ર ને ઝરણ,

હીમ અને અંગાર, વાઘ ને બકરી, સીંહ ને સીયાળ વેશ્યા ને સતી, ખાટકી ને સાધુ, અમૃત ને વીસ, હસ્તી ને ગાડર, સોમલ ને સાકર, અને ગાય ને ગધેડાંમાં જેટલો ફેર છે તેટલોજ પીતાના ઘર ને સાસરાના ઘરમાં છે. અરે! જો, આ વેલ છે તે આ પાસેની ખોરડીએ નહિ ચડતાં ચંપે ચઢી છે (તે વિચાર કરી ચંપા પાસે જાય છે ત્યાં સાપ કરડવા જાય છે ને જસરાજ જે બંદોબસ્ત કરવા છુપો આવેલો તે સર્પને બંદુકથી ઠાર કરે છે. કીશોરી ગાભરી બની જસરાયને ચોંટી પડે છે)

સખીઓ—હાં.....હાં.....હાં

જસરાયને ઘણીવાર થવાથી પોતે (ચંદ્રનસીંહ ઉર્ફે ઠાકોર) તપાસ કરવા આવે છે તે આ જોઈ જસરાયને ખેંચી લે છે બંને નીરાશ થાય છે. (જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—લગ્નમંડપ.

જસરાય—અરેરે! હાથર તેં ખ્યાસીને પ્રેમખ્યાલો દેખાડ્યો શું? વળી લલ્લ લીધો શું? બાઈ ઠાકોર જે જે સ્ત્રીયો પરણ્યો, તોએ ધરાયો નહિ, અને આ સદાના દાસને અટકાવી, પ્રભુનો ગુનેગાર થયો. દુનિયામાં વધારેવાળાને વધારે લોભ હોય છે. અરે! એમ નહિ તો શું અદેખાઈ? ના ના એમ બનેજ નહિ.

વિદુષક—કેમ બાપુ, આપતો સૌથી પહેલો પધાર્યા છો! હનુતો વાર છે, દક્ષણા લેઈ હોયતો મોડા આવજો મોડા.

જસરાય—હેં, હેં ગાંડા અક્કલ ક્યાં ગુમાવી?

વિદુષક—જેવું હોયલો એસો, વખત થવા આવી છે.

હાય મદનધેલી પ્રિયા, મદનના મારથીજ મરવાની. વિરહ અ-
મિથીસુ બળવાની.

જસરાજ—

૮૪

શાણી ચતુરસુજાણ (૨) મુઝાશો નહિ પ્રીયા મનમાં,
રામ રસીક રંગીલી (૨) ભોળા થાને બામાધેલી કરે પ્રેમ રંગરેલી
આવી ભેટું પળ વારમાં વા'લી મારી આવી (૩)—શાણી.
પામે મૃગલી શું દુખ (૨) જીએ નહિ મૃગ મુખ દુર થાય સૌ સુખ
દુખ દરિએ કુખે નાર પ્યારમાં, ભાઈ દુખ દરિએ (૩)—શાણી.
પ્રીયા સોગન તને મારા (૨) રખે ખોટું માને દારા, તુંછે જીવન આધાર
શાણી ભુલ્યો હું સઘળું શરમમાં, વહાલી મારી ભુલ્યો (૩)—શાણી.

વીદુષક—ભુલ્યા લાંથી ૫રી ગણો, પણ જીએ, રાગજી પ-
ધારે છે. (રાગ, પ્રધાન, ઠાંકાર, જસરાય, વીમળા સખીઓ વિગેરે આવેછે).

મોહનસીંહ—મહારાજ, આ રાજકુમારને ક્રમારી પાસે વર-
માળ પહેરાવો.

(પહેરાવા જાય છે).

જસરાય—ધીરા થાઓ, ઉતાવળ ના કરો તમે તો હાલજ તૈ-
યાર થયાં છો, પણ કનક જેને લગભગ આજ બાર વરસથી એને
માટે રખડી રજાળી દુખ સહન કર્યાં છે, તો પહેલો હક એમનો છે
આરજાદ આપ.

ઠાંકાર—સાબાશ બધું, ધન્ય છે એમજ થવું જોઈએ.

મોહનસીંહ—ભલે ખેટા કનક, પહેલી તું પછી વિમળા હોય.
ચાલ તું વરમાળ લે.

(કનક તથા વિમળા દ્વાર પહેરાવે છે બાદ)

સખીઓ—

૮૫

સૈયર શાણી, સાસરે તું જવાની,

સખીને છોડી બેન, પત્નીની થવાની—સૈયર.

મનમેલે પીડને ઉતારી, વૃત્તી દાસીયો મુકીને સારી

હાવ ભાવથી બાંધજે પત્ની ખ્યારી—સૈયર.

કરી કિપાય સતીતણો સારો હેતે અરખી પુષ્પનો પ્રેમના દારો
રતી કામતણો છે જે ધારો —સૈયર.

મુણીયલ ગોરી કુળ પીતાનું દીપવજે

સાસુ સસરાની આજ્ઞા અનુસરજે

લઘુ ભ્રાતદીયર જસરાય ગણુજે

હળીમળી રહેજે જેઠ જેઠાણી દેરાણી—સૈયર.

જસરાય—હાય પ્રભુ, અહિંતો આનંદ આહ્યાંજ કરે છે, સીં-
ગાપુરમાં રાજમાતા પીતા દુઃખી થતાં હશે, બાર વરસ પુરાં થવા
આવ્યાં હવે માત્ર પાંચજ દીવસ બાકી છે, અને જો મુઃતસર કુંવ-
વર ઘેર નહિ જાય તો માતા પીતા દેહ ત્યાગ કરશે આશ્ર જઈને કહું.
અરે હું કહીશ કે તુરત એનો તૈયાર થશે, એટલે મારે પણ જવુંજ
પડશે ભારે શું વહાલી કીસોરીને વીસારીજ દેવાની ? (વીચાર કરેછે)

કનક—વીરા, તમારાપર હજારો સંકટ આવ્યાં હશે છતાં
કોઈ દીવસ આટલા દીલગીર દેખાતા નહોતા ને આજ આ ખુશા-
લીના દીવસે દીલગીર એ શું ? શું આ લમ થયું તે તમને ના ગમ્યું ?
બોલો ને. (હલાવે છે.)

જસરાય—પ્રતીજ્ઞ.... બંગ થવાનું (સાવધાન) અરે આશું ?

કેમ બેન કનક શું કહોછો ?

કનક—વીરા, કોનું પતીવ્રત ભંગ થવાનું ? સાચું કહો.

જસરાય—એન, કાંઈ નહિ. મારા સમ, કાંઈ નહિ. (કહી આગળ જઈ ખુરસીપર બેસે છે) ને ઠાકોરને ઘેર જવાની સુચના કરે છે.

કનક—ભાઈ કહેતો નથી, પણ બગીચામાં સેનાપતીની પુત્રી કીશોરી સાથે જે હકીકત બની હતી તેજ હશે. હું કીશોરીને પુછીને તેની ખુશી હોયતો સેનાપતીને કહી લગ્ન કરાવું. હાલજ જઉં છું.

ઠાકોર—રાજન, જે આપ સાચું માનો તો કહું છું કે હું સીં. ગારપુરના લાલલસીંહ ચોહાણનો પુત્ર છું, ને આ જસરાય પુણ્ય પ્રધાનજીના પુત્ર છે. હમારે બાર વરસ દેશવટો હતો તે પુરો થયો છે.—હવે હમને ઘર તરફ જવા રજા મળવી જોઈએ.

મોહનસીંહ—અરે, મારી ઘણીજ ભુલ થઈ, ચંદનસીંહજી ક્ષમા કરશો. હવે જવાનું છોડી દો, આ રાજપાટ તમારું છે, તે સુખેથી ભોગવો.

ચંદન—વડીલશ્રી, રજા મળે તો ઘણું સારું, મારા માતાપિતા વરસાદ માફક રાહ જોતાં હશે, માટે જવા દીધો.

મોહનસીંહ—હીક, બે ચાર રોજ પછી જાજો. સીપાઈ પાંચ હજાર માણસ તૈયાર રહેજો કારણ ચંદનસીંહ સાથે જવું પડશે.

સીપાઈ—જેવો હુકમ. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—સેનાપતીની કુલેલી.

કીશોરી—હા ! નીરંજન નીરાકાર, અનાથના બેલી, ભક્તિ ભક્તિ બગવાન, ઠાકોર જવા તૈયાર છે, તેની સાથે મારો મનમાન્યો

મોહન, પ્રેમી, પોપટ પણ જશે. અરેરે ! પ્રભુ મારા મનની સઘળી મનમાંજ રહેવાની ? (મુઠ્ઠા આવવાથી પડે છે.)

કનક—સઘળું જુએ છે. હા ! આ મદનધેલી મોહીનીની પણ એજ દશા છે. (પાણી છાંટી ઉઠાડે છે.)

કીશોરી—અહો બેન, આપ ક્યાંથી ? સઘળાં ગયાં ને તમે કેમ રહ્યાં ?

કનક—જહાલી, ગભરાના કોઈ ગયું નથી, હમે જવાની તૈયારીમાંજ છીએ, અને તારે માટેજ ખાસ અત્રે આવી છું બોલ જસરાય..... (કહી અચકાય છે.)

કીશોરી—હાં.....હાં...હાં બેન શું શું.....શું.

કનક—માહું લગાડશો માં. જસરાયની સાથે લગ્ન કરવું છે ?

કીશોરી—બેન, માતાપીતાના હુકમ શીવાય કેમ થાય ? પણ મેં તો એનેજ મારા મનથી પતી માન્યો છે.

કનક—શાણી, જો તારા પીતાજી આવે છે હું કહું છું. (આવે છે.)

કીશોરી—બેન, ના.....ના.....ના કહેશો ના.

કનક—શીરછત્ર, આપને કંઈ પુછવાનું છે.

સેનાપતી—(હાસ્ય કરી) હા.....બેન કહો ખુશીથી કહો.

કનક—આપની આ પુત્રી કીશોરી, ને જસરાય.....

સેનાપતી—કાંઈ હરકત નહિ, કહો પછી શું ?

કનક—જસરાય સાથે લગ્ન કરવા ધણી ઇતેજારી છે, તો આપ ના પાડશો નહિ, હવે વધારે રહેવાનું નથી હાલ જવાનું છે. માટે લક્ષ્મી ચાંસો કરવા આવી છે તો મેં ઘોવા જશો નહિ, કપાળ આગળ ધરવું જોઈએ, એ કંઈ જોવો તેવો માણસ નથી, એનો સીંગારપુરના પ્રધાનજનો પુત્ર છે.

સેનાપતી—એન, મારો વિચાર તો હતો, પણ પુત્રીની ધન્ય હોય કે ન હોય, તો મારાથી કેમ થાય ? તેથી અચકાતો હતો, એની ખુશી હોય તો મારે ક્યાં ના છે ?

કનક—ત્યારે હાલ બોલાવો, ને હસ્તમેળાપ કરી આપો, હમે ત્યાં જઈ ફરી ધામધુમથી લગ્ન કરીશું.

જસરાય—એન કનક, ચાલો, ચાલો, જવાની તૈયારી છે આપ અહિંઆં આવી બેસી રહ્યાં છો. ચાલો, ચાલો, જલ્દી ચાલો.

કનક—ભાઈ, આવું તો ખરી, પણ માફ એક રત્ન છે તે સંભાળી ઘેર લઈ જાઓ, અને આપની પાસે રાખો, ને નુકશાન ન થાય એવી કાળજી રાખો તો આવું.

જસરાય—એન, હજી ખાત્રી ન થઈ ? એવું શું છે ? લાવો ક્યાં છે ? જે હોય તે ખુશીથી આપો, સંભાળનાર સેવક હાજર છે.

કનક—વીરા, સાક્ષીની જરૂર છે, વખતે તમે ફરી જાઓ.

જસરાય—એન, સાક્ષી સૂર્ય, ચંદ્ર અને વધારામાં મારો તો આ સેનાપતી સાહેબ.

કનક—(કીશોરીનો હાથ જસરાયના હાથમાં અટપી) લ્યો, આ અમૂલ્ય રત્નરૂપી આ કીશોર વયની બાળા કીશોરીનું પતીવ્રત સોંપું છું તે સંભાળજો.

જસરાય—હાં.....હાં.....આ શું કરોછો ? તમે તો લાકડે માંકડું વળગાડ્યાજ કરોછો, મારા શીરછત્ર ચંદનકુમારની રત્ન વગર ન થાય.

કનક—ત્યારે શું બાળા દુઃખ દરીદ્રિ રીખાય ?

જસરાય—પણ વડીલ આજ્ઞા લોપાય ?

કનક—પરમારથ કામ ખુશીથી થાય.

જસરાય—એન, મને ગુનેગાર ક્યો.

કનક—વીરા, કાંઈ હરકત નહિ, તમારા શ્રાતુને હું કહીશ,
આબો, હવે વખત થયો, રાહ જોતો હશે. (જાયછે.)

(સેનાપતીને) હવે આપની રજા માગીએ છીએ, કારણ હ-
મારે જવાનો વખત થયો છે, કીશોરીની કાંઈ ચીંતા કરશો માં.

૮૬

સેનાપતી—સધ સીધાવજે, બેની તું આવજે,

કુળ દીપાવજે, સાસરે જઈ;

કીશોરી—પીતા ખુશી થઈ, જાઓ ઘર માંહી,

કહેવું ઘટે નહિ, મુને કાંઈ;

કનક—ઈશ મોરારી, એ ત્રીપુરારી,

લજ્જા રાખે નીરંજન નીરાકારી;

જસરાય—આપ પધારો, કદ નીવારો,

સૂર્ય ચંદ્ર સાક્ષી છે હમારો.

(જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—જંગલ.

વીમળા—સ્વામીન, પાણી હોય તો સારું, તૃપા ધણી લાગી
છે હવે નથી રહેવાતું,

ચંદન—વીરા જસરાય, આપણું લશ્કર સધળું પાછળ રહ્યું,
હવે કેમ કરવું ?

જસરાય—રાજધીરાજ, સીતાની શોધ દાસજ લાવ્યો. સમુદ્ર
હૃસ્તંગવા પાળ બાંધવા, હનુમાન તૈયાર હતો. લોક બાળી સવણનો

અહંકાર ઉતારનાર એ દાસજ હોતો, તે શું લક્ષમણુ પડ્યા ત્યારે વિધ્યાચળ ઉંચકી લાવવા ના કહેશે ? નહિ, નહિ, આ સદાનો દાસ તૈયાર છે. હું લાવુંછું. (જાયછે.)

(આગળ જતાં સર્પડંશ થાયછે.)

જસરાય—અરે પ્રભુ ! વિધ્યાચળરૂપી પાણી લેવા જતાં ભરત સર્પે ડંશ કરી ખલેલ પહોંચાડ્યું. હાય ! (કહી પડે છે. ચંદન આગળ આવી જોઈ)

ચંદન—વીરા શું થયું ? અરેરે !

જસરાય—હાય ! આજે તમારી મીત્રતાનો અંત આવ્યો. આ સર્પે ડંશ કરી જીવનદોરી તોડી.

ચંદન—વીરા, મને નીરાશ ન કર, ક્યાં છે ? હું પાપીને પુરો કરું.

જસરાય—

૮૭

પવીત્ર મીત્ર બંધુ મારા છેલ્લા રામ રામ,

છેલ્લા રામ રામ છેલ્લા રામ રામ.

પવિત્ર.

કેમ બની નીરદય અરે પ્રભુ કરે આવું કામ,

કરે આવું કામ પ્રભુ કરે આવું કામ.

પવિત્ર.

ચંદન—ચીંતાને ટાળજે દુઃખ વીદારજે, ભાઈ તુને પ્રણામ.

જસરાય—બાળા બીચારી હુબાવી દુઃખદરિએ જાવું હું આમ,

આમ.....આમ.....આમ.

રામ.....રામ.....ફે.....રામ.

(પડેછે.)

(વીમળા, કનક, કીશોરી વિગેરે આવી જોઈ)

કીશોરી—પ્રણેશ, શીકર છોડી દે, ફનીયામાં શું છે ? પર-

માત્માનું નામ લ્યો, આપણે એટલોજ રણસબંધ હશે, હવે માફ નામ છોડી દો ને નારાયણનું નામ લ્યો.

આ દાસી આપની સાથે આવેછે તેનો સંગાથ કરો.

(કહી સતી થવાને તૈયારી કરેછે.)

કીશોરી—કુમારશ્રી, આપ ઇન્ધન લાવો, મારા પતી મારી શહ બેઠા ઉભા રહ્યા છે, તેની સાથે હું જલ્દીથી જાઉં. આ સંસારમાં તો તેની સાથી હતી, પણ પોતે આલ્યા જાયછે તો પૂર્વ જન્મે પણ તેમના સુખદુઃખની ભાગી થઉં, માટે દેર ન કરો. .

ચંદન—હાય ! નરસીખ. હું તરીને પાર ઉતરતો હતો, તો તે મને કીનારે લાવી દુઆવી દીધો.

કીશોરી—

૮૮

દયા કર દીનકર શરણ તાહરે આવી આવારે (૨)

સતી સાહક છો જગનાયક તુજ સરણા ધારેરે

સતીયોનાં શીયળ સાચવ્યાં તેં સારંગપાણી

•અશરણ શરણ વિભુ શરણાંગત જાણુરે (૨)

ભાવ ભૂખ્યા ભગવાંન (૨) દયા જરી દીક્ષ ધારી (૨)

કરો સ્થાય આ બાળ અરજ ઉરમાં ધારીરે

અશોક વાટીકા મ્હાંય (૨) સીતાજી બહારે ધાયા (૨)

દ્રૌપદીનાં પટકુળ પૂર્યાં માર્યો દુર્યોધન રાયા

વિષપાન અમૃત કરી (૨) તેં મીરાંબાઈને ભવ ભરી

શલ્યારૂપ ટાળીને સ્વામી અહલ્યા ઉગારી.

(જય અંબે જય અંબે કરી પોતાના સ્વામીની ચીતામાં પડ્યા જાયછે. (મદારી આવી રોકેછે.)

મદારી—શું છે બેન, મને કહો તો ખરાં.

ચંદન—અરે ભાઈ, આ માણસ હાલ સર્પડંશ થવાથી મર-
ણ પામ્યો છે, તેની પાછળ આ તેની સ્ત્રી સતી થાય છે. અરેરે
ભાઈ, ડોષ બચાવો.

મદારી—ખેન, તું ઉતાવળી ના થા. ત્રણ દીવસથી કરડે લો
હાય તેને પણ હું ભેરવજીની કૃપાથી ઉતારી શકું.

વીમળા—કનક—ચંદન—અરેરે ! તમે ઉતારો તમને રા-
જ કરીશું. હાય ! હાય !

મદારી—(મોરલી બગવતો)

ભેરવજી આધારો રે ઉતારું હું નાગ

ઉતારું હું નાગ (૨) ભેરવજી.

ભેરવ મારા કરી કૃપાને

મોક્ષ બાવન વીર તારાને

બાંધી લાવે મારી ઉતારે બાળા ઉંગારે

બળતી આ વારે. ભેરવજી.

(એક ખુદી ધસે છે તેથી ઝેર ઉતરી જસરાય બેઠો થાય છે.)

જસરાય—વીરા, વાર થઈ ગઈ, ઉભા રહો, હાલ પાણી લાવું છું.

સર્વ—ભાઈ, પાણી નથી પીવું, હવે ચાલો જલ્દી. બાર વ-

રસમાં માત્ર એકજ દીવસ બાકી છે, માટે જલ્દી જવું જોઈએ.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ-જંગલ.

૧ ચોર—હાલ, હવે ચ્યાં ગહું ?

૨ ચોર—જવાનું ને જવાનું ઝંખી રહ્યો સે, પણ બહું માતાજીએ કોઈ વીહ વરહના બાંમણનો ભરખ માગ્યો સે, તેનું કંઈ ગોતી લાગ્યો ?

૧ ચોર—આણે ટાણે ચ્યાં ગોતીએ ?

૨ ચોર—હાંભળ, હાંભળ, અહ્યો કોણ હોકારા કરેછે ?

બન્ને—ગોલી એક બાયડી ને એક સોરો આવેછે, અહ્યો આપણે હંતઈ રહો ને વખત આવે નેશું. હાલો, હાલો, (નયછે.)

શંકરીઓ—માડી, તું આટલા દીથી કહેછે કે તું હાર હાર ચોરી લાવે તો તને હાર હાર ખાવાનું કરીને ખવરાવું, મેંતો બધુંએ ખાધું સે પણ અહ્યાં ઇંડાં નથી ખાવાં.

દીવાળી—મારા રોયા શું કહેછે ? આપણે બાંમણને ઇંડાં શું ?

શંકરીઓ—મોટી બા, તું મને રોયો, પીટયો, ગમે તે કહે, પણ બાંમણમાં શું છે ? બામણ તો આજકાલ દાર પીવો, માંસ ખાવું, હોટલમાં જઈ જમવું એમાં વડાઈ માને છે. ચોરી છીનાળી તો હીસાબમાં જ નહિ. વેદ ભણવાનો પોતાનો જો ધંધો, તેને તો કોઠીમાં ઘાલી દાટો દીધો છે, મોટા મોટા આવું કરે તો આપણે ગરીબને શું ? કેમ, હવે ને તું હા કહેતી હોય તો હું કોઈને હાંડી લાવું, કેમ શી મરજી ?

દીવાળી—મુઆ નને, મારે શું ! હું તો તેમ કરી આપી.

સ ના, ના.

શંકરીઓ—જો, ઓ પેલા નગરશેઠની છોડી કમળા આવે-
છે, માટે તું અહીં સંતાપને બેસ, જો બોલીશ ના.

(સંતાપ જમને બેસેછે.)

(કમળા આવેછે, શંકરીઓ બહાર નીકળી પકડવા જાયછે.)

કમળા—અરે પાપી, દુર ખસ, તું મને રોક નહિ, આજે
મારો સ્વામી ઘેર આવેલો છે, તેને મળતા પહેલાં મારે શીવપુજ-
નની આખડી છે, તો મને જ્યાં દે, કે જેથી હું જલ્દી જઈ મારા
પતીને ભેટું.

શંકરીઓ—હવે જાયછે ક્યાં ? ઉતાર તારાં ધરેણાં, જો જ-
વું હોય તો, નહિ તો આ તરવાર દેખી છે ? તારા પ્રાણુ લઈશ.

(કહી મારવા જાયછે.)

કમળા—

૮૯

હાફ સાણી, હું ઘેરાણી, મધદરીયે ડુગાણી હે જગરાય,
લ્યો ઉગારી હે મોરારી, હું સીરનામી, નમી નમીને લાગું પાય;
બાગ, પરાગ, ખીલ્યો અનુરાગ, આ સુંદર વાટીકા સાર,
ભાવે, ભોગી ભેટો, કરવા જતાં, પ્રગટ્યો આ અંગાર;—હાં
ગમાર, આવાર, તૈયાર, તલવાર રાખીને ઉભો છે ઈશ,
ધાઓરે, ધાઓરે, બાળા બચાવોરે, બહારે ચઢો જગદીશ.

ચોરો—હું સે ! હું સે ! (કરતા આવેછે.)

કમળા—અરેરે ! આ પાપી મને લુંટી લે છે, સાઈ થયું જે
તમે આવ્યા.

ચોરો—હમો આવ્યા તેતો હાઈજાયું સે, આવો ભરખ
મલ્યો, તે વળી આ બાંમણુ માતાએ ચઢાવવાનો મલ્યો. હાલો, હા-
લો, અમારી હાથે.

કમળા—અરેરે તમે મને ક્યાં લઇ જાઓછો ? એકના હાથમાંથી તો છુટી નહીં અને પાછા તમે ક્યાંથી આવ્યા ? હાથ નસીય ! હું તો નથી આવવાની, તમે મારી નાંખો તો મને ! કહી પડે છે.

ચોરો—કેમ અલ્યા, તારું નામ હું ?

શંકરીઓ—મારું નામ શંકરીઓ, ને પેલા ઝાડ તજે ખેડી છે એ મારી મા દીવાળી.

૧ ચોર—હાલ મારો બાપો કંઈ ખુબ મજે આવી. આવડો આ સોરો મળ્યો ને વળી આ બૈર મળ્યું, આ સોરો તો માતાને ભરખ દેસું ને આ બાયડી આપણને રોટલા કરી આપશે. લે, માતાજીએ તો મહેર કદી દીધી. હાલો હાલો.

(કમળાને ઉચકી જાય છે.)

ચંદન—અરેરે ? શું દુનીયા ! દુનીયા, દુનીયા ?

આવો વખત ? બ્રાહ્મણો જેવી ઉચી જાત તે ભંગીથી પણ હલકું કૈંસ કરે છે. શીવ, શીવ, શીવ આ ચંડાળોને પ્રભુ તું દુનીયાપરથી હાલવી લે. અરે ! ધરતીપરથી ભાર ઓછો કર. એ દુષ્ટો પેલી બાળાને લઇ ગયા છે હવે કોણ જાણે શું કરશે. પેલો ચંડાળ તો માતા આગળ વંચ કરવા લાયક જ હતો ઠીક છે હવે કેમ થાય છે જોઉં છું. અરે સીંગારપુરનો રસ્તો તો આંજ છે ને હળુસુધી જસરાય વિગેરે કેમ કોઈ આવ્યું નહિ. શું હશે ? ચાલ, એમને મળીને પછી આ દુષ્ટો પેલી બીચારી બાળાને અને અધર્મી બ્રાહ્મણોને લઇ ગયા છે તે શું કરે છે તે જોવા જઈશ. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

જસરાય—ખેતો કેમ થાક લાગ્યો ? એમ હોય તો અહીં સહેજ આરામ કરો પછી આગળ ચાલીશું.

કનક—વીમળા, ભાઈ હવે ચલાતું નથી. જરા ખેસો તો ઠીક.
(ખેસેછે.)

(જસરાય સુધ જાયછે. વીમળા તથા કીશોરી સહેજ દુર સુ-
એછે અને કનક ખેસી રહેછે યોડીવારે ઝોકુ આવવાથી ઉંઘમાં ખ-
બર નહિ રહેવાથી જસરાય સાથે સુધ જાયછે બાદ ચંદનસીંહ આવેછે)

ચંદન—અરે ! આ શું ? હવે દુનીયામાં મહા પ્રલય થવાનો વખત પાસે આવ્યો. ખરેખર જસરાય, આટલા દીવસ સુધી મ-
હેનત કરી જેને તેં સાચવી, જેને તું બહેન કહેતો, જેના તરફથી તું લલચ્યો, જેને માટે તારે સંકટ વેઠવાં પડ્યાં, તેજ તારી ખેન.
અરે ! ખેનની સાથે સુતો ? નહિ, નહિ, એતો ખેન શાની ? આપડે મોઢે કહેવાનું જુદું ને કરવાનું જુદું. જેમ હાથીને દેખાડવાલા દાંત પણ જુદા હોયછે તે ચાવવાના પણ જુદા હોયછે તેમજ. એતો ન-
કીજ થયું. અરે પાપી ? મારે મોઢે શું શું કહેતો હતો ને આશું ?
ખરેખર કહે છે કે—

“ મધુતિષ્ઠિતિ જિહ્વાગ્રે હૃદયેતુ હલાહલમ્ ”

તે આનુંજ નામ ચંદ્ર અને ઈંદ્ર સરખાએ પણ રૂપીપત્નીપર મોહ પામી રૂશીને ઠગ્યા અને અંતે શ્રાપ લૂછ ઘેર ગયા, પણ શ્રાપ દેવાની મારી સતા નથી તો આ સમશેર શ્રાપ કેમ ના કરવો ? અ-
રે ! જસરાય કદી આ કર્મ ના કરે. નહિ નહિ નારીથી કાણુ નથી અણ્યું મોટા મોટા રૂશી પણ ચલ્યા હતા ને તપને માથે પાણી ફે-

રબ્યાં હતાં તો એ કાણ, એતો એજ. ચાલ એ પાપીને જગાડુ, એ શું જાણશે કે ચંદનકુમાર અહીં આવેલો.

(કહી લાત મારેછે એટલે સર્વ જાગી ઉઠેછે.)

જસરાય—વીરા, હુકમ ફરમાવો, આપ ક્યાંથી પાછા આવ્યા? શું છે? શું છે?

કનક—પ્રાણેશ આ શું?

ચંદન—પાપીણી, ચુપ રહે? તારો એક શબ્દ મને મારા કલેજમાં કરી જખમ સરખો લાગેછે. ચંડાળણી, પરમેશ્વરની ભુલ થઈ કે તને વેશ્યાને ઘેર જન્મ ન આપતાં રાજકુંવરી બનાવી અને તેં તેનો સારો ઉપયોગ કરી તારાં પવિત્ર માતાપીતાનાં કુળ ઠાળાં કર્યાં. ધીકાર છે તને વ્યભીચારીણી. હાય! સ્ત્રીદત્તા લાગેછે? નહિ તો હાલજ આ તીક્ષ્ણ તરવારથી આ વનસ્પતિને તારા લોહીથી નવરાવતો.

કનક—ઝેમ ખોટો નહિ લાવો વહાલા

ચંદન—ચુપ ચંડાળણી મુકને ચાળા

કનક—સલુણા તમારે ધારવું સઘળું ખોટું છે

ચંદન—બસ બક નહિ તું વ્યભીચારી, નાર તને ધીક તને ધીક છે.

કનક—પાપી નથી તમે ભુલો પતી, શુદ્ધ સતી હું નાર

ચંદન—હા...આ...આ જોઈ નાર, રમે જાર

કનક—પતી સીરાય સઘળા જાણું ભાઈ બાપ

ચંદન—ધીક રંડો ધીક છે

મીઠું મીઠું ખોલી માન મુકાવે મોટા મોટાનાં આમ;

લુચ્ચામાં લુચ્ચી નારી જાત છે નરકનું એ ધામ. ધીક તને ધીક

કનક—પ્રાણેશ, નજરે જોએલી વાત પણ કોઇ વખત ખોટી પડે છે તે વિચારો.

ચંદન—ચંડાળણી હવે તું શું વીચારાવે છે દુનીયામાં પાપનું મુળ નારી જત છે. મોટા મોટા રૂપીયોને મોહ પમાડનાર અને તેમના અવર્ણિય તપનો ભંગ કરનાર તે નારીજાતજ. આખા જગતને પાણી કરી જનાર તે નારીજ. વળી બહાલામાં વિરોધ કરાવનાર પૈસાની ખુવારી કરાવનાર, દુઃખ દરીદ્ર લાવનાર, નીચ કર્મ કરાવનાર, દેખતી આંખે કુવામાં નાખનાર, કીર્તીનો નાશ કરનાર, આખરના કાંકરા કરનાર, યાયમાલી કરનાર, મહાનપુરુષોનાં ચીત બ્રમણ કરી આડે રસ્તે દોરનાર, અને છેવટ નર્કમાં નાખનાર તું નારીજ છે. અરે દુષ્ટ તને લાખો વાર ધીઃકાર છે દુષ્ટો હવે તમે જાને ગમે ત્યાં તમારું કાળું મોં લઇને જાઓ.

(કીસોરી તરફ જોઇને.) કીસોરી તું પણ એમની સાથેજ જા.

જસરાય—કુમાશ્રી, તપાસ કરો તમે જુલોછો વિચારો સાહસ કર્મ ના કરો ગંગામાં હજારો નીચલોકો નહાય છે પણ તેનાથી કંઈએ અપવીત્ર થતી નથી. સાકરનું પાણી કરશે તો પણ એ મીઠાસ છોડતી નથી, કસ્તુરીને ગમે તો કુંગળી સાથે મુકશે તોપણ તે પોતાનીજ સુગંધ આપ્યા વગર રહેતી નથી સમુદ્રે મર્યાદા મુકી નથી, હજી સુર્યનું ઉદય થવું પશ્ચિમમાં થયું નથી તેમજ આપના સેવક જસરાયથી કદી ખોટું કામ થયું નથી અને થવાનું પણ નથીજ.

ચંદન—દુષ્ટ હવે તું શું સમજાવે જારણામાં ખોરડી રોપીએ છીએ તે આપણનેજ નુકસાન કરે છે અને સાપને દુધ પાછ હાડેરીએ છીએ તો તે આપનેજ કરડે છે તેમજ તું આ ભોળા દી-

હનાને ભુલાવી બવો બવનો ડંસ કરી ગયો છું. પાપી ચાલ્યો જ તારું મુખ વધારે જોવા હું પુશી નથી.

જસરાય—વિચારો, વિચારો, સત્ય તરશે અને સાહસ કર્યને માટે પસ્તાવું પડશે. ભુત્તુંદરી વીક્રમને કાઢી કેવો પસ્તાયો. વીચારો.

ચંદન—ચંડાળ, જા...જા (ત્રણે જાય છે)

(એક સરદારને) તમામ આ રસ્તે ચાલ્યા જાઓ. હું આગળ આવું છું. કારણ મારે અહિં સહેજ કામ છે.

(જાય છે.)

સરદાર—(સીપાઇઓને) ચાલો આગળ. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—દેવીનું મંદીર.

ચંદન—હજી કોઈ આવ્યું નથી. હમણાં આવશે, લાવ બેસું. (બેસે છે.)

એક ચોર—હે મા તારો દરબાર ઉઘાડ આ જડો જોઈ બાં. મજા લાવ્યા છીએ તેનો ભોગ લે. (કહી તરવાર મારવા જાય છે.)

દીવાળી—અરેરે ! મારા હૈયાને ના મારશોરે. (કહી પકડે છે.)

કમળા—હાય ! આ પીટયો કોણ જાણે મને શું કરશે ?

(ચોર મારવા જાય છે) (દીવાળી તરવાર પકડી)

દીવાળી—અરે ! કોઈ દોડો, દોડો, બ્રહ્મહત્યા થાય છેરે.

જસરાય તથા કૃષ્ણક—(દોડી આવી અટકાવે છે) અરે દુ-

ષ્ટો આ શું કરો છો. તમારા પાપનો બદલો લ્યો.

(કરી ધા કરે છે ને એક ઠાર કરે છે ખીજ નાસી જાય છે.)

કમળા—અરેરે ! ભાઈ તમે આવ્યા તો હમારો જીવ બચ્યો નહિ તો એ દુષ્ટો મારી નાખતા અને આ પવિત્ર બાળાનું એ પાપીના હાથથી મોત થાત.

જસરાય—ગભરાતી ના બેન, તને તારે ઘેર પહોચાડું.

શંકરીઓ—(આગળ આવી) મા જરી ચોરી આવને એ ક વાત કહું.

(પાસે બોલાવી કાન આગળ મેં ધરી કાન કરડી જુદા કરી નાંખેછે, દીવાળી બુમ પાડેછે.)

જસરાય—અરે દુષ્ટ આ શું કર્યું ?

શંકરીઓ—ભાઈસાહેબ, ઠીક કર્યું છે. એ મારી માએ હું નાનો હતો ત્યારથી મને ચોરી કરતાં શીખવાડ્યું ને મોટા થયો તેમ વધારે ચોરી કરતાં શીખવ્યું અને જ્યારે હું સારો માલ લાવતો ત્યારે મને સારાં ભોજન કરી જમાડી ઉત્તેજન આપતી ને એણે મને પહેલેથી ઉત્તેજન ન આપ્યું હોત તો આ પાપીના હાથથી મારે મરવા વખત આવત નહિ માટે ધરાબર સજા છે. સાહેબ આપને એ બાબત કંઈ વાંધો લેવા જરૂરનું નથી મેં જેથી જોઈએ તેવી સજા કરી છે.

જસરાય—ગુનેગારને સજા થઈ ગઈ, જાવ હવે તમે જતા રહો.

(જાયછે.)

કમળા—બેન, તમે અહિં ક્યાંથી આવ્યાં ? તમારા પતી ક્યાં છે ? આ કોણ છે ?

કનક—બેન. એક સમયે હું આ માસ સ્વામીના મીત્ર છે એમને ભાઈ કહું છું અને અત્યારસુધી એમણે પણ મારી સાથે બેન તરીકે વરતી ખરી ક્ષત્રિવટ રાખી છે તેની સાથે વાત કરતી બેઠી

હતી એ નીંદ્રાવશ થયા હું પણ પાછળથી નીંદ્રાદેવીને આધીન થઇ
એભાન થઇ પડી ને કંઈ ભાન રહ્યું નહિ ને એમની સાથેજ સુતી
પછી મારા પતી આવ્યા ને જોયું તેથી અમને ધાંકારી કાઢ્યા છે.

કમળા—એન, એ વાત સાચી શી રીતે મનાય ? વખતે ખોટી
પણ હોય પુરૂષ નજરે જુઓ તો પછી કેમ સાંખે ?

કનક—બહાલી, સતીને તો એકજ પતી હોય છે તેતો તું જાણે
છે એથીતો મરવું સાઈ છે. શાણી, મેં કહ્યું તે સર્વ સાચું છે.

કમળા—જુઓ ત્યારે ? સાચું હશે તો આ દેવી મંદીરનાં
દ્વાર ઉઘડતાં નથી તો તમે દેવીની સ્તુતી કરી કહો કે હું પતીવ્રતા
હોઉં અને એકજ પતી સીવાય અન્ય ભાઈ એન ગણ્યા હોય તો હે
જગત જનુંની તારાં દ્વાર ઉઘાડ જે અને જો ઉઘડી જાય તો હું માનું
કે તમે પ્રતીવ્રતા નારી છો.

કનક—એન, જો ત્યારે લે.

ચંદન—હા હીક છે. હમણા જણાશે.

કનક—હે જગતજનુંની, મહિશાસુર મર્દન કરનાર, હે ઇશ્વ-
રી જો મેં અત્યારસુધી પ્રતીવ્રત પાળ્યું હોય અને એક પતી (ચંદનસીંહ)
સીવાય અન્ય ભાઈને પાપ ગણ્યા હોય તો સતીનું અભીમાન રાખવા
પ્રતીવ્રતાની છાપ પડાવા સત્યને સ્થાય થઈ તારાં દ્વાર ઉઘાડી દેજે.

(દ્વાર ઉઘડેછે. ચંદનસીંહ દોડી આવી એકદમ કનકને ભેટ-
વા જાયછે.)

કનક—અલખેલા આપ્પા રહો મને અડશે ના.

ચંદન—બહાલી, તે વખત ગયો અને આ ચંદન હવે ત્હારો થયો.

(જસરાયને) વીરા મારો અપરાધ ક્ષમા કર.

જસરાય—ભાઈ કાંઈ હરકત નહિ. બહેમને ઉપાય નથી. વી-

ધીના લખ્યા લેખ મીથ્યા થતા નથી. કર્તાના કરેલા ક્રમ પ્રમાણે બને છે.

ચંદન—ચાલો હવે ઘર તરફ. સઘળાં રાહ જોઈ આગળ ઉભાં હશે માટે દેર ના કરો. (સર્વે જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—સીંગારપુર.

એક ભીલ—મહારાજ ચેતો ચેતાવું, નહિ તો પડશે પસ્તાવું;
લશ્કર મોટું આવે છે, હાથી ઘોડા તોપો છે,

લાલસીંહ—હાય હવે શું કરવું લઢવું કે કપટજ કરવું;
પાથરાણું જોઈ ડગ ભરવું કે વણ મોતે મરવું.

પ્રધાન—ધીરજ રાખો શીરછત્ર, આ દાસ ઉભો છે અત્ર;
ચીંતા શાની છે સ્વામી છે સ્હાય અંતરયામી.

ભીલ—બાપુ, આ તો કોઈ મોટા રાજા સે કેસે કે જે તો
બાઈડીયું પરણ્યોસે, એાલી રાઠોડની લઢઈ આપણે હાંભજેલી તે ઇ
જીત્યોસે. ઇની પાહે એવડા મોટા મોટા હાથી ઘોડા ને ગાડીયું ને
સપઈ સે તે હું તો જોઈને ઢળી જ્યો. અને હમાયાર કહેવા આવ્યો છું.

લાલસીંહ—પ્રીય પ્રધાનજી, હવે શું કરવું મારી અવસ્થા
વૃદ્ધ યજ્ઞ છે. લઢવાની શક્તિ નથી. અરેરે ! ચંદન પુત્ર આ વખતે
હોત તો લઢવા જાય. શીવ, શીવ, ચાલ કંઈ હરકત નહિ ક્ષત્રીએ
રણમાં મરવું હજાર દરજે સારું છે. માટે ચાલો હું આવુંછું લશ્કર
તૈયાર કરી હાલ લાવો હું અહિંજ જિમો છું તે દરમીયાન અહિં
આવી પહોચશે તો જોઉંછું.

હમીરસીંહ—રાજાધીરાજ, હું આ નાક રોકી બેસુંછું, આપ

બલે ઘેર જાઓ અને બીજું લશ્કર તૈયાર કરી આવો. આપ ની-
શ્રીંત રહેજો કે જ્યાંસુધી આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાંસુધી આપણું લુ-
ણ હરામ નહિ થાય. શું વખત છે દુશ્મન આટલે સુધી આવી પ-
હોંચ્યો પણ કોઈએ રોક્યો નહિ તેમ ખબર પણ ના આપી.

લાલસીંહ—બહાલા પ્રધાન કંઈ હરકત નહિ સંભાળજો...હું
હાલ લશ્કર લઈ આવુંછું. (જાયછે.)

હમીરસીંહ—

૯૧

આવે શત્રુ ચઢી હરનીશ આમ, નામ કરવા રાજનું બદલામ,
લુંટી કરવા ધારેછે ભીખારી, પ્રભુ નાંખતો નથી કેમ મારી;
દુનીયા મારે સૌ પડતાને પાડુ, બાળે લંકા હનુમાન કોણ લે સાડુ,
મુજ સરખા કહેવા કદી જાય, બીન ગુન્હે બીચારા ડંડાય.
મોટા મોટા કરે જ્યાં પક્ષપાત, ગરીબોની કરવી ત્યાં શી વાત,
નાખી મોહની દીધા ફસાતી, નક્કી મારશે તમને રીયાવી;
એના ભાર તમે ગણસો ના, જાણી નારી વીરો ડરશે ના,
હાય અગળા આ અવનીપર આવે, સગળા થઈ નરને નચાવે.
મુકી ફરતા ચક્ષુ સીપાઈ ખાશ, હાથ કદી નાંખે પ્રેમ પાસ,
દાવપેચ દાંડ કરી નરને, છોડી મુકે નર્કકુંડ ગમને;
એવી જાત નારીની હરામી, પડે કુવે શું અર્થ થઈ કામી,
ઉઠો ઉઠો સૌ રજપુત વીરો, દુશ્મન દળનો કરો ચક્રચરો.
ફાવી જાય તે કરોને વીચાર, કાઢો રાજ આપણાની બહાર,
ધર્મ તમારો તેતો વીચારો; હાસે જોળી જોળીને સંહારો.

અરે મારા શુરવીર દક્ષીણુનો લઢવા તૈયાર થાઓ તમારી વ-
જ છાતીમાં દ્રઢ ઠરાવ કરો કે મરવું તો ખેર પણ દુશ્મનને દેશ-
માંથી કાઢવા કાઢવા ને કાઢવાજી. બાલલા થઈ શું ખેશી રહ્યા છો

તમારા વડીલો શું કરી ગયા છે તે જુઓ. પ્રતાપ રાણો ને પૃથ્વી-
રાણે શું કર્યું ? રણધીરો દુશ્મનોને કાપી તમારી લુભાતાને શોભા
આપે તમારી કીર્તિ અમર કરે.

નૃપથ્થમાં—સીંગારપુરની સુંદરી, સન્ને સોળ શણુગાર;
વીરલો વેગે આવીઓ, અરપો પુષ્પના હાર.

હાં.....

પ્રધાન—અહીં સુધી તો આવ્યા નથી જીતશે કે હારશે તે
ખબર નથી ને એકદમ કહે છે કે સુંદરીઓ તમે શણુગાર સજી
પુષ્પના હાર લઈ પહેરાવા આવો ? શું દુનીયા જાણતી નથી કે આ-
જ ખાંડાની ધારે ચઢવાનું છે. (તલવાર ખેંચેછે.)

જસરાય—વૃદ્ધ પીતાજી નીમકહલાલ નોકરી કરેછે. હજુ લ-
ઢવાને તૈયાર છે પણ કેાની સાથે લઢશે ? ચાલ જોઉં મને ઓળખી
શકતા નથી.

પ્રધાન—દુષ્ટો, વાર ન કરો, ચાલો તમે પહેલા ધા કરો પ-
છી આ મારી તીક્ષણ સમશેર ધણા દીવસથી પ્યાસી છે તેને તમા-
રા રૂધીરનું પાન કરાવો.

જસરાય—કરો શું વગર વિચારે કામ તમે તો આ સમેરે,
જીવ ન દેશું પળમાં લેશું તમ પ્રાણ અમેરે;
લેશું પ્રાણ અમેરે જેમ રમત રમેરે. કરો શું.
(સેનાપતી તરવાર ઉગામેછે.)

હમે જાણી સૌ નીમકહલાલ આ.....પની;
અળગી કાંચળી રહે છે પણ એ સા.....પની.

મોટ મોટા વિચાર.

કરો શું.

પ્રધાન—હાં. એ મર્મનાં વચન હું અમજ્યો તું જાણે કે પુ-

ત્રનાં ડોળ કરં એટલે છોડી દે કેમ ? મારો પુત્ર કોઈ દીવસે કુમારશ્રી ચંદનસીંહ છોડી એકલો રહેજ નહિ અને જો તું મારો પુત્રજ હો-
ઉં તો ચંદનકુમારને મુકીને આવ્યો માટે સમશેર સ્વાધીન કરવો
જોઈએ. શું મોં લઈ આવ્યો છું ? આવી જ તારે માટે તો આ
સમશેર જ છે. (કહી ખેંચેછે.)

જસરાય—

૯૨

પીતાજી હું ક્ષમા માગું, નમી નમીને પાયે લાગુ,
જુઓ પેલો આવે રાજકુમાર, સાથે રણવાસ માટે થઈ વાર;
થયાં પુરું આજે વરસો બાર, પાછા આવ્યા હુકમને અનુસાર,
શીરછત્ર શાને ગુસ્સો કરો, પીતા મુજ શીરપર કર ધરો.

પ્રધાન—પ્રીય પુત્ર સાબાશ.

(કહી બેટેછે ચંદનસીંહ વિગેરે આવેછે તેને બેટેછે.)

લાલસીંહ—મારો મારો કરતો (ખુલ્લી તરવારે આવેછે.)

(પ્રધાન તરવાર ખેંચી લેછે ને કહેછે.)

પ્રધાન—રાજધીરાજ, ક્ષમા કરો, ઉતાવળ ન કરો, કોને મા-
રવા જવછો ? એ તો આપના કુમારશ્રી ચંદનસીંહજી દીગવીજ્ય
કરી આવેલા છે.

લાલસીંહ—કોણ પુત્ર ચંદન ?

(પગે પડેછે જસરાય શીર નમાવેછે ત્યાં બંનેને છાતી સર-
સા ચાંપેછે.)

ચંદન—પીતાશ્રી,

લાલસીંહ—જસરાય આ બાલાઓ કોણ છે.

જસરાય—રાજધીરાજ, (કનકને વીમળા તરફ આંગળી કરી)

આ બંને બાળાઓનું આપણા ક્ષત્રી કુળદીપક કુમારશ્રી ચંદનસીંહ સાથે લગ્ન થયું છે.

અને આ.....અચકાય છે.

લાલસીંહ—હીક. એ તો હું સમજ્યો કે, એણે ત્હારી સાથે.
(ચાલો હવે જલ્દી ઘેર ચાલો) (નર્થ છે.)

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—કચેરી.

લાલસીંહ—પ્રીય પ્રધાનજી, હવે મારા સુખમાં કોઇપણ જાતની બાકી નથી હું હવે ચંદનકુમારને રાજ આજથી સોંપી દઉં છું અને ચોથો આશ્રમ જે વાનપ્રસ્થ શાસ્ત્રમાં કહે છે તે ધારણ કરું છું.
(મુગટ ચંદનને માથે મુકું છું.)

પ્રધાન—રાજધીરાજ જેવી ઇચ્છા.

લાલસીંહ—પ્રીયપુત્ર, રાજનો મુખ્ય ધર્મ એ છે કે પ્રજા દુઃખી થતી હોય તો તપાસ કરી સંકટો દુર કરવાં. ઇનસાફ ગરીબ યા તવંગર હોય તેને સ્પર્શો આપવો અને વધારામાં માત્ર એટલું જ કહેવું પડે છે કે બાબીચારથી વેગળા રહેવું કારણ તને પરદેશ કઢાવનાર તારા સુખનો નાશ કરનાર દુઃખ લાવનાર અને અંતે નર્કમાં નખાવનાર જે બીલડીની સોળત તે કરી તેજ છે માટે મારા બહાલા, હમેશાં પ્રજાને બેટાબેટી સમાન રાખવી સત્યતા, દયા, ધર્મ ને નીતીને કદી અંતઃકરણથી અળગાં થવા દેવાં નહિ.

(સદ્ગૃહસ્થો આ ફક્ત આપણા ક્ષત્રી કુળદીપક ચંદનકુમારને

માટે નથી. પણ સર્વને માટે છે મારા વાલા વાંચકો પર સ્ત્રી ચારી રૈરૈ નર્કમાં નાંખનાર છે માટે જે જે માણસો આવું કૃત કરતા હોય તે-
ને એકદમ અટકવું જોઈએ એ તો રાજા માણસ હતો છતાં પણ
એને ધીક્કારવાં જોગ હતું કારણ રાજા થઈ બીલડીની સાથે પ્યાર
કરવો વ્યાજબી નહિ નહિ ને નહિજ, તેમજ કદી ઉંચા કુળની સ્ત્રી
હોય તો પણ શું ? તેમ કદી કરવુંજ નહિ. સાબાશ છે જસરાય જે-
વા મીત્રને કે જેણે મીત્ર દરજ બળવી પાપ કરતાં રોક્યો એટલુંજ
નહિ પણ દુનીયાપર અચળ કીર્તિ કરાવી અને લંપટલાલ જેવા દુ-
ષ્ટ, ચંડાળ, પેટભરા, રાજાને આડે રસ્તે દોરાવનાર, કુહંદમાં નાંખ-
નાર, આગળ પાછળના સંબંધીઓનો કંઈ વીચાર નહિ કરનાર, અને
નર્કનો રસ્તો પકડાવનાર હીચકારા બાયલા બાંમટાને હજારોવાર ધીક્કાર છે.

પ્રધાન—નાયકાઓ આ ખુશાલીના પ્રસંગે તમારું કાંઈ ગાય-
ન થવા દો.

નાયકા—આ દાસી ફક્ત હુકમનીજ રાહ જોતી હતી.

માયકા—

૯૩

આજે આનંદ થેઈ યનનનનનનન;

ધુધરી ધમકે ધુમ ધનનનનનનન.

આજે.

ધુમક ધુમ ધુમ, ધુમ ધુમ ધુમ (૨)

નાચો ગાવો રમ જુમ, રમ જુમ (૨)

તાનતોલખા તાલ લગાવે તનનનનનનન.

આજે.

છટક છટક છન, છન છન છન છન (૨)

ઝાંઝર જતા, જન જન જન જન (૨)

ચમક ચમક જી જાવે, ચન ચનનનનનનન.

આજે.

ચંદનસીંહ—વડીલજી, આજથી હું આપને માસે સવા

સાત લાખ સોનૈયાનો દરમાયો ઘેરબેઠા આપીશ તે ખાંઓ અને આપની જગોએ આપનો પુત્ર જે આ જગોને લાયકજ છે તેને હું નીમુંછું.

પ્રધાન—કુમારશ્રી, જેવી આપની ઈચ્છા.

ચંદનસીંહ—જસરાય હવેથી બરાબર કાગ ચલાવળે.

જસરાય—રાજન, આપની આજ્ઞા છે તો આ દાસ તૈયાર છે.

ચંદન—આ, નાયકાને ઇનામ અપાવો તથા આ બ્રાહ્મણોને તથા ભાટોને બક્ષીસ આપી વીદાય કરો.

જસરાય—ભાટ, બ્રાહ્મણ વિગેરેને આપી વિદાય કરેછે.

સર્વ પાત્રો—

૯૪

ભવાખ્ધી તારક, કામવીઝારક, મોરલીધર મોરાર,

સદગુણ તાવી સાર કહાડે ધન્ય તુને કીરતાર;

સાં.....તિ...દા...તા...કાપો...બ્રાંતી.

સુખ શાતા ગુણ માતા, યશ દાતા, ત્રીભુવન ત્રાતા;

નમુ નમુ સુખરાસી, અવીનાસી હાં.....ભવાખ્ધી.

અહ્ય મતીથી અંથ રચ્યો તે, પુર્ણ કરાવ્યો તે કીરતાર,

હે...સુરે.....પ મહે.....પ કાપી.....કલેષ.

દયાકર, દીનકર, દુખ હર, સુખ કર.

રક્ષ સ્તંભ સ્વદેશ તણા હાં.....ભવાખ્ધી.

જાહેર ખબર.

તૈયાર !

તૈયાર !!

તૈયાર !!!

થોડી નકલો બાકી રહી છે.

કીશોર-કાન્તા નામનું મતોરંજક નવિન નાટ્ય.

આ પુસ્તક વાર્તાના રૂપમાં છે છતાં પણ કેટલેક ઠેકાણે સારાં ગાયન મુકવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તક ધણાજ રસથી ભરપૂર છે. આ પુસ્તકની અંદર પવિત્ર પિતૃ ભક્તિનો, શુદ્ધ પ્રેમનો, ભોળાઇનાં ભુંડાં પરિણામનો, ભોભ તથા સ્વાર્થ બુદ્ધિથી નિપજતાં માઠાં ફળોનો, મહાન સંકટમાં પણ શીયળ સાચવનાર પતિવ્રતાના પવિત્ર ધર્મનો, મોહાન્ધ થઇ સતીનું સતીત્વ ભંગ કરવા મથનાર પાપીના પાપના પ્રશ્નાતાપનો અને ધર્મ થતા જાયનો આભેડુબ ચિતાર દર્શાવેલો છે. સ્ત્રીયોને આ પુસ્તક ખાસ બોધદાયક થઈ પડશે. કારણ કે જે સ્ત્રીયોએ પોતાનું પતિવ્રતાપણું સાચવવાને મડા મુસીયનો વેડી જે અશક્ય કામો કર્યાં છે તેનું વર્ણન પણ આ પુસ્તકમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક વાંચેથી ખાત્રી થશે. ખરીદો ! અને અનુભવ મેળવો ? કિંમત ફક્ત. ૦-૧૦-૦ ટપાલ ખર્ચ લેનારને શીર છે. દશ સામટી લેનાર પાસેથી ૦-૮-૦ લેવામાં આવશે. ટ. ખ. વે. ખ. લેનારને શીર છે. પાંચ સામટી લેનાર પાસેથી ટપાલ ખર્ચ વે. ખ. લેવામાં આવશે નહિ. આ પુસ્તક ગોધરામાં શા. વિઠ્ઠલદાસ કચ્છનજીને ત્યાં મળશે.

નકલો થાડી.

ત્વરા કરો.

બહોળો ખપ.

ઝહેર ખખર.

પ્રિય આર્યજીંધુઓ, આ ઝહેર ખખર પ્રસિદ્ધિમાં મુકવામાં તમારાં અંતઃકરણ છે તેથી વધારે શુદ્ધ થઇ તમારું જન્મ સાર્થક પ્રણીભૂત થાય અને અંતે તમે ભક્તિ માર્ગ નિઃશંકપણે સ્વીકારી ઇશ ચરણને પામે એજ અમારો પૂર્ણ મનોદ્ય છે. કોઇ પણ ખા. ખત વિશે કુતર્ક વધારી હાનિને પાત્ર કરવાનો અમારો આશય નથી. જેથી સર્વ સૃષ્ટિ વ્યાપી રહી છે એવી તમારી હર તરેહની આશાઓ ફલદાયક નીવડે અને રાજકીય પ્રકરણાદિ અને વિશેષમાં ગૃહ સંસારાદિ કાર્યોમાં મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રી વર્ગને ધણીજ ઉપયોગી થઇ પડે અને તેથી સ્ત્રી પુરૂષને સમાન લાભ મળવાનું સાધન ધિ. અછતા હો તો અમારા “શુરવીર રાજભક્ત મોતીસીંગ” નામનું અલ્પ પુસ્તક જેની કીંમત ફક્ત આઠ આના રાખી હતી પણ તેનો ધણોજ બહોળો ખપ થવાથી અને આર્ય જનોને લાભ મળવા ખા. તરજ ફક્ત ૭ આના કીંમત રાખી છે તે છુકના વાંચનમાંજ સ. માયેલું છે એવું ખાત્રી પૂર્વક સમજવું. તો દેશ બંધુઓ, ઉંઘમાંથી જાગો અને સત્કાર્યનો લાભ લેવાની તક જવા ન દો. જેટલી જો. ઇએ તેટલી નકલો વી. પી. થી મોકલી આપીશું.

મંગાવનારનું નામ ઠામ રજત્ત્વ લખવાની વિનંતી કરીએ છીએ.

લી. આપના સેવકો.

મોઘે. મુકાદમ, પરીખ.

ગોધરા.

(વિ.અમાહાલ.)

